

ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΑ

τῆς Ἑλληνικῆς Ἑταιρείας Δικαιοφιλοσοφικῆς καὶ Δικαιοϊστορικῆς Ἑρεῦνης

AKTEN

der Griechischen Gesellschaft für Rechtsphilosophische und Rechtshistorische Forschung

ACTES

de la Société Hellénique de Recherche Philosophique et Historique du Droit

ATTI

della Società Ellenica di Ricerca Filosofica e Storica del Diritto

Τόμος / Band / Tome / Volume

5

Ἄγαθό, συμφέρον καὶ δίκαιο

Εἰσηγήσεις ἀνακοινωθεῖσες
εἰς τὸ Διεπιστημονικὸ Φροντιστήριον 2008/2009,
δημοσιευόμενες τῇ ἐπιμελείᾳ

Ἰ. Στράγγα/Ἄντ. Χάνου/Χαρ. Παπαχαραλάμπους/Χρυσ. Τσοῦκα

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΑΚΚΟΥΛΑ
ΑΘΗΝΑ - ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Nomos

L'Harmattan
PARIS-TORINO-BUDAPEST

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΧΟΥΛΙΑΡΑΣ

L.L.M., Δ.Μ.Ε., Δικηγόρος,

**Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΠΟΙΝΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΥΠΟ ΤΗΝ ΕΠΟΨΗ
ΤΗΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΙΑΚΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΓΙΑ ΤΟ ΕΓΚΛΗΜΑ
(«CONFLICT CRIMINOLOGY»)**

Εν είδει εισαγωγής: Αγαθό, Συμφέρον και Ποινικό Δίκαιο

Η διάκριση μεταξύ κράτους (state) και πολιτικής κοινωνίας (civil society) έχει χαρακτηριστεί ως μια από τις μεγάλες διχοτομίες στην ιστορία των πολιτικών ιδεών, που επηρέασαν καταλυτικά τον τρόπο προσέγγισης και ανάλυσης της κοινωνικής πραγματικότητας σε όλες τις εκφάνσεις¹. Το δίκαιο, ως νομική αποτύπωση των κοινωνικοπολιτικών και οικονομικών διευθετήσεων, δεν μπορεί παρά να κατέχει νευραλγική σημασία σε κάθε ανάλυση, αφού καθορίζει τον τρόπο διάδρασης των ανωτέρω πόλων². Το ποινικό δίκαιο δε, γίνεται αντιληπτό ως εκείνος ο κλάδος του δημοσίου δικαίου που ρυθμίζει το πλέον συγκρουσιακό κομμάτι της σχέσης κράτους - ατόμου, αφού προσδιορίζει πότε, πώς και σε ποιο βαθμό το πρώτο νομιμοποιείται να εξαναγκάσει το δεύτερο σε συμμόρφωση, προσβάλλοντας θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες του³.

Το έννομο αγαθό αποτελεί τη βασική έννοια του «ποινικού φαινομένου», καθότι προσφέρει το ουσιαστικό κριτήριο ποινικοποίησης μιας συμπεριφοράς, τουλάχιστον στα δικαιικά συστήματα που έχουν επηρεαστεί από τη γερμανική ποινολογική παράδοση, μεταξύ των οποίων και το ελληνικό⁴. Σε γενικές

---

¹ Βλ. γενικά Ν. BOBBIO, *Stato, governo, società. Per una teoria generale della politica*, Giulio Einaudi Editore, Turin, 1985.

² Για μια συνολική θεώρηση της λειτουργίας του δικαίου στις σύγχρονες κοινωνίες, βλ. D.J. GALLIGAN, *Law in Modern Society*, Oxford University Press, Oxford, 2007.

³ Α. BARATTA, “Principi del diritto penale minimo. Per una teoria del diritti umani come oggetti e limiti della lege penale”, *Dei delitti e delle pene*, Vol. III, No 3, 1985, σελ. 443επ. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, “Derechos humanos: entre violencia estructural y violencia penal” [1989], σε ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Criminología y Sistema Penal. Compilación in memoriam*, Editorial B de F, Montevideo-Buenos Aires, 2004, σελ. 334επ.

⁴ Για την έννοια και τη λειτουργία του εννόμου αγαθού βλ. Γ. ΣΥΛΙΚΟΣ, *Η Υλικότητα των*

γραμμές, ως ἔννομα αγαθὰ μπορούν να γίνουν αντιληπτά εκείνα τα κοινωνικά αγαθὰ που ο νομοθέτης θεωρεῖ τόσο σημαντικά για την ειρηνική και εὐρυθμη συμβίωση εν κοινωνία ὥστε τα κρίνει τελικά και ἀξια προστασίας με τα δρακόντεια μέσα του ποινικού δικαίου, απειλώντας δηλαδή την ενδεχόμενη προσβολή, ἢ ἔστω διακινδύνευση τους, με την επιβολή κάποιας ποινικής κύρωσης. Τελικά, η ἔννοια και η λειτουργία του ἔννομου αγαθοῦ μπορεί να προσδιοριστεῖ μόνο με αναφορά στις κοινωνικές διεργασίες και στο ἀξιακὸ σύστημα συγκεκριμένου πολιτισμικοῦ πλαισίου, γεγονός που οδηγεῖ στη διαπίστωση ὅτι «μιλώντας για ποινικὰ προστατευόμενα ἔννομα αγαθὰ εννοοῦμε στην ουσία μια κοινωνικο-ἠθική ἀξία, την οποία προστατεύει ο νομοθέτης με ποινικὲς κυρώσεις»⁵ ἢ «κάθε ἀξία, ατομική ἢ κοινωνική, ο σεβασμὸς της οποίας προκύπτει ἀπὸ την ἀνάγκη εὐρυθμῆς λειτουργίας της κοινωνικῆς ζωῆς και ομαλῆς συμβίωσης των ἀτόμων».⁶

Ὡστόσο, κατ' ἄλλη ἀποψη, «το ἔννομο αγαθὸ δεν μπορεί να εἶναι ο «κεντρικῶς ἀξων», ο οποίος προσδιορίζει τον σκοπὸ του ποινικού δικαίου, διότι ο μέσω αὐτοῦ προσδιορισμὸς συγκεκριμένων ἐπιλογῶν (τι εἶναι ἀξιον και γιατί ποινικῆς προστασίας) εἶναι ἀδύνατος. Η ἀντίθετη ἀποψη θα συνεπαγόταν την κυκλικότητα του προσδιορισμοῦ, ἀφοῦ ουσιαστικά κριτήρια για το τι εἶναι ἀξιο προστασίας ἔννομο αγαθὸ, δεν δίνονται ἀπὸ τον ἀπλὸ χαρακτηρισμὸ κάποιας καταστάσεως ἢ ἀξίας ως ἔννομο αγαθὸ. Η αὐτονόμηση του ἐννόμου αγαθοῦ καταλήγει σε ἐννοιοκρατία».⁷ Ὑπὸ αὐτὴ την ἀποψη, ἀναγκαῖο πρόκριμα κάθε προσπάθειας ἀνίχνευσης των ουσιαστικῶν προϋποθέσεων ἀναγωγῆς κάποιας

Ἐννομων Αγαθῶν στο Ποινικὸ Δίκαιο, Νομικὴ Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1995. Δ.Κ. ΣΠΥΡΑΚΟΣ, *Η Κριτικὴ Λειτουργία της Ἐννοιας του Ἐννομου Αγαθοῦ*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνὴ, 1996. Ν.Γ. ΔΗΜΗΤΡΑΤΟΣ, *Ἐννομο Αγαθὸ και Διδασκαλία περὶ Ἐγκλήματος στο Ποινικὸ Δίκαιο*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνὴ, 1998. Ι. ΜΑΝΩΛΕΔΑΚΗΣ, *Το ἔννομο αγαθὸ ως βασικὴ ἔννοια του Ποινικού Δικαίου*, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σάκκουλα, 1998.

⁵ Ενδεικτικά, Α. ΚΩΣΤΑΡΑΣ, *Ἐννοιες και Θεσμοὶ του Ποινικού Δικαίου*, Αθήνα-Κομοτηνὴ: Αντ. Ν. Σάκκουλας, 2001, σελ. 103.

⁶ Α. ΧΑΡΑΛΑΜΠΑΚΗΣ, *Σύνοψη Ποινικού Δικαίου. Γενικὸ Μέρος Ι. Το Ἐγκλημα*, «Δίκαιο & Οικονομία» – Π. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2005, σελ. 7.

⁷ Ι. ΓΙΑΝΝΙΔΗΣ, «Ἄρθρο 14. Ἐννοια της ἀξιοποίησης πράξης», σε Δ. ΣΠΙΝΕΛΛΗΣ (επιμ.), *Συστηματικὴ Ἑρμηνεία του Ποινικού Κώδικα [Ἄρθρα 1-133]*, «Δίκαιο & Οικονομία» – Π. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2005, σελ. 137. «Τυχόν ἀναγόρευση του ἐννόμου αγαθοῦ σε κεντρικὴ ἔννοια του ποινικού δικαίου [...] θα αποτελούσε εθελουφλία μπροστὰ στη ζώσα νομικὴ και κοινωνικὴ πραγματικότητα» συμπληρώνει ο Α. ΧΑΡΑΛΑΜΠΑΚΗΣ, *Σύνοψη Ποινικού Δικαίου*, ὁ.π., σελ. 18.

συμπεριφοράς σε ἔγκλημα αποτελεί η ανεύρεση μιας εναλλακτικής ἔννοιας, η οποία θα λειτουργήσει *συμπληρωματικά* σε εκείνη του εννόμου αγαθοῦ. Το *συμφέρον* προσφέρει αυτή την πρόσθετη ἔννοια, καθὼς αποτελεί το κεντρικό, αν κι ὄχι συστηματικῶς επεξεργασμένο, μέγεθος της κοινωνιολογίας του ποινικῶ δικαίου⁸. Γενικά θεωρεῖται ὅτι μια πράξη ἢ ἀπόφαση εἶναι προς το συμφέρον ενός ἀτόμου, μίας ομάδας ἢ ενός θεσμοῦ ὅταν συμβάλει στη βελτίωση των συνθηκῶν ὑπαρξῆς τους ἢ συνδράμει στη διατήρηση των συνθηκῶν αυτῶν, ὅταν οι τελευταῖες κρίνονται ὡς οι καλύτερες δυνατές⁹. Το συμφέρον αποτελεί τη κινητήρια δύναμη της διαδικασίας δημιουργίας των ποινικῶν νόμων¹⁰, που εἶναι ἐπίσης γνωστή και ὡς εγκληματοποίηση (κατασκευή νομικοῦ εγκλήματος)¹¹. Αυτὴ δε συνιστᾶ ἀπλῶς μια τεχνική διαδικασία, ὑπὸ την ἔννοια ὅτι οφείλει να υπακοῦει σε συγκεκριμένους επιστημολογικοὺς κανόνες, ἀνάμεσα στους οποίους κεντρικὴ θέση κατέχει η ἀρχὴ ὅτι το (νομικό) ἔγκλημα συνίσταται στην παραβίαση κάποιου εννόμου αγαθοῦ, η οποία με τη σειρά της προσφέρει ἓνα «μπούσουλα» στην προσπάθεια σύνταξης δογματικῶς και τεχνικῶς ἀρτίων νόμων¹². Συνιστᾶ ἐπιπλέον μια ἐγγενῶς πολιτικὴ διαδικα-

⁸ H. MANNHEIM, “The Sociological Aspects of Criminal Law”, σε TOY ΙΔΙΟΥ, *Group Problems in Crime and Punishment*, Routledge and Kegan Paul Ltd., London, 1955, σελ. 264-265. Ε. ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ, «Από την Εγκληματολογία στην Κοινωνιολογία του Ποινικοῦ Δικαίου. Το Μέλλον της Εγκληματολογίας», σε Ν. ΚΟΥΡΑΚΗΣ (επιμ.), *Μνήμη II – I. Δασκαλόπουλου, Κ. Σταμάτη, Χρ. Μπάκα*, Τόμος Γ, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνὴ, 1996, σελ. 871-900.

⁹ Γίνεται περαιτέρω διάκριση μεταξύ υποκειμενικοῦ συμφέροντος, που αναφέρεται σε αυτό που τα εμπλεκόμενα μέρη θεωροῦν ὡς ωφέλιμο για τα ἴδια, και αντικειμενικοῦ συμφέροντος, που αναφέρεται σε αυτό που πραγματικῶς τους ωφελεῖ, ανεξάρτητα ἀπὸ το αν το γνωρίζουν. S. GINER, “Interés”, σε S. GINER/E. LAMO DE ESPINOSA/C. TORRES (eds.), *Diccionario de Sociología*, Alianza Editorial, Madrid, 1998, σελ. 393.

¹⁰ Ε. ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ, *Κοινωνιολογία του Ποινικοῦ Δικαίου και των Θεσμών της Ποινικῆς Δικαιοσύνης*, Ἑλληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1999, σελ. 32-33, 51επ.

¹¹ Η νομικὴ ἔννοια του εγκλήματος, η νομοτυπικὴ δηλαδή μορφοποίηση ορισμένων συμπεριφορῶν ὡς εγκλημάτων στον ποινικὸ νόμο, δεν πρέπει να συγχέεται με την ἔννοια του «πραγματικοῦ» εγκλήματος, η οποία αναφέρεται στην κοινωνικὴ πραγματικότητά του. Αντικείμενο ἔρευνας και μελέτης της εγκληματολογίας αποτελεί το «πραγματικὸ ἔγκλημα». Κάτι τέτοιο σε καμία περίπτωση δε σημαίνει ὅτι το «νομικὸ ἔγκλημα» βρίσκεται ἐκτός του πλαισίου μελέτης της. Το τελευταῖο αποτελεί την αφετηρία της, χωρίς ὡστόσο να ἐξαντλεῖ την προβληματικὴ της. Σ. ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ, *Εγκληματολογία*, Ἐκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 3^η ἔκδοση, 1989, σελ. 71 επ., 442 επ. Χ. ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ, *Εισηγήσεις Εγκληματολογίας*, Νομικὴ Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2008, σελ. 44επ. Βλ. ἐπίσης το λήμμα “Criminalization”, σε E. MCLAUGHLIN/J. MUNCIE, *The Sage Dictionary of Criminology*, Sage, London-Thousand Oaks-New Delhi, 2nd edition, 2006, σελ. 95-97.

¹² Δεν αποτελεί σκοπὸ της παρούσας εισήγησης η παρουσίαση της συζήτησης στο ποινικὸ

σία, ὑπὸ τὴν ἔννοια ὅτι δε λαμβάνει χώρα σε συνθήκες εργαστηρίου, ἀλλὰ σε συγκεκριμένο πολιτικό, οικονομικό καὶ ιδεολογικό πλαίσιο, που καθορίζει τὴ στόχευση τῆς ποινικῆς νομοθέτησης (επιδιωκόμενη πολιτική)¹³.

Εἶναι σε αὐτὸ τὸ σημεῖο που ἀρχίζει ἡ θεωρητικὴ διαφωνία. Κατὰ τὸ συναινετικὸ κοινωνιολογικὸ μοντέλο, οἱ ποινικοὶ νόμοι ἀποτελοῦν προϊόν εὐρείας συναίνεσης, γεγονός του ερεῖδεται στὴν παραδοχὴ ὅτι προστατεύουν ἓνα κοινὸ (κοινωνικὸ) συμφέρον. Αντίθετα, κατὰ τὸ συγκρουσιακὸ μοντέλο ἀνάλυσης, οἱ ποινικοὶ νόμοι εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα σύγκρουσης, γεγονός που δεν προϋποθέτει μόνο τὴν ὑπαρξὴ ἀνταγωνισμοῦ συμφερόντων, ἀλλὰ καὶ τὴν παραδοχὴ ὅτι τὸ ποινικὸ δίκαιο ἀποτελεῖ μέσο προστασίας καὶ προαγωγῆς τῶν συμφερόντων τῆς κυρίαρχης κοινωνικῆς ομάδας¹⁴.

1. Ἡ νομιμοποίηση τοῦ σύγχρονου Ποινικοῦ Δικαίου

Αποτελεῖ κοινὸ τὸπο στις ποινικὲς επιστήμες ὅτι ἡ ἀπαρχὴ τοῦ προβληματισμοῦ γύρω ἀπὸ τὴ δικαιολόγηση τοῦ σύγχρονου συστήματος ποινικῆς καταστολῆς ἀνάγεται στὴ μεταρρύθμιση που ἔλαβε χώρα κατὰ τὸ 18^ο αἰῶνα.

δίκαιο αναφορικά με τὸ ἀν ἡ ἔννοια τοῦ «ἐννόμου ἀγαθοῦ» ταυτίζεται ἢ ὄχι με τὸ «ἐννομο συμφέρον». Ωστόσο, υιοθετεῖται ἐν προκειμένῳ ἡ ἀπόψη ὅτι «οἱ ἔννοιες τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ συμφέροντος δεν μπορεῖ νὰ ταυτίζονται, γιατί τὸ ἀγαθὸ εἶναι τὸ ἀντικείμενο τοῦ συμφέροντος, ἐνῶ τὸ συμφέρον ἀποτελεῖ τὸ κίνητρο τῆς ποινικῆς προστασίας καὶ ὄχι τὸ ἀντικείμενό τῆς». Μ. ΚΑΪΑΦΑ-ΓΚΜΠΑΝΤΙ, *Ἐννοια καὶ προβληματικὴ τῶν κοινῶς ἐπικίνδυνων ἐγκλημάτων*, Ἐκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 1987, σελ. 27. Ἡ ἀπόψη αὐτὴ ἀπηχεῖ τὴ θέση τοῦ ΧΩΡΑΦΑ, ὁποῖος υποστηρίζει ὅτι τὸ ἐννομο συμφέρον εἶναι «ἡ μέθεξις τῆς βουλήσεως ὡς διασφάλισιν ὀρισμένου ἀγαθοῦ, τὴν ὁποία ἐπιδοκιμάζει τὸ δίκαιον. Ἐντεύθεν καὶ τὸ πόρισμα, ὅτι ἡ οὐσία τοῦ δικαίου ἐγκειμένη εἰς τὸ «κοινὸν συμφέρον» οὐδὲν ἄλλο εἶναι εἰμὴ συμβιβασμὸς καὶ ἰσορροπίσις (τὸ δυνατόν maximum ικανοποιήσεως) ἀντιτιθέμενων συμφερόντων». Ν.Α. ΧΩΡΑΦΑΣ, *Ποινικὸν Δίκαιον. Τόμος Πρῶτος*, 9^η ἔκδοσις ἐπιμελεῖα Κ.Ε. Σταμάτη, Π. Σάκκουλας, Αθήνα, 1978, σελ. 5, ὑποσημ. 2.

¹³ Ε. ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ, *Κοινωνιολογία τοῦ Ποινικοῦ Δικαίου καὶ τῶν Θεσμῶν τῆς Ποινικῆς Δικαιοσύνης*, ὁ.π., σελ. 40 ἐπ. Για τὴ ξεχωριστὴ συνεισφορὰ τῆς εγκληματολογίας καὶ τοῦ ποινικοῦ δικαίου στὴν κριτικὴ ἀνάλυση τῆς διαδικασίας ἐγκληματοποίησης βλ. Ν. LACEY, "Legal Constructions of Crime", σε Μ. MAGUIRE/R. MORGAN/R. REINER (eds.), *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford University Press, Oxford, 4th edition, 2007, σελ. 179-200.

¹⁴ T.J. BERNARD, *The Consensus-Conflict Debate. Form and Content in Social Theories*, Columbia University Press, New York, 1983, σελ. 1-2. T.J. BERNARD/J.B. SNIPES/A.L. GEROULD, *Vold's Theoretical Criminology*, Oxford University Press, New York-Oxford, 7th edition, 2010, σελ. 246. Πρβλ. Ε. ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ, *Κοινωνιολογία τοῦ Ποινικοῦ Δικαίου καὶ τῶν Θεσμῶν τῆς Ποινικῆς Δικαιοσύνης*, ὁ.π., σελ. 33-37.

Ἡ ἀλλαγὴ που πραγματοποιεῖται τὴν περίοδο ἐκείνη πηγάζει ἀπὸ μιὰ ἀπλὴ δι-
ἀπίστωση: τὸ βασανιστήριον, που μέχρι τότε αποτελοῦσε τὸ κατεξοχὴν μέσο
τῆς θεσμικῆς ἀντίδρασης στὸ ἔγκλημα, φαίνεται νὰ δημιουργεῖ περισσότερα
προβλήματα ἀπὸ ἐκεῖνα που υποθετικὰ λύνει, καθότι γίνεται συνώνυμο τῆς
καταχρηστικῆς ἀντίληψης τῆς ἐξουσίας, εἰδοποιῶ στοιχείο τῆς ὁποίας εἶναι ἡ
αυθαιρεσία καὶ ἡ υπερβολικὴ. Ἀντίθετα, ὀλοένα καὶ περισσότερο κερδίζει ἔδα-
φος ἡ ἀποψη ὅτι ἡ ποινικὴ δικαιοσύνη δὲν πρέπει νὰ ἐκδικεῖται ἀλλὰ νὰ τιμω-
ρεῖ, γεγονός που σηματοδοτεῖ τὴν ἀνάπτυξη μιᾶς νέας *πολιτικῆς οικονομίας*
τῆς ποινικῆς καταστολῆς. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ FOUCAULT, «ἡ μεταρρύθμιση
τοῦ ποινικοῦ δικαίου πρέπει νὰ ἐρμηνευτεῖ σαν μιὰ στρατηγικὴ γιὰ τὴν ἀναδι-
άρθρωση τῆς κολαστικῆς ἐξουσίας, σύμφωνα με μεθόδους που τὴν καθιστοῦν
πιο ομαλὴ, πιο δραστηρικὴ, πιο σταθερὴ καὶ πιο αποτελεσματικὴ! που ἐντείνου-
ν, με ἄλλα λόγια, τὰ ἀποτελέσματά τῆς μειώνοντας τὸ οικονομικὸ τῆς κόστος [...]
καθὼς καὶ τὸ πολιτικὸ τῆς κόστος...»¹⁵. Ὑπὸ αὐτὴ τὴν ὀπτικὴ, ἡ διαμορφούμενη
νέα στρατηγικὴ ἀποσκοπεῖ πρῶτιστα στὸ νὰ καταστήσει τὸ δικαίωμα τιμωρίας
«ἐνὰ κανονικὸ λειτούργημα, ἐπεκτατικὸ τῶν δικαιωμάτων τῆς κοινωνίας»¹⁶.
Με ἄλλα λόγια, δεδομένων καὶ τῶν εἰδικῶν ἐπιστημονικῶν καὶ κοινωνικοπολι-
τικῶν συνθηκῶν που ἐπικρατοῦν (ἀνθρωπισμός, ἀτομικισμός, ἐκκοσμίκευση,
φιλελευθερισμός, ὀρθολογισμός, ἐπιστημονικὴ ἐπανάσταση, κ.λπ.), τὸ δικαίω-
μα τοῦ τιμωρεῖν δὲν μπορεῖ πλέον νὰ ερεῖδεται σὲ θρησκευτικὲς δοξασίες καὶ
υπερβατικὲς ἐννοιες ἐν γένει, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἀρθρώνεται ἐπὶ τῆ βάσει συγκεκρι-
μένων ὀρθολογικῶν ἀρχῶν, που ἀπηχοῦν τὴν αὐτοδύναμη ἀξία τοῦ ἀνθρώπου
(ἀρχὴ νομιμότητος ἐγκλημάτων καὶ ποινῶν, ἀρχὴ τῆς ἀτομικῆς ἐνοχῆς, κ.λπ.)¹⁷.

Δὲν εἶναι λοιπὸν τυχαίον ὅτι καὶ στὸ πεδίο τῆς ποινικῆς δικαιοσύνης κυρι-
αρχεῖ ἡ θεωρία τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου¹⁸. Σύμφωνα με τὴ βασικὴ σύλλη-

¹⁵ Μ. ΦΟΥΚΩ, *Επιτήρηση καὶ Τιμωρία. Ἡ Γέννηση τῆς Φυλακῆς*, ἐλλ. μτφρ. Κ. Χατζηδήμου
- Ι. Ράλλη, Ἐκδόσεις Ράππα, Ἀθήνα, 1989, σελ. 108.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Βλ. σχετικὰ L. RADZINOWICZ, *Ideology and Crime. A Study of Crime in its Social and
Historical Context*, Heinemann Educational Books, London, 1966, σελ. 1επ. A. NORRIE, *Crime,
Reason and History. A Critical Introduction to Criminal Law*, Weidenfeld and Nicolson, London,
1993. Ι.Α. ΓΕΩΡΓΑΚΗΣ, *Ποινικὸ Δίκαιο*, Ἀντ. Ν. Σάκκουλας, Ἀθήνα-Κομοτηνὴ, 1991, σελ.
112επ. Ι.Α. ΓΕΩΡΓΑΚΗΣ, *Ἰδεοπολιτικοὶ Ὁρίζοντες τοῦ Σύγχρονου Ποινικοῦ Δικαίου*, Ἀντ. Ν.
Σάκκουλας, Ἀθήνα-Κομοτηνὴ, 1991. Ν. ΚΟΥΡΑΚΗΣ, *Ποινικὴ Καταστολή*, Ἀντ. Ν. Σάκκουλας,
Ἀθήνα-Κομοτηνὴ, 3^η ἐκδοση, 1997, σελ. 114επ.

¹⁸ Ἡ γενικὴ ἀναφορὰ στὴ θεωρία τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου δὲν ἀποσκοπεῖ στὴν ἀποσι-
ώπηση τῶν διαφορετικῶν ἐκδοχῶν τῆς, ἀλλὰ ἀπλῶς στὴν ἀνάδειξη τῆς κεντρικῆς-ελάχιστης

ψη της εν λόγω θεωρίας, το άτομο παραχωρεί στην οργανωμένη κοινωνία ένα μέρος μόνο της ελευθερίας του, όσο δηλαδή είναι απαραίτητο για τη διαμόρφωση συνθηκών τάξεως και ευνομίας, που καθιστούν δυνατή την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητάς του. Κάτι τέτοιο συνεπάγεται φυσικά την υποχρέωση να λειτουργεί βάσει κάποιων κανόνων, η ενδεχόμενη παραβίαση των οποίων νομιμοποιεί την τιμωρητική επέμβαση της οργανωμένης κοινωνίας. Υπό αυτή την άποψη, το έγκλημα γίνεται αντιληπτό πρωτίστως ως προσβολή της ίδιας της κοινωνίας (κι όχι κάποιας αυθεντίας, θεϊκής προσταγής, κ.λπ.), ως εναντίωση δηλαδή του ατόμου απέναντι στο κοινωνικό σύνολο, ως μια έμπρακτη προσβολή των συμφερόντων της νομιμόφρονος πλειοψηφίας, όπως αυτά έχουν προσδιοριστεί στο κοινωνικό συμβόλαιο, από μια παρεκκλίνουσα μειοψηφία¹⁹.

Η πλέον κλασική αποτύπωση της ως άνω αντίληψης βρίσκεται στο έργο του DURKHEIM. Αυτός αναδεικνύει σε ελάχιστο κοινό στοιχείο όλων των συμπεριφορών που ανάγονται σε εγκλήματα την αποδοκιμασία τους από το σύνολο των μελών μιας κοινωνίας, δεδομένου ότι προσβάλλουν τα πιο θεμελιώδη ανθρώπινα αισθήματα, τα οποία και δομούν το σκληρό πυρήνα της συλλογικής συνείδησης («conscience collective»). Επομένως, η τιμωρητική επέμβαση του κράτους δεν μπορεί παρά να επιτελεί μια διττή, ηθική και κοινωνική συνάμα, λειτουργία, συνιστάμενη αφενός στην επιβεβαίωση της ηθικής τάξης και αφετέρου στην αποκατάσταση της κοινωνικής αλληλεγγύης, που έχουν διαρρηχθεί από την τέλεση ενός εγκλήματος²⁰. Πρόκειται στην ουσία για μια νατουραλιστική αντίληψη περί εγκλήματος, κατά την οποία αυτό έχει οντολογική βάση, γεγονός που αποδεικνύεται από την οικουμενικότητα των αξιών

θέσης τους. Για μια παρουσίαση των διαφορετικών θεωριών του κοινωνικού συμβολαίου βλ. Α. ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ, *Θεωρίες του κοινωνικού συμβολαίου. Από τον Γκρότιους στον Ρουσσώ*, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, 2006.

¹⁹ Για μια πρόσφατη παρουσίαση της συμβολαιικής θεωρίας ως του προσφορότερου φιλοσοφικά θεμελίου του δικαιώματος τιμωρείν βλ. C. FINKELSTEIN, « Une perspective contractualiste sur le châtement », σε C. NADEAU/M. VACHERET (sous la direction de), *Le Châtiment. Histoire, philosophie et pratiques de la justice pénale*, Liber, Montréal, 2005, σελ. 65-96.

²⁰ E. DURKHEIM, *La división del trabajo social*, ισπ. μτφρ. C. G. Posada, Akal Universitaria, Madrid, 1982 [1892], σελ. 83-129. Η ίδια αυτή θέση βρίσκεται και στον πυρήνα των δυο νόμων για την εξέλιξη του κατασταλτικού συστήματος. E. DURKHEIM, «Δύο νόμοι της ποινικής εξέλιξης», σε ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Δυο Νόμοι για την Ποινική Εξέλιξη*, ελλ. μτφρ. Η. Σαγκουνίδου-Δασκαλάκη, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2005, σελ. 1-66. Πρβλ. και την παρουσίαση και κριτική αποτίμηση της εν λόγω θεωρίας από D. GARLAND, *Punishment and Modern Society. A Study in Social Theory*, Clarendon Press, Oxford, 1992, σελ. 23επ., 47επ.

και συμφερόντων τα οποία προσβάλλει. Η έννοια του φυσικού εγκλήματος διαμορφώνεται από το GAROFALO σε αντιδιαστολή με το νομικό έγκλημα για να εκφράσει ακριβώς αυτή την αντίληψη²¹. Επιπλέον, θεωρείται ότι το φυσικό έγκλημα (*mala in se*) αποτελεί το κατεξοχήν αντικείμενο ρύθμισης των ποινικών κωδίκων, γεγονός βέβαια που δε σημαίνει ότι εκλείπουν τα νομικά εγκλήματα (*mala prohibita*), πράξεις δηλαδή που στρέφονται αποκλειστικά εναντίον συγκεκριμένων πολιτικών και οικονομικών διευθετήσεων.

Αυτές οι βασικές παραδοχές συνεπάγονται τη μετατόπιση της δικαιολογητικής βάσης του δικαιώματος κολασμού «από την εκδίκηση του μονάρχη στην άμυνα της κοινωνίας»²². Εφεξής, η κατασταλτική παρέμβαση της εξουσίας δεν μπορεί παρά να πηγάζει από τη θεμελιώδη ανάγκη προστασίας και διαίωνισης του ίδιου του κοινωνικού συνόλου, μέσα στο οποίο άλλωστε λειτουργεί και το άτομο. Μπορεί κανείς λοιπόν να υποστηρίξει με ασφάλεια ότι η «ιδεολογία της κοινωνικής άμυνας» αποτελεί το νέο λόγο (*discourse*) γύρω από την ποινική καταστολή, μέσω του οποίου η τελευταία νομιμοποιείται και αναδιατάσσεται²³. Αυτή προσφέρει το κοινό θεμέλιο του συνόλου των «σχολών» του ποινικού δικαίου: της κλασικής σχολής, της ανθρωπολογικής θετικής σχολής, της νεοκλασικής σχολής, της κοινωνιολογικής θετικής σχολής, της σχολής της κοινωνικής άμυνας, παλαιάς και νέας²⁴.

Οι συγκρουσιακές θεωρίες για το έγκλημα, η παρουσίαση των οποίων αποτελεί το αντικείμενο της παρούσας εισήγησης, προκύπτουν ακριβώς από την αμφισβήτηση αυτής της θεμελιώδους παραδοχής. Πριν όμως προβούμε

²¹ Κατά τον GAROFALO, το έγκλημα συνίσταται στην προσβολή του ηθικού αισθήματος, όπως αυτό μορφοποιείται στα θεμελιώδη αλτρουιστικά συναισθήματα της αγαθότητας (*piety*) και της δικαιοσύνης (*probity*). R. GAROFALO, *Criminology*, αγγ. μτφρ. R. Wyness Millar βασισμένη στη 5^η γαλλ. εκδ. (1905), Little, Brown, and Company, Boston, 1914, σελ. 33επ.

²² Μ. ΦΟΥΚΩ, *Επιτήρηση και Τιμωρία*, ό.π., σελ. 120.

²³ A. BARATTA, *Criminología crítica y crítica del derecho penal. Introducción a la sociología jurídico-penal*, ισπαν. μτφρ. του A. Búnster, Siglo XXI Editores, México-Argentina, 7ª edición, 2001, σελ. 35επ. M. PAVARINI, *Control y Dominación. Teorías criminológicas burguesas y proyecto hegemónico*, ισπαν. μτφρ. του I. Muñagorri, Siglo XXI Editores, México-España-Argentina-Colombia, 1988, σελ. 49-52.

²⁴ Πρέπει να τονιστεί στο σημείο αυτό ότι αυτή η γενική ποινική ιδεολογία δεν ταυτίζεται με συγκεκριμένα κινήματα στο χώρο των ποινικών επιστημών, όπως η κοινωνική άμυνα του FILIPPO GRAMATICA ή η νέα κοινωνική άμυνα του MARC ANCEL. Για αυτές βλ. M. ANCEL, *Η Νέα Κοινωνική Άμυνα*, ελλ. μτφρ. Η. Σαγκουνίδου-Δασκαλάκη, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1995.

σε μια παρουσίαση των εν λόγω θεωριών, κρίνεται απαραίτητη μια σύντομη περιγραφή των συνθηκών μέσα από τις οποίες αναδύθηκαν.

2. Εξελίξεις στην κοινωνιολογική θεωρία – Ευρύτερες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες

Ο δομικός λειτουργισμός, όπως διαμορφώθηκε κυρίως μέσα από το έργο των PARSONS και MERTON, αποτελεί την κυρίαρχη προσέγγιση στην κοινωνιολογική θεωρία της εποχής²⁵. Σύμφωνα με αυτή, η κοινωνία γίνεται αντιληπτή ως ένα ολοκληρωμένο σύνολο, που αποτελείται από δομές που συνεργάζονται στενά μεταξύ τους με απώτερο σκοπό την εξασφάλιση της συνέχειάς του. Η αναλογία με τον ανθρώπινο οργανισμό είναι προφανής και χρησιμεύει ως το κατεξοχήν παράδειγμα («θεωρία περί οργανισμού», «organicism»): όπως τα επιμέρους όργανα συμβάλλουν στην εξασφάλιση της συνέχειας της ζωής του οργανισμού, έτσι και οι διάφοροι θεσμοί μιας κοινωνίας (πολιτικά κόμματα, θρησκεία, οικογένεια, εκπαιδευτικό σύστημα, κ.λπ.) πρέπει να συνεργάζονται αρμονικά μεταξύ τους για την διαίωνισή της. Κάτι τέτοιο, βέβαια, προϋποθέτει μια γενική συναίνεση ανάμεσα στα μέλη της κοινωνίας πάνω σε κάποιες θεμελιώδεις αξίες. Ο όρος «κοινωνικό σύστημα» σφυρηλατήθηκε για να εκφράσει αυτή ακριβώς την πραγματικότητα²⁶.

Στον αντίποδα της θεωρίας αυτής αναπτύσσεται η συγκρουσιακή αντίληψη για την κοινωνία, κατά την οποία το βασικό χαρακτηριστικό των ανθρώπινων κοινωνιών δεν είναι η συναίνεση, αλλά η σύγκρουση, η οποία δεν πρέπει να γίνεται αντιληπτή ως εξαίρεση και δη ως παρέκκλιση, αλλά ως ένα από

---

²⁵ Ο λειτουργισμός θεμελιώθηκε αρχικά από τους COMTE, SPENCER και DURKHEIM. G. RITZER, «Δομικός λειτουργισμός και η εμφάνιση μιας εναλλακτικής θεωρίας με έμφαση στις συγκρούσεις», σε Μ. ΠΕΤΜΕΖΙΔΟΥ (επιμ.), *Σύγχρονη Κοινωνιολογική Θεωρία*, Τόμος I, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 3^η έκδοση, 2000, σελ. 43-45. A. GIDDENS, *Κοινωνιολογία*, ελλ. μτφρ. - επιμ. Δ.Γ. Τσαούσης, Goutenberg, Αθήνα, 2002, σελ. 714επ.

²⁶ Βλ. T. PARSONS, «The Position of Sociological Theory», *American Sociological Review*, Vol. 13, No. 2, 1948, σελ. 156-171. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «On Building Social System Theory: A Personal History», *Daedalus*, Vol. 99, No. 4, 1970, σελ. 826-881. R. K. MERTON, «Science and the Social Order», *Philosophy of Science*, Vol. 5, No. 3, 1938, σελ. 321-337. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Sociological Theory», *American Journal of Sociology*, Vol. 50, No., 1945, σελ. 462-473. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, «Manifest and Latent Functions: Toward the Codification of Functional Analysis in Sociology» [1949], σε ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Social Theory and Social Structure*, The Free Press, New York, (enlarged edition) 1968, σελ. 73επ.

τα πλέον φυσιολογικά και σταθερά χαρακτηριστικά κάθε κοινωνικού σχηματισμού. Το παράδειγμα δηλαδή αυτό, εκκινώντας από μια ρεαλιστική κριτική του δομικού λειτουργισμού, καταλήγει στη διατύπωση ριζικά αντίθετων θέσεων.

Είναι ενδεικτικό ότι ο DAHRENDORF, που αποτελεί ένα από τους βασικούς θεμελιωτές του υπό εξέταση παραδείγματος²⁷, κριτικάρει το δομικό λειτουργισμό ως ουτοπικό σύστημα ανάλυσης, το οποίο αντιστοιχεί σε μια ουτοπική πρόσληψη της κοινωνίας. Για να αποδείξει του λόγου το αληθές προβαίνει σε μια παρουσίαση των βασικότερων χαρακτηριστικών της ουτοπίας. Ειδικότερα:

- Οι ουτοπίες δεν προκύπτουν από οικείες πραγματικότητες, ακολουθώντας ρεαλιστικά μοντέλα ανάπτυξης. Για τους περισσότερους συγγραφείς έχουν ακαθόριστο παρελθόν και αβέβαιο μέλλον. Προκύπτουν ξαφνικά, με σκοπό να παγιωθούν στο μέλλον, τελώντας όμως στον ενδιάμεσο χρονικό διάστημα σε μια κατάσταση αναστολής.
- Οι ουτοπίες διακρίνονται από ομοιομορφία ή, με άλλους όρους, από μια οικουμενική συναίνεση αναφορικά με τις κυρίαρχες αξίες και τις θεσμικές διευθετήσεις. Κάτι τέτοιο φυσικά εξηγεί και την εντυπωσιακή κοινωνική και θεσμική σταθερότητα που τους αποδίδεται.
- Η κοινωνική αρμονία δεν οδηγεί απλά σε μια ουτοπική σταθερότητα, αλλά συνεπάγεται και την έλλειψη δομικά παραγόμενης σύγκρουσης. Υπό αυτή την έννοια, οι εκάστοτε περιθωριακοί (outsiders) δεν μπορούν να θεωρηθούν προ-

---

²⁷ R. DAHRENDORF, *Class and Class Conflict in Industrial Society*, Stanford University Press, Stanford, California, 1959. Η παρατήρηση αυτή έχει απλά το νόημα ότι ο DAHRENDORF υπήρξε ένας από εκείνους που συστηματοποίησαν τη συγκρουσιακή προσέγγιση στα κοινωνικά φαινόμενα, προσφέροντας ένα χρήσιμο εργαλείο στους κοινωνικούς επιστήμονες, κι όχι φυσικά ότι υπήρξε ο αρχικός εμπνευστής της. Στους σύγχρονους θεμελιωτές του εν λόγω παραδείγματος συγκαταλέγονται οι MARX, WEBER και SIMMEL. Η επιλογή του DAHRENDORF εν προκειμένω δικαιολογείται από το γεγονός ότι οι συγκρουσιακές θεωρίες για το έγκλημα που θα παρουσιαστούν στη συνέχεια βασίστηκαν στο έργο αυτού του τελευταίου (όπως και του SIMMEL στην περίπτωση του VOLD), γεγονός που σε καμία περίπτωση δεν ακυρώνει τη συμβολή των υπολοίπων. Βλ. σχετικά C.R. HUFF, "Conflict Theory in Criminology", σε J.A. INCIARDI, *Radical Criminology. The Coming Crises*, Sage, Beverly Hills-London, 1980, σελ. 61-77. Επιπλέον από τη διαπίστωση, ότι και στο ευρύτερο πεδίο της κοινωνιολογίας είναι το έργο του DAHRENDORF –και πιο συγκεκριμένα ένα άρθρο του που δημοσίευσε το 1958 (βλ. επόμενη υποσημ.)– που σηματοδότησε την έναρξη της σύγχρονης αντιπαράθεσης μεταξύ του συναινετικού και του συγκρουσιακού μοντέλου. T.J. BERNARD, *The Consensus-Conflict Debate*, ό.π., σελ. 2-3. Βλ. και G. RITZER, «Δομικός λειτουργισμός και η εμφάνιση μιας εναλλακτικής θεωρίας με έμφαση στις συγκρούσεις», ό.π., σελ. 70.

ἴον της δομῆς της ουτοπίας, ἀλλὰ χαρακτηρίζονται ὡς παρεκκλίνοντες, φορεῖς κάποιας ατομικῆς παθογένειας.

– Το σύνολο των διαδικασιῶν που λαμβάνουν χώρα σε μια ουτοπική κοινωνία ακολουθοῦν επαναλαμβανόμενες πρακτικές και εκδηλώνονται μέσα σε ἕνα γενικό σύνολο και ὡς τμήμα του. Ὁχι μόνο δεν διαταράσσουν την καθεστηκυῖα τάξη πραγμάτων, ἀλλὰ επιπροσθέτως την επιβεβαιώνουν και συμβάλλουν στη διατήρησή της. Ἄλλωστε, μόνο επιτελώντας αὐτή τη λειτουργία εἶναι δυνατόν να συμβοῦν. Τα επιμέρους τμήματα, λοιπόν, μποροῦν να εμφανίζονται μια προδιαγεγραμμένη και ελεγχόμενη δραστηριότητα, ἀλλὰ ἡ ουτοπία ὡς σύνολο παραμένει διαρκῶς αμετάβλητη.

– Τέλος, οἱ ουτοπίες φαίνεται να τελοῦν ὄχι μόνο σε ἀναστολή ἀπὸ ἀποψη χρόνου, ἀλλὰ και σε ἀπομόνωση ἀπὸ ἀποψη χώρου. Με δυο λόγια, αποτελοῦν κλειστὲς κοινωνίες²⁸.

Το ἐρώτημα που ἀνακύπτει σχεδόν ἀβίαστα εἶναι ἀν αὐτά τα χαρακτηριστικά ἀνιχνεύονται στις υπάρχουσες κοινωνίες. Ἀν μια ἀρνητικὴ ἀπάντηση φαίνεται ὡς ἡ μόνη λογική, τότε δεν μπορεῖ παρά να ἀπορήσει κάποιος πῶς μια κοινωνιολογική θεωρία που ἀναλύει τὸ κοινωνικό σύστημα με τους παραπάνω ὅρους διεκδικεῖ ἐχέγγυα ἐπιστημοσύνης. Μια διευκρίνιση εἶναι ἀπαραίτητη στο σημεῖο αὐτό: ἡ ἀσκούμενη κριτικὴ δε διατείνεται ὅτι οἱ υποθέσεις ἐργασίας του μοντέλου του λειτουργισμοῦ-δομισμοῦ εἶναι μη ρεαλιστικές –κάτι τέτοιο θα μποροῦσε να υποστηριχθεῖ για οποιαδήποτε θεωρία. Ἀντίθετα, υποστηρίζει ὅτι αὐτὸ ἐξαντλεῖται στην παρουσίαση και στην ἀνάλυση των συνθηκῶν που ἐνυπάρχουν σε ἕνα ουτοπικό κοινωνικό σύστημα. Ὑπὸ αὐτή την ἐννοια, ἀντὶ να χρησιμοποιεῖ κάποιες μεταβλητές και να υποθέτει ἀξιωματικά τὴ σημασία τους για τὴν ἐξήγηση ἐνὸς συγκεκριμένου προβλήματος, λειτουργεῖ ὡς μια τεράστια «υπερδομή» ἐννοιῶν χωρὶς περιγραφικὴ και ἀναλυτικὴ ἀξία, ἀπὸ τὴν ὁποία τελικά δεν προκύπτει σχεδόν τίποτα. Ἐπιπροσθέτως, τὸ χειρότερο εἶναι ὅτι ἀπὸ τὸ δομικὸ λειτουργισμό φαίνεται να ἀπουσιάζει ἀκόμα και τὸ βασικότερο στοιχείο κάθε ουτοπίας: ἡ κριτικὴ στην υπάρχουσα τάξη πραγμάτων, που ουσιαστικά προσφέρει τὴ βάση για τὴν ἀνάπτυξη ἐνὸς ἐυρύτερου προβληματισμοῦ για τα κακῶς κείμενα και τὸν τρόπο ἀλλαγῆς τους.

Ἡ ἐξοδος ἀπὸ τὴν ουτοπικὴ ἀνάλυση τῆς κοινωνίας δεν μπορεῖ παρά να προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀναγνώριση τῆς αἰνιγματικῆς φύσης των ἐμπειριῶν και τὴν ἀντιμετώπιση των προβλημάτων που αὐτές θέτουν. Ἡ λύση θα πρέπει να ἀνα-

---

²⁸ R. DAHRENDORF, “Out of utopia: toward a reorientation of sociological analysis”, *The American Journal of Sociology*, Vol. LXIV, No. 2, 1958, σελ. 115-118.

ζητηθεῖ σε ἓνα εναλλακτικὸ μοντέλο πρόσληψης τῆς κοινωνίας, τὸ συγκρουσιακὸ μοντέλο. Σύμφωνα με αὐτό, ὄχι ἡ συναίνεση ἀλλὰ ἡ *σύγκρουση* ἀποτελεῖ τὸ κατεξοχὴν δομικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς κοινωνίας. Μπορεῖ αὐτὴ ἡ θέση νὰ μὴν εἶναι ευχάριστη, εἶναι ὠστόσο ἀναγκαία γιὰ τὴν κατανόηση τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων. Ὑπὸ αὐτὸ τὸ πρίσμα, αὐτὸ που πρέπει νὰ προκαλεῖ ἐντύπωση εἶναι ἡ ἀπουσία τῆς σύγκρουσης, ἡ ὁποία δὲν πρέπει νὰ γίνεται ἀντιληπτὴ ἀποκλειστικὰ με ὄρους βίας καὶ ἀπουσίας κάθε ἐλέγχου. Ἐπιπλέον, μόνο υιοθετώντας αὐτὸ τὸ μοντέλο μποροῦν νὰ γίνουν κατανοητές καὶ δυο ἄλλες βασικὲς ἔννοιες, αὐτὲς τῆς *κοινωνικῆς ἀλλαγῆς* (social change) καὶ τοῦ *καταναγκασμοῦ* (constraint)²⁹. Ἀναφορικὰ με τὴν πρώτη: εἶναι εὐρέως ἀποδεκτὴ ἡ διάκριση μεταξὺ ἀλλαγῆς μέσα στὴν κοινωνία καὶ ἀλλαγῆς τῆς κοινωνίας ἐν γενεῖ³⁰. Αὐτὸ που συνήθως ὁμως παραλείπεται εἶναι ἡ αιτιολογικὴ ἐξήγηση τῆς ἀλλαγῆς, που συνίσταται στὴν ἀνάδειξη τῶν παραγόντων που τὴν προκαλοῦν, ἐφόσον δὲν ἀναπτυχθοῦν ἀντίρροπες δυνάμεις καὶ τὴν ἀναστεῖλουν. Ἀπὸ τοὺς βασικότερους παράγοντες φυσικὰ εἶναι ἡ σύγκρουση. Ἀναφορικὰ με τὴ δεύτερη: ἡ ἐνότητα τῆς κοινωνίας δὲ βασίζεται στὴ συναίνεση, ἀλλὰ στὸν καταναγκασμό, ὄχι σε μὴν οἰκουμενικὴ συμφωνία, ἀλλὰ στὸ ἐξαναγκασμό κά-

---

²⁹ Στὴν οὐσία ἡ ἀνάλυση τοῦ DAHRENDORF, ἔχοντας ὡς σημαία τὴν ἔννοια τῆς σύγκρουσης, ἐνσωματώνει τὸ σύνολο τῶν κριτικῶν που διατυπώθηκαν κατὰ τοῦ δομικοῦ λειτουργισμοῦ (ἀνιστορικὸς, ἀγνοεῖ τὴν κοινωνικὴ ἀλλαγὴ, πάσχει ἀπὸ συντηρητικὴ μεροληψία, ἀοριστία, νόθα τελεολογία καὶ ταυτολογία). Βλ. συνοπτικὴ παρουσίαση τῶν κυριότερων κριτικῶν ἀπὸ G. RITZER, «Δομικὸς λειτουργισμὸς καὶ ἡ ἐμφάνιση μίας εναλλακτικῆς θεωρίας με ἔμφαση στὶς συγκρούσεις», ὁ.π., σελ. 64-70.

³⁰ Πρόκειται γιὰ τὴ διάκριση μεταξὺ *δομικῆς κοινωνικῆς μεταβολῆς* καὶ *εξισορροπητικῆς κοινωνικῆς μεταβολῆς*, που εισηγήσατο ὁ PARSONS. Πιο συγκεκριμένα, γίνεται λόγος γιὰ *δομικὴ κοινωνικὴ μεταβολή*, ὅταν ἡ πίεση που ἀσκεῖται ἀπὸ τὶς δυνάμεις ἀλλαγῆς εἶναι τόσο ἰσχυρὴ ὥστε ὁ βαθμὸς ἐντασης τῆς διάρρηξης που συντελεῖται στὴν κοινωνικὴ ἰσορροπία νὰ ἀποτυπώνεται καὶ στὴν ἴδια τὴ δομὴ ἐνός κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ. Ἡ συσσώρευση τῶν συντελούμενων μεταβολῶν καταλήγει στὴ διαμόρφωση μίας νέας κατάστασης, πολὺ διαφορετικῆς ἀπὸ τὴν προηγούμενη που χρησιμοποιεῖται ὡς σημεῖο ἐναρξῆς (ἀλλαγὴ τοῦ συστήματος). Ὁ βαθμὸς ἀναδιάρθρωσης τῶν οικονομικῶν, πολιτικῶν, πολιτισμικῶν συνθηκῶν εἶναι ἀνάλογος με αὐτὸν που συντελέστηκε κατὰ τὴ μετάβαση ἀπὸ τὴ φεουδαρχικὴ στὶς σύγχρονες καπιταλιστικὲς κοινωνίες με ταξικὴ-αστικὴ δομὴ. Ἀντίθετα, γίνεται λόγος γιὰ *εξισορροπητικὴ κοινωνικὴ μεταβολή* ὅταν, συνεπεία διαφόρων ἀλλαγῶν που συντελοῦνται σε ἐπιμέρους συνθήκες ἢ ὑποσυστήματα συγκεκριμένης κοινωνίας (ἀλλαγές μέσα στο σύστημα), ἡ διάρρηξη τῆς κοινωνικῆς ἰσορροπίας που συντελεῖται δὲν οδηγεῖ καὶ στὴν ἀναμόρφωση τοῦ ἴδιου τοῦ κοινωνικοῦ συστήματος. Αὐτὸ ὡς σύνολο συνεχίζει νὰ εἶναι τὸ ἴδιο. Τέτοιες ἐξισορροπητικὲς κοινωνικὲς μεταβολές ἀποτελοῦν ἓνα πολὺ φυσιολογικὸ φαινόμενο, που παρουσιάζονται με σταθερότητα καὶ συνέχεια σε κάθε σύστημα καὶ ἰδιαίτερα στὸ κοινωνικὸ. T. PARSONS, "Some considerations on the theory of social change", *Rural Sociology*, Vol. XXVI, No 3, 1961, σελ. 255επ.

ποιων ἀπὸ κάποιους. Ἐτσι, ὅταν μιλάμε για τὸ «σύστημα ἀξιών», πρέπει να τὸ χαρακτηρίζουμε ὡς κυρίαρχο κι ὄχι ὡς κοινῶς ἀποδεκτό, ὡς ἐπιβαλλόμενο κι ὄχι ὡς παραδεκτό σε μια συγκεκριμένη στιγμή. Στὸ βαθμὸ που ἡ σύγκρουση θεωρεῖται ἡ κινητήρια δύναμη τῆς ἀλλαγῆς, ὁ ἐξαναγκασμὸς μπορεῖ να ὀριστεῖ ὡς ἡ πηγὴ τῆς σύγκρουσης. Ὑποστηρίζεται, λοιπόν, ὅτι ἡ σύγκρουση εἶναι πανταχοῦ παρούσα, στὸ μέτρο που κι ὁ καταναγκασμὸς εἶναι δομικὸ στοιχεῖο κάθε κοινωνικῆς οργάνωσης³¹.

Τὸ συγκρουσιακὸ μοντέλο κοινωνίας δεν εἶναι ουτοπικὸ καὶ ἀνταποκρίνεται σε ἓνα τύπο ἀνοιχτῆς κοινωνίας. Επιπλέον, πρέπει να τονιστεῖ ὅτι δε διεκδικεῖ ἀποκλειστικὴ ἐφαρμογὴ, στὸ βαθμὸ που υποστηρίζει ὅτι για τὴν ἐξήγηση τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων εἶναι ἀπαραίτητη ἡ χρησιμοποίησις καὶ τῶν δυο μοντέλων, τῆς συναίνεσης καὶ τῆς σύγκρουσης. Κατὰ συνέπεια, ἡ κοινωνία πρέπει να ἀναλύεται τόσο ὑπὸ μια ὀπτικὴ σταθερότητας, ἀρμονίας καὶ συναίνεσης ὅσο καὶ ἀλλαγῆς, σύγκρουσης καὶ καταναγκασμοῦ.

Μια ἐπιπλέον διευκρίνιση εἶναι ἀναγκαῖα. Ἀν καὶ τὸ συγκρουσιακὸ κοινωνιολογικὸ μοντέλο, ὅπως τουλάχιστον ἀναπτύσσεται ἀπὸ τὸν DAHRENDORF, ἐντάσσεται στὴ μαρξιστικὴ παράδοσις, ἐντούτοις δε ταυτίζεται με αὐτή. Ἡ θεμελιακὴ διαφορὰ ἐγκεῖται στὸ γεγονὸς ὅτι για τὸν μαρξισμό ἡ βασικὴ πηγὴ ἀνισότητος ἐντοπίζεται στὶς ὀικονομικὲς συνθήκες που χαρακτηρίζουν τὸ καπιταλιστικὸ σύστημα, ἐνῶ για τὸν DAHRENDORF αὐτὴ πρέπει να ἀναζητηθεῖ στὶς σχέσεις ἐξουσίας που ἐνυπάρχουν ἐξορισμοῦ σε κάθε κοινωνία. Ἡ ἀνισότης δηλαδὴ εἶναι ἐγγενῆς σε κάθε ἀναπτυσσόμενη σχέση ὑποκειμένων καὶ ἀντικειμένων κυριαρχίας, ἀποτελώντας τὴν οὐσίαν τῆς³².

Κατὰ τὴ δεκαετία του 1960 μια σειρά σημαντικῶν κοινωνικοπολιτικῶν γεγονότων δημιουργεῖ ευνοϊκὲς συνθήκες, ἐπιβάλλοντας παράλληλα τὴν ἀνά-

---

³¹ R. DAHRENDORF, «Out of utopia: toward a reorientation of sociological analysis», ὀ.π., σελ. 125-127. Πρβλ. καὶ τὴν ἀνάλυση του COSER, ὁ ὀποῖος ἐπικεντρώνεται στὴ θετικὴ λειτουργία τῆς σύγκρουσης, που συνίσταται στὴν ἐνίσχυση τῆς συνοχῆς καὶ τῆς διατήρησης μιας ὀμάδας. L. COSER, *The Functions of Social Conflict*, The Free Press, New York-London, 1956.

³² A. BARATTA, *Criminología crítica y crítica del derecho penal*, ὀ.π., σελ. 127. I. TAYLOR/P. WALTON/J. YOUNG, *The New Criminology. For a social theory of deviance*, Routledge, London-New York, 1973, σελ. 244-245. Ὀ ἰδιος ὁ DAHRENDORF, δομώντας τὴν ἀμιγῶς κοινωνιολογικὴς υφῆς θεωρία του, ἐκκινεῖ ἀπὸ τὸ μοντέλο ἀνάλυσης του MARX, τὸ ὀποῖο ὀμως ὑποβάλλει σε ἐκτενὴ κριτικὴ, καθότι θεωρεῖ παρωχημένο για τὴν προσέγγιση τῶν σύγχρονων «μετα-καπιταλιστικῶν» βιομηχανικῶν κοινωνιῶν, ὀπου σημασία δεν ἔχει τόσο ἡ κατοχὴ ἢ ὀχι τῶν μέσων παραγωγῆς ὀσο ἡ ἀσκηση ἐξουσίας (authority). R. DAHRENDORF, *Class and Class Conflict in Industrial Society*, ὀ.π., σελ. 3-154.

γκη, για την ανάπτυξη νέων προσεγγίσεων αναφορικά με την οργάνωση της κοινωνίας και την αντιμετώπιση βασικών κοινωνικών ζητημάτων: το κίνημα των πολιτικών δικαιωμάτων, το αντιπολεμικό, το φοιτητικό, το αντι-ιμπεριαλιστικό, το φεμινιστικό κίνημα, γενικότερα η αντί-κουλτούρα. Η αυξανόμενη κοινωνική δυσαρέσκεια για τον αντιδημοκρατικό και σε πολλές περιπτώσεις αυταρχικό τρόπο λειτουργίας των περισσότερων δυτικών κρατών οδηγεί σε κοινωνική πόλωση και σύγκρουση. Η έκρηξη των κοινωνικών εντάσεων και η εκδήλωση ριζικά αντικρουόμενων αντιλήψεων αναφορικά με θεμελιώδη κοινωνικά ζητήματα αποτελούν τα αναμφισβήτητα σημάδια μιας πραγματικότητας σε μετάβαση και διαρκή αλλαγή, που σε πολλές περιπτώσεις παίρνει το χαρακτήρα αντάρτικου πόλεως. Σε αυτό το πλαίσιο, ένα κοινωνιολογικό μοντέλο που στηρίζεται στις έννοιες της σταθερότητας, της ισορροπίας και της ομοιογένειας δεν μπορεί παρά να λειτουργεί μυθοπλαστικά³³. Το συγκρουσιακό παράδειγμα στις κοινωνικές επιστήμες προσφέρει την αναγκαία διέξοδο για τον απλούστατο λόγο ότι δεν απορρέει από μια νέα ανάγνωση των κλασικών της κοινωνιολογίας, αλλά από την προσπάθεια άρθρωσης μιας εναλλακτικής θεωρητικής πρότασης που βασίζεται σε γεγονότα που λαμβάνουν χώρα σε πραγματικό χρόνο³⁴.

3. Παράλληλες εξελίξεις στην εγκληματολογία – Συγκρουσιακές θεωρίες για το έγκλημα

Η καλύτερη κατανόηση των συγκρουσιακών θεωριών για το έγκλημα προϋποθέτει επίσης την περιγραφή τους ως μια δεύτερη στιγμή στη σύνθετη διαδικασία δόμησης μιας κριτικής θεωρίας για το εγκληματικό φαινόμενο, που αναπτύσσεται εξελικτικά σε διαφορετικούς χρόνους.

Πιο συγκεκριμένα, αποτελεί κοινό τόπο στην εγκληματολογία ότι το εναρκτήριο λάκτισμα για την αμφισβήτηση της παραδοσιακής εγκληματολογίας, που βασίζονταν στην ιδεολογία της κοινωνικής άμυνας, δόθηκε από τη

---

³³ Βλ. γενικά το κλασικό βιβλίο του A.W. GOULDNER, *The Coming Crisis of Western Sociology*, Basic Books, New York-London, 1970. Πρβλ. και Λ. ΦΕΡΑΓΙΟΛΙ, *Αυταρχική Δημοκρατία και κριτική της πολιτικής*, ελλ. μτφρ. Δ. Δεληολάνης, Εκδόσεις Στοχαστής, Αθήνα, 1985. Για τη σταθερά αυξανόμενη επιρροή της συγκρουσιακής προσέγγισης στην κοινωνιολογική θεωρία, που κορυφώθηκε τη δεκαετία του 1970 βλ. A. WELLS, "Conflict Theory and Functionalism: Introductory Sociology Textbooks, 1928-1976", *Teaching Sociology*, Vol. 6, 1979, σελ. 429-437.

³⁴ I. TAYLOR/P. WALTON/J. YOUNG, *The New Criminology*, ό.π., σελ. 237, 240.

«θεωρία της ετικέτας»³⁵. Αυτή αναπτύχθηκε στους κόλπους της πλούσιας παράδοσης της συμβολικής αλληλεπίδρασης³⁶, η οποία και αποτέλεσε τον κύριο «ανταγωνιστή» της λειτουργιστικής θεώρησης. Βασική θέση της νέας αυτής προσέγγισης είναι ότι το ἔγκλημα δε διαθέτει κάποια αντικειμενική οντότητα, αλλά αποτελεί το τελικό προϊόν κοινωνικής διάδρασης και κατασκευής³⁷. Συντελείται κατ' αυτό τον τρόπο μια μετατόπιση του ενδιαφέροντος από το άτομο, δεδομένου ότι μέχρι τότε το ἔγκλημα γίνονταν αντιληπτό υπό όρους συμπεριφορικούς ως αποτέλεσμα κάποιας ατομικής παθογένειας, στην αντίδραση που προκαλεί μια συμπεριφορά που ορίζεται ως ἔγκλημα. Οι έννοιες του στίγματος, της κοινωνικής αντίδρασης και του κοινωνικού ελέγχου αποκτούν κεντρική θέση. Καθίσταται με αυτό τον τρόπο πρόδηλο ότι το εγκληματικό φαινόμενο δεν μπορεί να κατανοηθεί παρά μόνο αν μπει στο μικροσκόπιο η δράση του ποινικού συστήματος και η αντίδραση που αυτή προκαλεί, ξεκινώντας δηλαδή από την εξέταση του περιεχομένου των γενικών κανόνων που απαγορεύουν ορισμένες συμπεριφορές και φτάνοντας μέχρι την εφαρμογή τους από τους διάφορους φορείς κοινωνικού ελέγχου (αστυνομία, δικαστές, σωφρονιστικά καταστήματα)³⁸.

Ένα από τα βασικά πλεονεκτήματα της εν λόγω θεωρίας υπήρξε η ανάδειξη της αμφιλεγόμενης λειτουργίας της ποινικής αντίδρασης στο ἔγκλημα. Αρχισε, δηλαδή, όχι μόνο να αμφισβητείται η βασική παραδοχή ότι η τελευταία αποτελεί ανασχετικό παράγοντα του εγκλήματος, αλλά και να κερδίζει έδαφος

³⁵ Μ. ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ, *Διαχρονική εξέλιξη της προσέγγισης της ετικέτας*, Εκδόσεις Σάκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 1996.

³⁶ Η. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ, *Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης. Παραδόσεις*, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1985. Η απαρχή της θεωρίας της αλληλεπίδρασης ή διαντίδρασης ("symbolic interactionism") εντοπίζεται στο έργο του G.H. MEAD, *Mind, Self and Society*, University of Chicago Press, Chicago, 1934. Βλ. και Α. GIDDENS, *Κοινωνιολογία*, ό.π., σελ. 720-721.

³⁷ Βλ. γενικά P. L. BERGER/T. LUCKMANN, *The Social Construction of Reality*, Anchor Books, Garden City, NY, 1966.

³⁸ Η στροφή αυτή του ερευνητικού ενδιαφέροντος από τον εγκληματία και τις αιτίες του εγκλήματος στο ποινικό δίκαιο και τους θεσμούς του εκφράστηκε και με την πρόταση για τη μετονομασία του σχετικού κλάδου από εγκληματολογία σε κοινωνιολογία του ποινικού συστήματος. Ε. ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ, *Κοινωνιολογία του Ποινικού Δικαίου και των Θεσμών της Ποινικής Δικαιοσύνης*, ό.π., σελ. 23-27. Μια από τις πλέον διαυγείς προγραμματικές δηλώσεις του εν λόγω εγχειρήματος μπορεί να βρει κανείς σε Α. ΒΑΡΑΤΤΑ, *Criminología crítica y crítica del derecho penal*, ό.π., σελ. 9-20. Βλ. και αναλυτικά R. BERGALLI (ed.), *Sistema penal y problemas sociales*, Tirant to Blanch, Valencia, 2003.

η εντελώς αντίθετη θέση, σύμφωνα με την οποία η παρέμβαση του ποινικού συστήματος, επιτελώντας πρωτίστως μια στιγματιστική λειτουργία, συμβάλλει στην περαιτέρω, σταθερότερη εμπλοκή των περιστασιακά αποκλινόντων ατόμων στο μηχανισμό της ποινικής δικαιοσύνης. Η έννοια της «δευτερογενούς παρέκκλισης» εκφράζει αυτήν ακριβώς τη θέση.

Από την άλλη πλευρά, μια από τις βασικές κριτικές που διατυπώθηκαν κατά της θεωρίας της ετικέτας συνίσταται στο γεγονός ότι, αρνούμενη κάθε οντολογική διάσταση στη βάση της εγκληματικής συμπεριφοράς, οδηγείται νομοτελειακά και στην απόρριψη της σημασίας κάθε κοινωνικής, πολιτικής και οικονομικής συντεταγμένης στην εξήγηση της. Φαίνεται δηλαδή ότι η εγκληματικότητα ως φαινόμενο εξαντλείται στην εκδήλωση ενός φορμαλιστικού σχήματος αμοιβαίων διαδράσεων. Κατ' αυτό τον τρόπο, η θεωρία αποτυγχάνει να εξηγήσει γιατί μόνο *κάποιες* συμπεριφορές ορίζονται ως εγκλήματα, γιατί μόνο *κάποια* άτομα στιγματίζονται ως εγκληματίες, με αποτέλεσμα να μετατρέπει το έγκλημα σε απλό και ανεξήγητο, τυχαίο ουσιαστικά, γεγονός, ή καλύτερα σε «ατύχημα». Αυτό οφείλεται κυρίως στο ότι η εν λόγω θεωρία, ερειδόμενη σε έναν ακραίο ατομικισμό και υποκειμενισμό, υιοθετεί μια ανιστορική αντίληψη της κοινωνίας, στην οποία το χωροχρονικό πλαίσιο έχει από ελάχιστη έως καθόλου σημασία, και η οποία διεκδικεί οικουμενική εφαρμογή³⁹.

Με άλλα λόγια, δε δίνεται η δέουσα προσοχή στη διαδικασία εγκληματοποίησης, η ανάλυση της οποίας δεν μπορεί παρά να συντελείται υπό συγκεκριμένες συνθήκες και για συγκεκριμένους σκοπούς. Αυτό ακριβώς αποτελεί το σημείο εκκίνησης των συγκρουσιακών θεωριών για το έγκλημα, όπως αυτές αναπτύχθηκαν από τους VOLD, TURK, QUINNEY και CHAMBLISS. Η αναφορά στη θεωρία του SELLIN, που προηγείται χρονικά κατά δυο δεκαετίες, δικαιολογείται θεματικά, αν και όχι συστηματικά, δεδομένου ότι εντάσσεται στις θεωρίες της αιτιολογικής προσέγγισης στο εγκληματικό φαινόμενο.

A) SELLIN: Σύγκρουση κανόνων συμπεριφοράς και έγκλημα

Η θεωρία του SELLIN ότι η πολιτισμική σύγκρουση αποτελεί ένα από τους αιτιακούς παράγοντες του εγκλήματος διατυπώθηκε το 1938 και θεωρείται η πρώτη ξεκάθαρη εφαρμογή της έννοιας της σύγκρουσης στην εγκληματολογική έρευνα⁴⁰.

---

³⁹ A. BARATTA, *Criminología crítica y crítica del derecho penal*, ό.π., σελ. 116-119.

⁴⁰ Μια διευκρίνιση είναι απαραίτητη στο σημείο αυτό: η ιδέα της σύγκρουσης είναι εγγενής,

Βασική μονάδα ανάλυσης της εν λόγω θεωρίας αποτελούν οι κανόνες συμπεριφοράς (conduct norms), οι οποίοι ορίζονται ως πολιτισμικοί κανόνες που επιτάσσουν σε συγκεκριμένα άτομα υπό δεδομένες συνθήκες ορισμένη στάση. Επομένως, κανόνες συμπεριφοράς αναπτύσσονται παντού, όπου υπάρχουν κοινωνικές ομάδες, προκειμένου να αποτραπούν συμπεριφορές βλαπτικές για τα συμφέροντα τους, χωρίς να είναι δηλαδή απαραίτητο αυτοί να προέρχονται από ορισμένη πολιτική οργάνωση με κανονιστική εξουσία και να λαμβάνουν τη μορφή νόμου.⁴¹ Υπό αυτή την έννοια, οι κανόνες του ποινικού δικαίου αποτελούν μόνο ένα τμήμα του συνόλου των υφιστάμενων κανόνων συμπεριφοράς, το οποίο αναμφίβολα έχει ξεχωριστή θέση και σημασία. Μέσω της εφαρμογής τους από το κατασταλακτικό μηχανισμό του κράτους επιδιώκεται η ομοιόμορφη συμπεριφορά των κατοίκων ορισμένης εδαφικής επικράτειας με συγκεκριμένα πολιτικά χαρακτηριστικά. Τόσο το περιεχόμενο των κανόνων αυτών όσο και η μορφή συμπεριφοράς που επιτάσσουν, αλλά και η φύση των ποινών που επιβάλλονται, εξαρτώνται από τα συμφέροντα των ομάδων που επηρεάζουν καθοριστικά τη νομοθετική διαδικασία. Ο ποινικός νόμος, δηλαδή, προστατεύει τις αξίες των κυρίαρχων ομάδων σε δεδομένο χωροχρόνο, γεγονός που εξηγεί τόσο

αν και συναγόμενη, και στη θεωρία του SUTHERLAND για το έγκλημα ως αποτέλεσμα διαφορικών συναναστροφών ή συναναστροφής με διαφορετικές προσωπικές ομάδες («differential association theory»), στην οποία άλλωστε ο SELLIN βασίστηκε για να διατυπώσει τη δική του θεωρία. Πιο συγκεκριμένα, ο SUTHERLAND υποστήριξε ότι η εγκληματική συμπεριφορά ούτε κληρονομείται ούτε επινοείται, αλλά μαθαίνεται ως αποτέλεσμα της ανθρώπινης αλληλόδρασης που αναπτύσσεται στο πλαίσιο κλειστών ομάδων, τα μέλη των οποίων συνδέονται με στενούς προσωπικούς δεσμούς. Επομένως, η εκδήλωσή εγκληματικής συμπεριφοράς δεν οφείλεται σε κάποια ατομική παθογένεια, αλλά στο γεγονός ότι οι αντιλήψεις για τη μη εφαρμογή του νόμου, που επικρατούν σε δεδομένη ομάδα, κατισχύουν τελικά των αντίθετων που επιτάσσουν το σεβασμό του νόμου. Είναι προφανές ότι στη βάση της θεωρίας αυτής ανιχνεύονται συγκρουόμενες αντιλήψεις αναφορικά με το πώς πρέπει κάποιος να συμπεριφερθεί, θέση που λογικά προϋποθέτει την απόρριψη της ύπαρξης συναίνεσης γύρω από τα πρότυπα συμπεριφοράς. Τελικά, όπως θα φανεί στη συνέχεια, οι δυο θεωρίες είναι συμπληρωματικές στο βαθμό μάλιστα που μπορούν να γίνουν αντιληπτές ως ένα ενιαίο νοηματικό σύνολο, με τη διευκρίνιση ότι ο SUTHERLAND επικέντρωσε το ερευνητικό του ενδιαφέρον στο πρότερο στάδιο της εκμάθησης της εγκληματικής συμπεριφοράς, ενώ ο SELLIN στο ύστερο στάδιο της εκδήλωσής της, όπου δηλαδή λαμβάνει χώρα αυτό που στην εγκληματολογία ονομάζεται ως «πέραςμα στην πράξη». Βλ. και J.R. LILLY/F.T. CULLEN/R.A. BALL, *Criminological Theory. Context and Consequences*, Sage, Thousand Oaks - London - New Delhi, 4th edition, 2007, σελ. 153 (όπου οι δύο θεωρίες εξετάζονται μαζί υπό τον τίτλο «πολιτισμική σύγκρουση και έγκλημα»).

⁴¹ T. SELLIN, *Culture Conflict and Crime – A Report of the Subcommittee on Delinquency of the Committee on Personality and Culture*, Social Science Research Council, New York, 1938, σελ. 25-30

τις διαφοροποιήσεις ὅσο και τη σχετικότητα της ἔννοιας του ἐγκλήματος⁴².

Σε αὐτὸ το πλαίσιο, τὸ ἐγκλημα μπορεῖ νὰ γίνῃ αντιληπτό ὡς ἀποτέλεσμα τῆς σύγκρουσης που ἀναπτύσσεται μεταξύ των νομικῶν-ποινικῶν καὶ μη νομικῶν κανόνων συμπεριφοράς, γεγονόσ που μπορεῖ νὰ ἀναδειχθεῖ μόνο μέσω μιας ἠθολογικῆς (ethological) κι ὄχι ἀπλῶς νομικῆς προσέγγισης. Με ἄλλα λόγια, τὸ ἐγκλημα ἀποτελεῖ συνέπεια «πολιτισμικῆς σύγκρουσης», δηλαδή σύγκρουσης νοημάτων, ἀξιών, συμφερόντων καὶ τελικὰ των κανόνων που τα ἐνσωματώνουν⁴³. Ἡ πολιτισμικὴ σύγκρουση μπορεῖ εἴτε νὰ ἀποτελεῖ υποπροϊόν τῆς πολιτισμικῆς ἐξέλιξης, ὅπως αὐτὴ τουλάχιστον ἀποτυπώνεται στη μετάβαση ἀπὸ ἀπλές καὶ ὁμοιογενεῖς σε σύνθετες καὶ πολυπολιτισμικῆς κοινωνίες, εἴτε νὰ οφείλεται στη μετάβαση ἀπὸ ἓνα πολιτισμικὸ περιβάλλον σε ἄλλο, ὅπως συμβαίνει κυρίως σε περιπτώσεις ἐξωτερικῆς μετανάστευσης⁴⁴. Ὅπως κι ἀν τελικὰ παράγεται, μπορεῖ νὰ μελετηθεῖ με ἓνα διττὸ τρόπο: ὡς σύγκρουση που λαμβάνει χώρα στον πνευματικὸ κόσμον τοῦ ἀτόμου (ἐσωτερικὴ) καὶ ὡς σύγκρουση πολιτισμικῶν κωδίκων (ἐξωτερικὴ). Στὴν πρώτη περίπτωση, τὸ ἀτομο συναισθάνεται καὶ υπολογίζει τὴν ἀντίθεση που ὑπάρχει μεταξύ των προσταγῶν των νομικῶν-ποινικῶν καὶ μη νομικῶν κανόνων συμπεριφοράς, καθὼς εἶναι κοινωνὸς ἀμφοτέρων, ὡστόσο ἐπιλέγει τελικὰ νὰ ἀκολουθήσει τις τελευταίες, ἐνὼ στη δευτέρῃ ἡ ἀντίθεση αὐτὴ δὲν εἶναι συνειδητὴ, ἀλλὰ προκύπτει στὴν πράξη⁴⁵. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι μια κοινωνικὰ θεμιτὴ σε ὀρισμένο πολιτισμικὸ πλαίσιο συμπεριφορὰ μπορεῖ νὰ ἀποτελεῖ ἐγκλημα σε ἄλλο, στο ὁποῖο θεωρεῖται ὅτι ἐρχεται σε σύγκρουση με τον κυρίαρχο πολιτισμικὸ κώδικα, ὁ ὁποῖος τελεῖ ὑπὸ τὴν προστασία τοῦ ποινικοῦ δικαίου.

---

⁴² Ibid., σελ. 21-25.

⁴³ Ibid., σελ. 57-58.

⁴⁴ Ibid., σελ. 58-67. Εἶναι αὐτὴ ἡ δευτέρῃ περίπτωση που ἀπασχολεῖ τον SELLIN στη συνέχεια τῆς ἀναφοράς του, δεδομένου ὅτι οἱ ΗΠΑ ἀπέτελεσαν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη τὴ κυριότερη παγκοσμίως χώρα ὑποδοχῆς μεταναστῶν. Ibid., σελ. 70επ.

⁴⁵ Ibid., σελ. 67-70. Αἰξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἦταν ἡ θεωρία τῆς «ἠθικῆς ουδετεροποίησης» των SYKES καὶ MATZA που πρόσφερε μια λογικὴ καὶ ἀξιόπιστη ἐξήγηση γιὰ τὴν ἐπίλυση τῆς σύγκρουσης μεταξύ ποινικῶν καὶ μη νόμων ὑπὲρ των δευτέρων. Κατὰ τὴν πέμπτη ἐκδοχὴ τῆς ἐν λόγω θεωρίας, ἓνα ἀτομο «ἐξουδετερώνει» ουσιαστικὰ τὴν ἠθικὴ εὐθύνη γιὰ μια πράξη, επικαλούμενος μια ἀνώτερη ἀξία, αὐτὴ δηλαδή τῆς στενότερης κοινωνικῆς ομάδας στὴν ὁποία ἀνήκει σε σχέση με τις κοινωνικὰ κρατούσες κοινωνικῆς ἀξίες, που ἐνσωματώνονται καὶ στον ποινικὸ νόμο. Πρόκειται γιὰ μια ἀτυπὴ επέκταση των ὑπερασπιστικῶν ἰσχυρισμῶν στὴν ποινικὴ δίκη, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἰσχυροὶ γιὰ τὸ «πέρασμα στὴν πράξη», ὄχι ὁμως γιὰ τὸ νομικὸ σύστημα καὶ τὴν κοινωνία ἐν γένει. G. M. SYKES/D. MATZA, «Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency», *American Sociological Review*, Vol. 22, 1957, σελ. 666, 669.

B) VOLD: Σύγκρουση ομάδων και ἔγκλημα

Ἡ διατύπωση τῆς πρώτης εγκληματολογικῆς θεωρίας με σαφῶς συγκρουσιακὸ προσανατολισμὸ αποδίδεται στον VOLD (1958)⁴⁶. Σημεῖο ἐκκίνησης για τον τελευταῖο ἀποτελεῖ ἡ παραδοχὴ ὅτι τὰ άτομα συνασπίζονται σε ομάδες προκειμένου να ἐξυπηρετήσουν με τον καλύτερο δυνατὸ τρόπο κοινὰ συμφέροντα και ἀνάγκες. Κάτι τέτοιο βασίζεται στο γεγονός ὅτι οἱ ομάδες, μέσω τῆς καθοδήγησης και του συντονισμοῦ των μελῶν τους, καθιστοῦν δυνατὸ τον ποιοτικὸ μετασχηματισμὸ τῆς ατομικῆς δράσης σε συλλογική. Ἐτσι, ἡ σύγκρουση γίνεται ἀντιληπτὴ ως ἀπόρροια παράλληλης δραστηριοποίησης περισσότερων ομάδων με ἀντικρουόμενα συμφέροντα στο ἴδιο πεδίο κοινωνικῆς δράσης. Ἡ βασικὴ ἔγνοια κάθε ομάδας εἶναι ἡ υπεράσπιση τῆς θέσης που κατέχει σε ἓνα κόσμο διαρκῶς μεταβαλλόμενων διευθετήσεων, γεγονός που οδηγεῖ ἄλλωστε και σε ἀμοιβαῖο περιορισμὸ των συγκρουόμενων ομάδων. Ὑπὸ αὐτὴ τὴν ὀπτική, ἡ κοινωνικὴ τάξη δεν ἀποτελεῖ παρά μια κατάσταση δυναμικῆς ἢ σχετικῆς ἰσορροπίας, ἡ ὁποία ἐξαρτᾶται ἀπὸ τον ἐκάστοτε συσχετισμὸ των κοινωνικῶν δυνάμεων. Ἀντιστοιχῶς, ἡ σύγκρουση ἀποτελεῖ μια ἀπὸ τις θεμελιακὲς διαδικασίες τῆς κοινωνικῆς μηχανικῆς.

Καταλυτικὴ σε αὐτὴ τὴ διαδικασία εἶναι ἡ λειτουργία του νόμου. Καθὼς οἱ κοινωνικὲς ομάδες ἀνταγωνίζονται μεταξύ τους, ἐπιδιώκουν να προσεταιριστοῦν τὴ βοήθεια του οργανωμένου κράτους στην προστασία και προαγωγή των συμφερόντων τους. Το κοινῶς λεγόμενον σε τέτοιες περιστάσεις, «θα ἔπρεπε να ὑπάρχει ἓνας νόμος» (προφανῶς για τὴν καταστολὴ μιας μη ἐπιθυμητῆς ἀπὸ κάποιους συμπεριφορᾶς), ἀποδεικνύει του λόγου το ἀληθές. Κατ' αὐτὸν τρόπο, ἡ πολιτικὴ διαδικασία τῆς νομοθετικῆς παραγωγῆς, τῆς παραβίασης του νόμου, ἀλλὰ και τῆς ἐπιβολῆς του μπορεῖ να γίνεῖ ἀντιληπτὴ ως ἀντανάκλαση τῆς σύγκρουσης μεταξύ ομάδων με διαφορετικὰ συμφέροντα, που ἀγωνίζονται να ἀποκτήσουν τον ἔλεγχο τῆς κατασταλτικῆς ἐξουσίας του κράτους. Ἡ ομάδα που θα ἀποκτήσει τὴν πλειοψηφία του νομοθετικοῦ σώματος θα ἐλέγχει τὴν τελευταία και θα ἀποφασίζει ποιος εἶναι πολὺ πιθανόν να παραβιάσει το νόμο. Ὁ ἀγὼνας μεταξύ αὐτῶν που τάσσονται ὑπὲρ και κατὰ ἐνός νόμου προϋπήρχε τῆς νομοθετικῆς παραγωγῆς, καθὼς βρισκόνταν ἤδη στη βάση τῆς κοινοβουλευτικῆς διένεξης. Συνεχίζεται σε ἓνα ἐπόμενο στάδιο σε διαδικασίες ἐνώπιον δικαστηρίων, για να κορυφωθεῖ στην καταδίκη και τον ἐγκλεισμὸ των παραβατῶν ἀπὸ τους ὑπέρμαχους του νόμου.

---

⁴⁶ Πρόκειται για τὸ ἐνδέκατο κεφάλαιο ὑπὸ τον τίτλο «Group conflict theory as explanation of crime» του ἐγχειριδίου εγκληματολογίας του: G.B. VOLD, *Theoretical Criminology*, Oxford University Press, Oxford, 1958, σελ. 203-219.

Γίνεται λοιπόν αντιληπτό από τα παραπάνω, ότι η διαδικασία εγκληματοποίησης κάποιων συμπεριφορών προηγείται της εγκληματικής συμπεριφοράς και εξαρτάται από τα συμφέροντα και τη δραστηριότητα κοινωνικών ομάδων σε σύγκρουση, γεγονός που καθιστά αναμφισβήτητο τον *πολιτικό της χαρακτηριστήρα*. Η παραγωγή του ποινικού νόμου (εγκληματοποίηση συμπεριφορών), η παραβίασή του (έγκλημα) και η επιβολή του (ποινική κύρωση: ποινή ή θεραπευτικά μέτρα) αποτελούν τις όψεις μιας σύγκρουσης που επιλύεται μέσω της εργαλειοποίησης τους ποινικού δικαίου και του κράτους. Επομένως, το έγκλημα αποτελεί μια καθαρά πολιτική συμπεριφορά και ο εγκληματίας είναι στην ουσία μέλος της «μειοψηφούσας ομάδας» («minority group»), που στερείται της αναγκαίας ισχύος για τον έλεγχο της κατασταλτικής εξουσίας του κράτους.

Ιδιαίτερη αξία σε αυτό το σημείο έχει η παρατήρηση του VOLD ότι, ενώ η σύγκρουση είναι πάντα το αποτέλεσμα συλλογικής δράσης, αυτή τελικά αποδομείται μέσω του ποινικού δικαίου με όρους ατομικής εγκληματικότητας. Αν, δηλαδή, το συλλογικό στοιχείο προσφέρει το αναγκαίο πλαίσιο για την ενίσχυση και τη δυναμική προβολή θέσεων που έρχονται σε αντίθεση με την οργανωμένη κοινωνία που χρησιμοποιεί στον κρατικό κατασταλτικό μηχανισμό, τότε η εξατομίκευση των συμπεριφορών στο στάδιο μιας επίσημης διαδικασίας μομφής αποβλέπει στην αποδυνάμωση των θέσεων που εκφράζουν.

Τέλος, το ενδιαφέρον του συγγραφέα περιορίζεται στη φαινομενολογία της σύγκρουσης μεταξύ αντιτιθέμενων ομάδων, παρά στο ειδικότερο περιεχόμενο που αυτή λαμβάνει κάθε φορά (πράξεις μέσω των οποίων υλοποιείται). Έτσι, χρησιμοποιεί ως ισότιμα παραδείγματα τόσο τις νεανικές συμμορίες όσο και τους αντιρρησίες συνείδησης σε καιρό πόλεμου. Σε αμφότερες δηλαδή τις περιπτώσεις η ιδιαίτερη ιδεολογία κάθε «μειοψηφούσας» ομάδας έρχεται σε σύγκρουση με την ιδεολογία της κυρίαρχης ομάδας των ενηλίκων και όσων δέχονται να λάβουν μέρος στον πόλεμο, αντιστοίχως, η οποία όμως ελέγχοντας τον κατασταλτικό μηχανισμό του κράτους μπορεί να προσδιορίσει τη συμπεριφορά των πρώτων ως εγκληματική. Η συμπεριφορά των μειοψηφουσών ομάδων μπορεί σε μια πρώτη, επιφανειακή προσέγγιση να φαίνεται ότι αποτελείται από πράξεις του κοινού ποινικού δικαίου, στην ουσία της όμως αποτελεί αναγκαία αντίδραση/αντίσταση στην αντίπαλη ομάδα. Στον πυρήνα, λοιπόν, κάθε συλλογικής συγκρουσιακής δράσης ανιχνεύεται η αρχή ότι «ο σκοπός αγιάζει τα μέσα», όπου τελικός σκοπός αποτελεί η διατήρηση ή αναβάθμιση της θέσης μιας ομάδας. Η ανάλυση αυτή κινείται σε ένα λογικό επίπεδο χωρίς κανονιστικό υπόβαθρο, αφού σημασία έχει ποιος κέρδισε και ποιος έχασε κι όχι αν

αυτό που πρεσβεύει είναι δίκαιο ἢ ὄχι⁴⁷. Μόνο ἔτσι μπορεί να ερμηνευτεῖ ἡ ἀπόφασή του VOLD αναφορικά με τα κοινωνικά κινήματα που ἐπιδιώκουν τὴ ριζοσπαστικὴ πολιτικὴ ἀλλαγὴ, ὅτι «μια ἐπιτυχημένη ἐπανάσταση καθιστᾶ αὐτούς που βρίσκονταν πρὶν στὴν ἐξουσία ἐγκληματίες, ἐνῶ μια ἀνεπιτυχὴς ἐπανάσταση καθιστᾶ τους ἀρχηγούς τῆς προδότες που ὑπόκεινται σε ἀμεση ἐκτέλεση»⁴⁸. Ἄλλα παραδείγματα σύγκρουσης συμφερόντων, ἡ ἐκβίαση τῶν ὁποίων καθορίζει καὶ τὴν ἐγκληματοποίηση τῶν ἀνάλογων συμπεριφορῶν, εἶναι αὐτές που διεξάγονται στὸ ἐργασιακὸ πεδίο (μεταξὺ ἐργοδοτῶν καὶ ἐργαζομένων), στὸ συνδικαλιστικὸ πεδίο (μεταξὺ ἐργατικῶν συνδικάτων), ὅπως καὶ ἐκεῖνες που ἔχουν φυλετικὴ βάση.

Σε ὅλες τὶς παραπάνω περιπτώσεις ἡ συμπεριφορὰ τῶν ἐπιμέρους ἀτόμων συνιστᾶ ἐκδήλωση τῆς συλλογικῆς δράσης τῆς ομάδας γιὰ τὴν προάσπιση τῶν συμφερόντων τῆς καὶ τὴ διατήρηση ἢ προώθηση τῆς θέσης τῆς στὴν ὁργανωμένη κοινωνία. Ἐπομένως, ἡ ἐν λόγω θεωρία γιὰ τὸ ἔγκλημα δε χρησιμεύει γιὰ τὴν προσέγγιση παρορμητικῶν καὶ παράλογων συμπεριφορῶν, ἡ ἐρμηνεία τῶν ὁποίων ἀπαιτεῖ τὴν ἐφαρμογὴ ἄλλων θεωριῶν.

Γ) TURK: ἡ ἐγκληματοποίηση ὡς συγκρουσιακὴ διαδικασία

Καταστατικὴ ἀρχὴ στὴν ἀνάλυση τοῦ TURK κατέχει ἡ θέση ὅτι ὁποιαδήποτε ἀπόπειρα ἐγκυρῆς ἐξήγησης τοῦ ἐγκλήματος δε μπορεί να προσανατολίζεται στὴν ἐξέταση συμπεριφορῶν που ἔχουν χαρακτηριστεῖ ὡς ἐγκληματικές, ἀφοῦ αὐτές διαφοροποιούνται στὸ χρόνο καὶ τὸ χῶρο, ἀλλὰ στὴ διαδικασία ἐγκληματοποίησης, στὴν «ἀπόδοση τῆς ἐγκληματικῆς ιδιότητος («criminal status») στα άτομα, ἡ ὁποία συνίσταται στὴ δυνατότητα κάποιων ἀνθρώπων να ἐξαγγέλλουν καὶ να ἐπιβάλλουν νομικοὺς κανόνες»⁴⁹. Ἡ ιδιότητα τοῦ ἐγκληματία «μπορεῖ να ἀποδίδεται σε άτομα ἐπὶ τὴ βάσει πραγματικῶν ἢ καὶ φανταστικῶν *χαρακτηριστικῶν*, ἐξαιτίας αὐτοῦ που εἶναι παρά ἐξαιτίας αὐτοῦ που *κάνουν*»⁵⁰. Ἐπομένως, «τίποτα καὶ κάνεις δε διαθέτει κάποια ἐγγενὴ ἐγκληματικὴ ιδιότητα· ἡ ἐγκληματικότης ἀποτελεῖ ἕναν ὀρισμὸ που ἀποδίδεται ἀπὸ άτομα με τὴν ἐξουσία να πράττουν ἔτσι, σύμφωνα με παράνομα, ἐξωνομικά, ὅπως ἐπίσης καὶ νομικά κριτήρια»⁵¹.

---

⁴⁷ R. LILLY/F.T. CULLEN/R.A. BALL, *Criminological Theory*, ὁ.π., σελ. 154.

⁴⁸ G.B. VOLD, *Theoretical Criminology*, ὁ.π., σελ. 214.

⁴⁹ A.T. TURK, *Criminality and Legal Order*, Rand McNally & Company, Chicago, 1969, σελ. xi.

⁵⁰ *Ibid.*, σελ. 9.

⁵¹ *Ibid.*, σελ. 10.

Αυτές οι παρατηρήσεις δεν αποτελούν απλές προγραμματικές δηλώσεις, αλλά τα πορίσματα εμπειρικής έρευνας, η οποία έχει διαφορετικό προσανατολισμό σε σύγκριση με τις παραδοσιακές θεωρίες που αναλύουν το έγκλημα με συμπεριφοριακούς όρους. Αυτό οφείλεται πρωτίστως στο γεγονός ότι παρατηρείται μια θεμελιακή διαφορά μεταξύ των σκοπών που επιτελούνται μέσω της διαδικασίας παραγωγής, εφαρμογής και επιβολής του νόμου και των στόχων που θέτουν οι εν λόγω θεωρίες: ο έλεγχος της συμπεριφοράς επί τη βάση μιας ποικιλίας κριτηρίων αποτελεί το βασικό διακύβευμα στην πρώτη περίπτωση, η ανίχνευση των αιτίων μιας συμπεριφοράς στη δεύτερη. Επομένως, η μοναδική αξία των στοιχείων και αναφορών που παράγονται κατά τη διαδικασία ποινικής καταστολής, τις οποίες παραδόξως χρησιμοποιούν και επικαλούνται και οι θεωρίες αυτές, συνίσταται στο γεγονός ότι αποτελούν ενδείξεις αναφορικά με τη φύση των κανονιστικών δομών και των μορφών συμπεριφοράς που επιβάλλονται από αυτούς που ανακαλύπτουν, τροποποιούν και εφαρμόζουν τους κανόνες. Το σημαντικότερο είναι να συνάγουμε από αυτά τα στοιχεία τα συμπεράσματα που πραγματικά μπορούν να συναχθούν, το βασικότερο των οποίων είναι ότι η εγκληματικότητα αποτελεί *αποδιδόμενη κοινωνική ιδιότητα (social status)*. Σε αυτή τη θεμελιώδη παραδοχή οδηγούν οι έξης παρατηρήσεις:

- Δεν υπάρχει κάποια μορφή συμπεριφοράς που να μην έχει γίνει τουλάχιστον ανεκτή από κάποια κανονιστική δομή. Η εμπειρική έρευνα αναδεικνύει τη διαφοροποίηση των κανόνων τόσο σε σχέση με τον πολιτιστικό χώρο όσο και σε σχέση με το χρόνο, γεγονός που οδηγεί στο βασικό συμπέρασμα ότι δεν υπάρχουν οικουμενικοί κανόνες.
- Τα συμπεριφορικά στοιχεία που συνθέτουν μια παράνομη πράξη δεν εμφανίζονται μόνο σε αυτή ούτε διακρίνονται από άλλες ανθρώπινες συμπεριφορές.
- Παρατηρείται μια επιλεκτική και διαφοροποιημένη αξιολόγηση κάθε στοιχείου (ατόμων, μαρτυριών, πράξεων, διαδοχής γεγονότων), συνεπεία ακριβώς της ένταξής του στο ειδικό πλαίσιο της διάπραξης ενός εγκλήματος.
- Η γκάμα συμπεριφορών που μπορεί να επιδείξει κάθε άτομο εμπεριέχει περισσότερους αποδεκτούς παρά μη ανεκτούς τρόπους δράσης, σκοπούς και τύπους σχέσεων.
- Τα εγκλήματα που αποδίδονται στο ίδιο άτομο διαφοροποιούνται τόσο αναφορικά με την πραγματική ή αποδιδόμενη συμπεριφορά στην οποία υλοποιείται σε διαφορετικές περιπτώσεις όσο και σε σχέση με τη συχνότητα που λαμβάνουν χώρα.
- Τα περισσότερα εγκλήματα ούτε γίνονται γνωστά ούτε καταγράφονται.

- Δεν υπόκεινται σε τιμωρία-επίσημη διαδικασία μομφῆς ὅλα τα ἄτομα που ἔχουν πραγματικά παραβιάσει κάποιον νόμο.
- Στις περισσότερες κατηγορίες εγκλημάτων παρατηρεῖται μια υπερεκπροσώπηση ατόμων με τα ἐξῆς χαρακτηριστικά: εἶναι νέοι, ἄνδρες, που ανήκουν σε κάποια μειονοτική ομάδα και ζουν σε αστικό περιβάλλον.

Ὅλα τα παραπάνω οδηγούν στο συμπέρασμα, ἄξιο περαιτέρω διερεύνησης, ὅτι ο νόμος ποινικοποιεῖ συμπεριφορές που φαίνεται να προσιδιάζουν στους αδύναμους, κι ὄχι σε αὐτοὺς που ἔχουν την ἐξουσία, ὅπως ἐπίσης και ὅτι χρησιμοποιεῖται συστηματικά ἀπὸ κάποια ἄτομα και ομάδες στην προσπάθειά τους να διατηρήσουν και να αυξήσουν την κυρίαρχη θέση τους ἀπέναντι σε ἄλλα ἄτομα ἢ ομάδες⁵². Ο νόμος, λοιπόν, δεν αποτελεί ἓνα ουδέτερο μέσο διευθέτησης των κοινωνικῶν συγκρούσεων, ὅπως τουλάχιστον διατείνεται η ἠθικο-λειτουργιστική προσέγγιση, ἀλλὰ ἓνα μέσο που ἐμπεριέχοντας καταναγκαστικά, οικονομικά, πολιτικά, ιδεολογικά, κ.λπ. στοιχεία, μπορεί τελικά να τις εντείνει, ἐπιτελώντας ουσιαστικά τη λειτουργία του «ὀπλου»⁵³.

Σε αὐτὸ το πλαίσιο, οἱ βασικὲς ἐννοιες τῆς θεωρίας για τὸ ἐγκλημα που προτείνει ο TURK εἶναι οἱ ἐξῆς: *ἀπονομιμοποίηση, κοινωνικὴ θέση, κυριαρχία και μειονέκτημα, κοινωνικὴ και πολιτισμικὴ σύγκρουση, αστικοποίηση*. Εἰδικότερα:

Απονομιμοποίηση εἶναι ἡ διαδικασία μέσω τῆς ὁποίας ἀποδίδεται σε ἓνα ἄτομο ἢ μια κατηγορία ατόμων ἡ ιδιότητα του εγκληματία, κρίνεται δηλαδή ὅτι πρέπει να τιμωρηθεῖ (ἢ να ἀκολουθήσει ὀρισμένο θεραπευτικὸ πρόγραμμα) ἀπὸ τὴν ἐξουσία που ἀσκεῖ ἔλεγχο σε συγκεκριμένη επικράτεια.

Ἡ *κοινωνικὴ θέση* ἀναφέρεται στην τοποθέτηση του ατόμου στην κοινωνικὴ δομὴ και στους ρόλους που τὴ συνοδεύουν. Ἐνα οἰκουμενικὸ κριτήριο που παίζει καθοριστικὸ ρόλο σε αὐτὴ τὴν τοποθέτηση εἶναι π.χ. ἡ ἡλικία.

Οἱ ἐννοιες τῆς *κοινωνικῆς κυριαρχίας* και τῆς *μειονεκτήματος* ἐκφράζουν τὶς συνέπειες που ἐπιφέρει ἡ διαφοροποίηση στην κοινωνικὴ δομὴ, δεδομένου ὅτι ἡ τελευταία προσδιορίζει τὸ βαθμὸ πρόσβασης στα θεμιτά μέσα για τὴν ἐπίτευξη κοινωνικά ἀποδεκτῶν σκοπῶν.

Ἡ *πολιτισμικὴ σύγκρουση* πηγάζει ἀπὸ τὴ διαφορετικὴ σημασία που ἀπο-

---

⁵² Ibid., σελ. 8-18.

⁵³ A.T. TURK, «Law as a weapon in social conflict», *Social Problems*, Vol. 23, 1975-1976, σελ. 276-291.

δίδεται σε αντικείμενα και καταστάσεις. Το επίθετο πολιτισμικός («cultural») αναφέρεται στις δεοντικές όψεις της ανθρώπινης ζωής (αυτό που αναμένεται), σε αντιδιαστολή με τις συμπεριφορικές και διαδραστικές της όψεις (αυτό που συμβαίνει). Η πολιτισμική σύγκρουση μπορεί να μετουσιωθεί και σε *κοινωνική σύγκρουση*, όταν κάποιος δεν είναι απλώς φορέας ενός διαφορετικού δεοντικού κώδικα, αλλά προβαίνει και στην ανάλογη συμπεριφορά. Ο διαφορετικός κώδικας που έχουν π.χ. οι ανήλικοι σε σχέση με του ενήλικους χαρακτηρίζεται ως «χάσμα γενεών» που μπορεί να εξελιχθεί και σε κοινωνική σύγκρουση, η οποία θεωρείται ως η κατεξοχήν αιτιολογική βάση της νεανικής εγκληματικότητας. Η διαδικασία της εγκληματοποίησης νεανικών συμπεριφορών δεν αποτελεί παρά μια διαδικασία απονομιμοποίησης του μοντέλου ζωής μιας ομάδας κοινωνικά αδύνατης από μια ομάδα που κατέχει την εξουσία, χρησιμοποιώντας μάλιστα την πιο βίαιη πλευρά της.

Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της *αστικοποίησης*, δηλαδή πολυπολιτισμικότητα και σύγκρουση, κινητικότητα, μεταβαλλόμενα μοντέλα κοινωνικών σχέσεων, ατομικισμός, υλισμός, εκκοσμίκευση, απρόσωπο των κοινωνικών σχέσεων, κ.λπ. αυξάνουν την πιθανότητα συγκρούσεις που υφίστανται σε πολιτισμικό επίπεδο να μεταφερθούν και στο κοινωνικό⁵⁴.

Ο TURK διατυπώνει τη θεωρία του σε ένα πρώτο χρόνο σε σχέση με τη νεανική εγκληματικότητα⁵⁵, για να την επεκτείνει στη συνέχεια σε όλο το φάσμα του εγκληματικού φαινομένου⁵⁶. Υπό αυτή την έννοια, η έννοια της σύγκρουσης αποκτά μια καθολική διάσταση, όμοια με εκείνη στην οποία βασίζεται το κοινωνιολογικό μοντέλο του DAHRENDORF.

Αν η καθολικότητα είναι το πρώτο βασικό χαρακτηριστικό της σύγκρουσης, ο διχοτομικός της χαρακτήρας είναι το δεύτερο: «στην κοινωνία υπάρχουν αυτοί που αποτελούν τους κυρίαρχους, την κατηγορία δηλαδή που λαμβάνει τις αποφάσεις –την *εξουσία* («authorities»)– και εκείνοι που συναποτελούν την υποτελή κατηγορία, που επηρεάζονται αλλά σπάνια επηρεάζουν το νόμο – οι *υποτελείς* («subjects»)». Η σύγκρουση λοιπόν διεξάγεται μεταξύ αυτών των δυο βασικών κατηγοριών: κυρίαρχων και κυριαρχούμενων, φορέων της εξουσίας και υποκείμενων στην εξουσία. Επομένως, το διακύβευμα της σύγκρου-

---

⁵⁴ A.T. TURK, «Toward construction of a theory of delinquency», *Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, Vol. LV, 1964, σελ. 216- 219.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ A.T. TURK, *Criminality and Legal Order*, ό.π., σελ. 53-78.

σης δεν μπορεί να είναι ἄλλο ἀπὸ την ἴδια ἐξουσία. Εἶναι μέσω αὐτῆς που μια ομάδα αποκτᾶ τον ἔλεγχο της νομοθετικῆς, δικαστικῆς καὶ σωφρονιστικῆς διαδικασίας, προάγοντας τα συμφέροντά της καὶ καταστέλλοντας ἀντίρροπες δυνάμεις⁵⁷.

Ἡ διαδικασία της ἐγκληματοποίησης εἶναι λοιπὸν ἓνα αμιγῶς πολιτικὸ φαινόμενο, δεδομένου ὅτι λαμβάνει χώρα μόνον ἐντὸς πολιτικῶν κοινοτήτων. Αὐτῆ, ὡς μια ἀπὸ τις ἐκδηλώσεις της διεξαγόμενης σύγκρουσης μεταξύ κυρίαρχων καὶ υποτελῶν λαμβάνει χώρα σε κανονιστικὸ πεδίο, γεγονός που εἰσάγει στην ἀνάλυση τὸ ρόλο του κράτους. Ὁ TURK προσυπογράφει την ἀποψη ὅτι «δεν μπορεί να υπάρξει ἐγκλημα ὅπου δεν ὑπάρχει κράτος». Ἄλλωστε, ἡ βασικὴ διαφορά της διαδικασίας ἐγκληματοποίησης ἀπὸ ἐκείνη του στιγματισμοῦ εἶναι ὅτι πραγματοποιεῖται μέσω της δραστηριότητος των θεσμῶν ἐνός κράτους (νομοθετικὸ σῶμα, δικαστικὸ σῶμα, αστυνομία, σωφρονιστικὸ σύστημα). Ὑπὸ αὐτὴν ἐννοια, ἡ μελέτη της ἐγκληματικότητας μετατρέπεται σε μελέτη των σχέσεων μεταξύ των ιδιοτήτων καὶ των ρόλων που προάγει ἡ νόμιμη ἐξουσία –όντας δημιουργός, ἐρμηνευτὴς καὶ ἐφαρμοστὴς των κανόνων αναφορικὰ με τὸ τι εἶναι δίκαιο καὶ τι ἀδικο– καὶ ἐκείνων που προάγονται ἀπὸ τους υποτελεῖς στην ἐξουσία –αποτελώντας αὐτοὺς που ἀποδέχονται ἢ ἀπορρίπτουν, ἀλλὰ σίγουρα δεν μορφοποιοῦν τους κανόνες⁵⁸.

Σε ἀντίθεση με τον VOLD, που περιορίσει τὴ συγκρουσιακὴ ἐξήγηση του ἐγκλήματος σε κάποια μόνον πεδία, ὁ TURK τὴν ἐπεκτείνει στο σύνολο της διαδικασίας της ἐγκληματοποίησης. Σε ἓνα δεῦτερο στάδιο προσπαθεῖ να διατυπώσει κάποιους κανόνες που θα μπορούσαν να βοηθήσουν στην πρόβλεψη συγκρούσεων, ἀρα καὶ ἐγκληματοποίησης. Οἱ κανόνες αὐτοὶ στηρίζονται στο βαθμὸ ὀργάνωσης μιας ομάδας καὶ στην ικανότητα υπεκφυγῆς που ἐπιδεικνύει («sophistication»), δηλαδή στο κατὰ πόσο μπορεί να ἀποφύγει τὴν ἀνοιχτὴ σύγκρουση με τὴν ἐξουσία, κάνοντας μὴ καθοριστικὲς παραχωρήσεις ὥστε να ἐνισχύει τελικὰ τὴ θέση της⁵⁹.

Δ) QUINNEY: ἡ κοινωνικὴ πραγματικότητα του ἐγκλήματος

Ὁ QUINNEY εἶναι ἀναμφισβήτητα ὁ πιο παραγωγικὸς, ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ ὁ πλέον ἀμφιλεγόμενος ἐγκληματολόγος, του ὁποῖου ἡ θεωρία ἐντάσσεται

---

⁵⁷ Ibid., σελ. 32-34.

⁵⁸ Ibid., σελ. 35.

⁵⁹ Ibid., σελ. 58-64.

στην παράδοση της συγκρουσιακής ανάλυσης του εγκλήματος. Αν η πρώτη ιδιότητά του βασίζεται στο ότι είναι συγγραφέας πολλών βιβλίων, τα περισσότερα από τα οποία αποτελούν σταθμὸ στη σύγχρονη εγκληματολογικὴ σκέψη, η δεύτερη πηγάζει ἀπὸ το γεγονός ὅτι η θεωρία του εμφανίζει σημαντικές διακυμάνσεις, κάτι που οφείλεται στο ὅτι τελεί ὑπὸ διαρκή αναθεώρηση. Επομένως, η παρουσίαση που ακολουθεῖ βασίζεται στο πρώτο ἔργο του, ὅπου διατύπωσε την αρχική θεωρία του για τὸ ἔγκλημα στις σύγχρονες κοινωνίες, ὅπως τουλάχιστον αὐτὴ αποκρυσταλλώθηκε στο βιβλίο του *Η Κοινωνικὴ Πραγματικότητα του Εγκλήματος* (1970)⁶⁰.

Η θεωρία του QUINNEY δομεῖται σε ἕξι θέσεις, ἐκ των οποίων η πρώτη δίνει τὸν ὀρισμὸ του εγκλήματος, οἱ ἀκόλουθες τέσσερις λειτουργοῦν ἐπεξηγηματικά και η τελευταία συνοψίζει τα βασικά σημεία της θεωρητικῆς πρότασης⁶¹:

αα) *Τὸ ἔγκλημα δὲν ἀποτελεῖ τίποτα περισσότερο ἀπὸ ἓνα ὀρισμὸ της ἀνθρώπινης συμπεριφοράς που κατασκευάζεται ἀπὸ τις ἀρμόδιες ἀρχές σε μια πολιτικὰ ὀργανωμένη κοινωνία.* Εἶναι φανερό σε αὐτὸ τὸ σημείο η ἐπιρροή της θεωρίας της ετικέτας: η οὐσία του εγκλήματος δε συνίσταται σε κάποια ἐγγενὴ ιδιότητα της πράξης ἢ στην ἐκδήλωση ἀτομικῆς παθογένειας, ἀλλὰ ἀποκλειστικά στο γεγονός ὅτι ἐπιλέχθηκε να ὀριστεῖ μια συμπεριφορά ὡς τέτοια. Η ἐπιλογή αὐτὴ γίνεται ἀπὸ τμήματα («segments») της πολιτικὰ ὀργανωμένης κοινωνίας, τα οποία εἶναι ἀρμόδια για τὴ διαμόρφωση και τὴν ἐφαρμογή του ποινικοῦ νόμου (νομοθέτες, ἀστυνομία, εἰσαγγελεῖς και δικαστές). Δεδομένου λοιπὸν ὅτι τὸ ἔγκλημα ἀποτελεῖ τὸ ἀποτέλεσμα μιας διαδικασίας που κορυφώνεται στον προσδιορισμὸ κάποιων συμπεριφορῶν και ἀτόμων ὡς εγκληματικῶν, μὸρεῖ να ὑποστηρίζει κανεῖς ὅτι ὅσο μεγαλύτερος ὁ ἀριθμὸς των ὀρισμῶν των εγκλημάτων που προάγονται και ἐφαρμόζονται, τόσο μεγαλύτερο τελικά και τὸ ποσοστὸ ἐγκληματικότητας σε μια κοινωνία.

ββ) *Οἱ ὀρισμοὶ του εγκλήματος περιγράφουν συμπεριφορές που ἐρχονται σε ἀντίθεση με τα συμφέροντα τμημάτων της κοινωνίας, τα οποία ἔχουν τὴν ἐξουσία*

---

⁶⁰ R. QUINNEY, *The Social Reality of Crime*, Transaction Publishers, New Brunswick (U.S.A.)-London (U.K.), 2001 [1970]. Ὅπως ἐξηγεῖ ὁ Treviño στην εἰσαγωγή που γράφηκε ἐπ' ευκαιρίας της ἐπανεκτύπωσης του βιβλίου 30 χρόνια μετὰ τὴν ἀρχική του κυκλοφορία, αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴν ἐξέλιξη και σύνθεση δυο προηγούμενων βιβλίων του QUINNEY –του *Crime and Justice in Society* και του *The Problem of Crime*–, ὅπου πλέον ὁ τελευταῖος προσπαθεῖ να ἐξηγήσει τὸ πολιτικὸ διακύβευμα της κοινωνικῆς κατασκευῆς του εγκλήματος. Ibid., σελ. xiii.

⁶¹ Ibid., σελ. 15-23

να διαμορφώσουν δημόσιες πολιτικές. Ο ποινικός νόμος δεν ενσωματώνει κοινά αποδεκτές αξίες, αλλά εκφράζει τα συμφέροντα των κυρίαρχων τμημάτων μιας κοινωνίας. Ο ορισμός κάποιων συμπεριφορών ως εγκληματικών αποτελεί μια ακόμα εκδήλωση της αενάως διεξαγόμενης κοινωνικής σύγκρουσης. Δεδομένου λοιπόν ότι μέσω των ορισμών του εγκλήματος κάποια κοινωνικά τμήματα είναι σε θέση να ελέγχουν τη συμπεριφορά άλλων τμημάτων, είναι ασφαλές να υποστηρίξει κανείς ότι όσο μεγαλύτερη η σύγκρουση συμφερόντων ανάμεσα σε τμήματα της κοινωνίας τόσο μεγαλύτερη η πιθανότητα τα κυρίαρχα τμήματα θα προβούν στον ορισμό κάποιων συμπεριφορών ως εγκληματικών. Αυτά δε τα τελευταία καθορίζουν επιπλέον και το περιεχόμενο της ευρύτερης αντεγκληματικής πολιτικής, κατευθύνοντας τον επίσημο κοινωνικό έλεγχο σε τμήματα της κοινωνίας με αντίθετα συμφέροντα. Υπό αυτή την οπτική, το περιεχόμενο του ποινικού νόμου εξαρτάται από μεταβλητές όπως οι κοινωνικές συνθήκες, τα αναδυόμενα συμφέροντα, η αυξανόμενη απαίτηση για την προστασία συγκεκριμένων πολιτικών, οικονομικών και θρησκευτικών συμφερόντων και οι μεταβαλλόμενες αντιλήψεις περί δημόσιου συμφέροντος.

γγ) *Οι ορισμοί του εγκλήματος εφαρμόζονται από τμήματα της κοινωνίας που έχουν την εξουσία να καθορίσουν τη διαχείριση και εφαρμογή του ποινικού νόμου.* Φυσικά η εφαρμογή των ορισμών αυτών, που αποτελεί το δεύτερο κρίσιμο στάδιο της εγκληματοποίησης, δε γίνεται από τα ίδια τα κυρίαρχα τμήματα της κοινωνίας, αλλά από τα αρμόδια δημόσια όργανα, τα οποία όμως εκφράζουν τα συμφέροντα των πρώτων. Επομένως η πιθανότητα εφαρμογής των ορισμών του εγκλήματος εξαρτάται από κοινωνικούς και οργανωσιακούς («organizational») παράγοντες, όπως οι κοινωνικές προσδοκίες διαχείρισης και εφαρμογής του ποινικού νόμου, η ορατότητα και δημόσια καταγγελία των παραβάσεων, η οργάνωση, η ιδεολογία και η δράση των οργάνων που είναι επιφορτισμένα με την εφαρμογή του ποινικού νόμου. Γίνεται φανερό ότι ο τρόπος αξιολόγησης των συμπεριφορών από τα όργανα εφαρμογής του ποινικού νόμου αποκτά καθοριστική σημασία, καθώς όσο περισσότερο αυτά αξιολογούν συγκεκριμένα άτομα και συμπεριφορές ως υπαγόμενα στους υφιστάμενου ορισμούς του εγκλήματος τόσο αυξάνει η πιθανότητα ότι οι ορισμοί θα εφαρμοστούν.

δδ) *Σε τμηματικά οργανωμένες κοινωνίες τα πρότυπα συμπεριφοράς δομούνται σε σχέση με τους ορισμούς του εγκλήματος.* Κάθε άτομο, ανεξάρτητα από τη θέση του στην κοινωνική δομή, συμπεριφέρεται συμμορφούμενος προς τις προσταγές του κανονιστικού συστήματος που επικρατεί στο κοινω-

νικό και πολιτισμικό πλαίσιο όπου συμμετέχει. Επομένως, η πιθανότητα ένα άτομο να υιοθετήσει πρότυπα συμπεριφοράς που ενδέχεται να προσδιοριστούν ως εγκληματικά, εξαρτάται από τις ευκαιρίες που δημιουργούνται δομικά, τις εμπειρίες εκμάθησης, τις προσωπικές συναναστροφές και ταυτίσεις, αλλά και τον αυτοπροσδιορισμό του. Επομένως, αν κάποιος ανήκει σε τμήματα της κοινωνίας των οποίων τα πρότυπα συμπεριφοράς δεν εκπροσωπούνται κατά την κατασκευή του ορισμού του εγκλήματος, τότε είναι πιθανό ότι τα πρότυπα αυτά θα οριστούν ως εγκληματικά, με αποτέλεσμα να αυξάνονται οι πιθανότητες και το ίδιο το άτομο να προσδιοριστεί ως εγκληματίας.

εε) *Οι αντιλήψεις περί του εγκλήματος διαμορφώνονται και διαχέονται στα τμήματα της κοινωνίας μέσω διαφορετικών τρόπων επικοινωνίας.* Η κοινωνική πραγματικότητα αποτελεί κατασκευή που μορφοποιείται μέσω της διάδοσης συγκεκριμένων «γνώσεων», ιδεών, κ.λπ. Οι κοινωνικές εμπειρίες αποκτούν το νόημα του τους αποδίδεται κι όχι αυτό που υποθετικά έχουν. Η κατασκευή των αντιλήψεων για το έγκλημα εξαρτάται από τον τρόπο αναπαράστασής του στη διαπροσωπική και μαζική επικοινωνία. Είναι αυτές οι αναπαραστάσεις που τελικά δομούν την κοινωνική πραγματικότητα του εγκλήματος.

στ) *Η κοινωνική πραγματικότητα του εγκλήματος διαμορφώνεται μέσω της κατασκευής και της εφαρμογής ορισμών του εγκλήματος, την ανάπτυξης προτύπων συμπεριφοράς σε αντιπαραβολή με τους ορισμούς αυτούς και τη διάπλαση αντιλήψεων περί του εγκλήματος.*

Είναι φανερό από τα ανωτέρω ότι για τον QUINNEY η πολιτικά οργανωμένη κοινωνία αποτελείται από διαφορετικά τμήματα («segments of society»), καθένα από τα οποία έχει τις δικές του αξίες, κανόνες και ιδεολογικές κατευθύνσεις. Αυτές οι αξίες, κανόνες, ιδεολογίες αποτελούν τη βάση διαφορετικών συμφερόντων που τελούν σε σύγκρουση, επιδιώκοντας θεσμική αναγνώριση και έκφραση⁶². Η κοινωνική πραγματικότητα του εγκλήματος συνίσταται στο γεγονός ότι τα κυρίαρχα τμήματα μιας κοινωνίας προάγουν συγκεκριμένες αντιλήψεις για το έγκλημα με απώτερο σκοπό να νομιμοποιήσουν την εξουσία τους και να εφαρμόσουν τις πολιτικές που υποτίθεται ότι προάγουν το κοινό καλό, στην ουσία όμως εξυπηρετούν ίδια συμφέροντα. Είναι φανερό από τα παραπάνω ότι ο QUINNEY δομεί τη θεωρητική του πρόταση συνδυάζοντας τις βασικές θέσεις των θεωριών της ετικέτας, του VOLD και του TURK.

---

⁶² Ibid., σελ. 38.

Ε) CHAMBLISS: εμπειρική προσέγγιση και ρεαλιστική ανάλυση του (ποινικού) νόμου

Ὅπως ο TURK, ἔτσι κι ο CHAMBLISS δηλώνει εντυπωσιασμένος ἀπὸ τὴ σχετικότητα που χαρακτηρίζει τὴν ἔννοια τοῦ ἐγκλήματος, ἀλλὰ καὶ πεπεισμένος ὅτι ἡ διαδικασία ἐγκληματοποίησης ἀποτελεῖ προϊόν κοινωνικῆς σύγκρουσης. Τὸ ἔργο του βασίζεται στὴν παράδοση τοῦ νομικοῦ ρεαλισμοῦ, βασικὴ μεθοδολογικὴ ἀρχὴ τοῦ ὁποῖου ἀποτελεῖ ἡ διάκριση μεταξύ τοῦ «νόμου στα βιβλία» («law in the books») καὶ τοῦ «νόμου στὴν πράξη» («law in action»). Συνέπεια τῆς ἀρχῆς αὐτῆς υπῆρξε ὁ προσανατολισμὸς τῆς ἐρευνας ὄχι τόσο στὴ γενικὴ νομικὴ θεωρία, που ἄλλωστε ἦταν ἐπαρκῶς ἀναπτυγμένη, ἀλλὰ στὸν τρόπο που τελικὰ ἐφαρμόζεται καὶ λειτουργεῖ ὁ νόμος στὴν πράξη. Ὁ CHAMBLISS ἀναπτύσσει μιὰ θεωρία περὶ νόμου ὅπως αὐτὸς διαμορφώνεται στὸ κοινωνικὸ γίγνεσθαι, ἡ ὁποία φυσικὰ δὲν μπορεῖ παρά να βασίζεται στὴν εμπειρικὴ ἐρευνα. Τὸ ἀποτέλεσμα συνίσταται στὴν ἐπιμέλεια δυο τόμων με μελέτες διάφορων συγγραφέων καὶ σε ἓνα βιβλίο, τὸ ὁποῖο συγγράφει μαζί με τὸν SEIDMAN⁶³.

Στὸ γενικὸ ἄρθρο τοῦ «on lawmaking», ὅπου διατυπώνει τὴ θεωρία του σε σχέση με τὸ νομικὸ φαινόμενο ἐν γενεῖ, τάσσεται υπέρ τῆς διαλεκτικῆς μεθόδου στὴ μελέτη τοῦ δικαίου. Σύμφωνα με αὐτὴ, ἡ κατανόηση τῶν κοινωνικῶν σχέσεων δὲν μπορεῖ παρά να ἐκκινεῖ ἀπὸ τὴ διάδραση που ἀναπτύσσεται ἀνάμεσα σε άτομα καὶ θεσμούς. Ἐπομένως, «εἴμαστε ἀντίθετοι σε θεωρίες που βασίζονται στὸν Marx, Weber, Durkheim, Dicey, Bentham, ἢ Hart, οἱ ὁποῖες υποστηρίζουν ὅτι ἡ κοινωνικὴ δομὴ (τρόπος παραγωγῆς), οἱ κοινωνικοὶ κανόνες (θρησκευτικὰ πιστεύω ἢ κοινὲς ἀξίες), ἡ συναίνεση, ἢ οἱ ‘κοινωνικὲς ἀνάγκες’ καθορίζουν τὸ περιεχόμενο τοῦ νόμου. Εἴμαστε ἀντίθετοι σε αὐτὲς τὲς θεωρίες ὄχι γιατί εἶναι ἰδεολογικὰ ἀβάσιμες, ἀλλὰ ἐπειδὴ εἶναι εμπειρικὰ ἀναπόδεικτες»⁶⁴.

---

⁶³ W.J. CHAMBLISS (ed.), *Crime and legal process*, McGraw-Hill, New York, 1969. W.J. CHAMBLISS/R.B. SEIDMAN, *Law, Order, and Power*, Addison-Wesley Publishing Company, Reading, Massachusetts, 1971. W.J. CHAMBLISS/M.J. ZATZ (eds), *Making Law. The State, the Law, and Structural Contradictions*, Indiana University Press, Bloomington-Indianapolis, 1993. Τὸ ἐγχείρημα ἐπενδύεται θεωρητικὰ με τὴν ἔκδοση μιᾶς συλλογῆς κλασσικῶν κοινωνιολογικῶν κειμένων που νιοθετοῦσαν ὡς βασικὴ ἔννοια τὴ σύγκρουση. W.J. CHAMBLISS (ed.), *Sociological Readings in the Conflict Perspective*, Addison-Wesley Publishing Company, Reading, Massachusetts, 1973.

⁶⁴ W.J. CHAMBLISS, “On Lawmaking”, σε W.J. CHAMBLISS-M.J. ZATZ (eds.), *Making Law*, ὁ.π., σελ. 8-9.

Σύμφωνα με τη θεωρία που προτείνει ο CHAMBLISS, η δημιουργία του νόμου αποτελεί μια διαδικασία που αποσκοπεί στη διευθέτηση αντιφάσεων, συγκρούσεων και διλημμάτων που ανακύπτουν σε συγκεκριμένο χρόνο και τόπο ως εγγενή στοιχεία μιας δεδομένης πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής δομής. Κάθε κοινωνία, ἔθνος, οικονομικό σύστημα και ιστορική περίοδος παρουσιάζει αντιφατικά στοιχεία, τα οποία στην ουσία αποτελούν και την κινητήρια δύναμη πίσω από κοινωνικές αλλαγές, συμπεριλαμβανομένης της νομοθετικής παραγωγής. Κατά τη θεωρία αυτή, λοιπόν, τα άτομα, όχι η κοινωνία, οι θεσμοί ή οι ιστορικές διαδικασίες παράγουν δίκαιο⁶⁵.

Ειδικά στο πεδίο του ποινικού δικαίου, ο CHAMBLISS αμφισβητεί ευθέως την υπόθεση του DURKHEIM, ότι το ποινικό δίκαιο βασίζεται σε κοινές αξίες και αντανακλά κοινωνικές ανάγκες. Προβαίνοντας σε μια ενδελεχή εξέταση των ιστορικών, πολιτικών και κοινωνικών συνθηκών μέσα από τις οποίες προέκυψαν συγκεκριμένοι ποινικοί νόμοι, υποστηρίζει ότι δεν υπάρχει ούτε μια προστατευόμενη από το ποινικό δίκαιο αξία (ή ἔννομο αγαθό) γύρω από την οποία να μην αναπτύσσεται έντονη διαφωνία αναφορικά με την έκταση που πρέπει να προστατευτεί, τις επιτρεπτές εξαιρέσεις στην προστασία της, κ.λπ. Παραδείγματος χάριν, ενώ είναι εμπειρικά επαληθεύσιμος ο ισχυρισμός, ότι υπάρχει κάποια συναίνεση γύρω από το θεμελιώδη (πρωτογενή) κανόνα «ου φονεύσεις», ο οποίος αποσκοπεί στην προστασία του ἔννομου αγαθού της ζωής, εντούτοις επιτρέπεται η θανάτωση ανθρώπων σε εμπόλεμες περιόδους, ως αποτέλεσμα της χρήσης μη ασφαλών αυτοκινήτων ή εξαιτίας της ἔλλειψη κατάλληλου συστήματος υγείας για τους φτωχούς ή λόγω της απουσίας των αναγκαίων συνθηκών ασφαλείας στο χώρο εργασίας, κ.λπ. Ακόμα δηλαδή κι αν υπάρχει μια γενική συναίνεση αναφορικά με την απαγόρευση της βλάβης των αγαθών της ζωής, υγείας, σωματικής ακεραιότητας, κ.λπ. το ποινικό δίκαιο δε φαίνεται να την ενσωματώνει επαρκώς και τελικά να την αντανακλά. Το ερώτημα λοιπόν που παραμένει αναπάντητο είναι γιατί ο νόμος ορίζει κάποιες μόνο πράξεις ως εγκλήματα, ενώ κάποιες άλλες όχι⁶⁶.

Για να απαντήσει κάνεις σε αυτό το ερώτημα, θα πρέπει να γυρίσει χρονικά πίσω, στην περίοδο κατά την οποία ο ορισμός του εγκλήματος έπαψε να συνάγεται από εθιμικές πρακτικές, όπως αυτές που αναπτύσσονταν μεταξύ οικογενειών, και άρχισε να αποτελεί το αποκλειστικό προνόμιο του κράτους.

---

⁶⁵ Ibid., σελ. 9.

⁶⁶ W.J. CHAMBLISS, “The Creation of Criminal Law and Crime Control in Britain and America”, σε W.J. CHAMBLISS/M.J. ZATZ (eds.), *Making Law*, ὁ.π., σελ. 36-40

Αυτὴ ἡ μετάβαση ἐπὶ ἤλθε ὡς ἀποτέλεσμα τοῦ ἀγῶνα γιὰ πολιτικὴ ἐξουσία καὶ οικονομικὰ οφέλη μεταξύ τοῦ βασιλιά καὶ τῶν πόλεων, ἀπὸ τὴ μία πλευρὰ, καὶ τῶν φεουδαρχῶν-εὐγενῶν καὶ τῆς ἐκκλησίας, ἀπὸ τὴν ἄλλη. Ὅταν τελικὰ οἱ βασιλεῖς επικράτησαν, χρησιμοποίησαν ὅλα τὰ μέσα γιὰ νὰ παγιώσουν τὴν ἐξουσία τους, συμπεριλαμβανομένου τοῦ νόμου. Ἐπομένως, ἡ μετάβαση ἀπὸ τὸ φεουδαρχικὸ στο καπιταλιστικὸ σύστημα καὶ οἱ ἀλλαγές που αὐτὴ προκάλεσε σὲ ὅλους τοὺς τομείς, ὀδήγησαν στὴ συστηματικὴ θέσπιση ποικίλων νόμων. Ὁ CHAMBLISS προβαίνει στὴν ἐξέταση τῶν ἐδικῶν σκοπῶν που αὐτοὶ οἱ τελευταῖοι ἐξυπηρετοῦσαν μέσω τῆς ἐξέτασης τῶν ἰδιαίτερων συνθηκῶν ἐμφάνισής τους. Ἐτσι, οἱ νόμοι γιὰ τὴν κλοπὴ προάγονται ἀπὸ τὴν ἀναδυόμενη τάξη τῶν ἐμπόρων με σκοπὸ νὰ προστατεύσουν τὰ ἰδιαίτερα συμφέροντά τους (μερκαντιλισμός). Ὁ συγγραφέας ἀναφέρει π.χ. ὅτι στὴν ὑπόθεση CARRIER (1473) ἐκδόθηκε ἡ πρώτη καταδικαστικὴ ἀπόφαση γιὰ κακουργηματικὴ κλοπὴ. Πιο συγκεκριμένα, ὁ κατηγορούμενος ἀνέλαβε τὴν υποχρέωση νὰ μεταφέρει κάποια δέματα στὴν πόλη χ. Ἀντὶ ὅμως τούτου, ἀποφάσισε νὰ τα ἀνοίξει καὶ νὰ οικειοποιηθεῖ τὸ περιεχόμενό τους. Ἡ ὡς ἄνω καταδίκη του δὲν εὑρίσκει κανένα ἀπολύτως ἔρεισμα στο νόμο, προκαλώντας ἀκολούθως ἔντονες ἀντιδράσεις στους νομικοὺς κύκλους. Ἦταν ὅμως σύμφωνη με τὶς ἐπιδιώξεις τῆς ἀνερχόμενης τότε καὶ ἔπειτα κυρίαρχης τάξης τῶν ἐμπόρων. Ἄλλο παράδειγμα ἀποτελοῦν οἱ νόμοι γιὰ τὴν ἀλητεία, οἱ ὁποῖοι ἀπέτελεσαν τὸ μέσο γιὰ τὴν ἐξασφάλιση φτηνῆς ἐργατικῆς δύναμης, διαθέσιμης νὰ δουλέψει στους ἀγροὺς τῶν γαιοκτημόνων, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦσαν τὴν κυρίαρχη τάξη στὴν Ἀγγλία ὑπὸ τὸ φεουδαρχικὸ σύστημα⁶⁷.

Τὸ βασικὸ συμπέρασμα στο ὁποῖο ὀδηγοῦν οἱ παραπάνω ἐρευνες εἶναι ὅτι ὁ νόμος τελικὰ ἀντανακλά τὰ συμφέροντα τῆς ἐκάστοτε κυρίαρχης τάξης.

---

⁶⁷ Ibid., σελ. 40-60. Πρβλ. καὶ Μ.Ε. ΤΙΓΑΡ/Μ.Ρ. ΛΕΒΥ, *Τὸ Δίκαιο καὶ ἡ ἀνοδοὸς τοῦ καπιταλισμοῦ*, ἐλλ. μτφρ. Φ. Ἀρβανίτης καὶ Δ. Δέδες, Ἐκδόσεις «Ἄλμπατρος», Ἀθήνα, 1981. Ὅπως σημειώνουν οἱ συγγραφεῖς, τὸ βιβλίο περιγράφει τὴν ἀνοδο τῆς ἐυρωπαϊκῆς ἀστικής τάξης στὴν ἐξουσία, ἰχνηλατώντας τὴν πάλι τῆς ἐνάντια σὲ ἐχθρικά νομικά συστήματα. Ἡ βασικὴ θέση τοῦ συνίσταται στὴν πεποίθηση ὅτι «οἱ νομικὲς ἀλλαγές εἶναι προϊόν ἀνταγωνισμοῦ ἀνάμεσα σὲ κοινωνικὲς τάξεις που ἐπιδιώκουν νὰ μεταβάλουν τοὺς θεσμοὺς κοινωνικοῦ ἐλέγχου γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση τῶν σκοπῶν τους, καὶ νὰ ἐπιβάλουν καὶ νὰ διατηρήσουν ἓνα ἰδιαίτερο σύστημα κοινωνικῶν σχέσεων». Ἐπομένως, σκοπὸς τῆς ἱστορίας τῆς νομικῆς ἐπιστήμης δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλος ἀπὸ «τὴν κατανόηση τοῦ περιεχομένου τῶν ἀνταγωνιστικῶν ἰδεολογιῶν καὶ τῶν συμφερόντων ἀπὸ τὰ ὁποῖα αὐτὲς ξεπηδάνε, ὁ προσδιορισμὸς τῶν ομάδων που ἡ ἰδεολογικὴ τους σύγκρουση προδιαγράφει ἐπαναστατικὲς ἀλλαγές, καὶ ἡ περιγραφή τῆς λειτουργίας μιᾶς τέτοιας σύγκρουσης μέσα στὴν καθημερινὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων. Ibid., σελ. 13. Ἐπίσης, γιὰ τὶς συνθήκες «γέννησης» καὶ τὴ λειτουργία τοῦ σωφρονιστικοῦ συστήματος βλ. D. MELOSSI/M. PAVARINI, *Carcere e fabbrica. Alle origini del sistema penitenziario*, il Miluno, Bologna, 2^a edizione, 1979.

Κάθε κοινωνική, πολιτική και οικονομική δομή παρουσιάζει εγγενείς αντιφάσεις. Στην προσπάθεια διευθέτησής τους, ἄλλοι αγωνίζονται για την ανατροπή των υφιστάμενων νόμων (π.χ. αποικιακών, ρατσιστικών, κ.λπ.), ενώ και ἄλλοι υπέρ της διατήρησής τους και της δημιουργίας νέων, ως μέσο ενίσχυσης του υφιστάμενου *status quo*. Σε αυτή τη διαδικασία αναπτύσσονται ιδεολογίες, οι οποίες επιτελούν ἓνα κατεξοχήν νομιμοποιητικό ρόλο: η κατά οποιοδήποτε τρόπο δικαιολογημένη βία είναι πάντα προτιμότερη από τη στυγνή βία. Το σημαντικό πάντως είναι ὅτι οι αναπτυσσόμενες ιδεολογίες αποκτούν τελικά μια αυτοτελή ὑπαρξη και ισχύ, η οποία επηρεάζει καταλυτικά την εξέλιξη των νομικών θεσμών και αντανακλά τη διάδραση μεταξύ υλικών συνθηκών και προγραμματικών στόχων, δηλαδή συγκεκριμένων συμπεριόντων⁶⁸.

Σε σχέση τώρα με τις σύγχρονες κοινωνίες, υποστηρίζεται ὅτι η ὑπαρξη κατασταλτικών μηχανισμών δεν αντανακλά κάποια ἀνάγκη της κοινωνίας, ἀλλά προκύπτει από τη διαρκώς αυξανόμενη *κοινωνική πολυπλοκότητα*. Η θέση αυτή αμφισβητεί το αξίωμα που διατύπωσε ο DURKHEIM, ὅτι δηλαδή σε λιγότερο αναπτυγμένες κοινωνίες δίνεται ἔμφαση σε κατασταλτικές μορφές δικαίου, παράγοντας «μηχανιστική αλληλεγγύη», ενώ η εξέλιξη της κοινωνίας συνεπάγεται την ἀνάπτυξη αποκαταστατικών μορφών δικαίου, παράγοντας «οργανική αλληλεγγύη»⁶⁹. Αντίθετα, η βασική πρόταση συνίσταται στο ἔξης: «ὅσο μικρότερη η πολυπλοκότητα σε μια κοινωνία, τόσο μεγαλύτερη ἔμφαση δίνεται σε διαδικασίες διευθέτησης διαφορών που οδηγούν σε συμφιλίωση. Ὅσο μεγαλύτερη η πολυπλοκότητα σε μια κοινωνία, τόσο μεγαλύτερη ἔμφαση δίνεται στην ἐπιβολή του νόμου»⁷⁰.

Επιπλέον, η χρησιμοποίηση κατασταλτικών μηχανισμών αυξάνει στο βαθμό που η αυξανόμενη κοινωνική πολυπλοκότητα συνδέεται με τη *κοινωνική διαστρωμάτωση*, ὅπου κάποιες ομάδες αποκτούν περισσότερη δύναμη και οικονομικούς πόρους από ἄλλες. «Ὅσο μεγαλύτερη η οικονομική διαστρωμάτωση σε μια κοινωνία, τόσο αυξάνει και η ἀνάγκη για τις κυρίαρχες ομάδες να ἐπιβάλλουν καταναγκαστικά τους κανόνες που εξασφαλίζουν την υπεροχή τους»⁷¹. Ἰδιαίτερη ἀξία ἔχει ἐπίσης το γεγονός ὅτι στις σύγχρονες πολύπλο-

---

⁶⁸ W.J. CHAMBLISS, "The Creation of Criminal Law and Crime Control in Britain and America", ὁ.π., σελ. 60-61.

⁶⁹ E. DURKHEIM, *La división del trabajo social*, ὁ.π., σελ. 83-155.

⁷⁰ W.J. CHAMBLISS/R.B. SEIDMAN, *Law, Order, and Power*, ὁ.π., σελ. 28-34 (σελ. 32).

⁷¹ *Ibid.*, σελ. 33.

κες κοινωνίες οι κυρώσεις επιβάλλονται μέσω γραφειοκρατικών μηχανισμών («bureaucratic organizations»), οι οποίοι αναπτύσσουν το δικό τους ιδιαίτερο *modus operandi*. Υπό αυτή την έννοια, ο νόμος στην πράξη παρουσιάζεται ως το αποτέλεσμα της συνδυασμένης εξυπηρέτησης και προαγωγής των συμφερόντων αφενός των κυρίαρχων τάξεων και αφετέρου των κατασταλακτικών γραφειοκρατικών μηχανισμών⁷².

Ο CHAMBLISS καταλήγει στις ακόλουθες διαπιστώσεις αναφορικά με την αναπτυσσόμενη σχέση μεταξύ κοινωνικής διαστρωμάτωσης και (ποινικού) νόμου:

- Οι συνθήκες ζωής κάποιου επηρεάζουν τις αξίες του και τους κανόνες συμπεριφοράς του.
- Οι σύγχρονες πολύπλοκες κοινωνίες αποτελούνται από ομάδες με σημαντικά διαφορετικές συνθήκες ζωής.
- Επομένως, η ύπαρξη σημαντικά διαφορετικών και αλληλοσυγκρουόμενων κανόνων αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό των πολύπλοκων κοινωνιών.
- Η πιθανότητα αναγωγής του ιδιαίτερου κανονιστικού κώδικα μιας κοινωνικής ομάδας σε δίκαιο δεν είναι ίδια για όλες τις ομάδες, αλλά εξαρτάται από την πολιτική και οικονομική θέση της.
- Όσο σημαντικότερη είναι η τελευταία, τόσο πιθανότερο είναι τα συμφέροντά της να αποκτήσουν ευρεία κανονιστική διάσταση (κανόνες δικαίου)⁷³.

Οι παραπάνω θέσεις στηρίζονται στην εμπειρική μελέτη του τρόπου παραγωγής και εφαρμογής του ποινικού νόμου, που δυστυχώς δεν είναι δυνατό να εκτεθεί εδώ ούτε καν περιγραφικά. Η μέθοδος αυτή όχι μόνο αναδεικνύει τη συστηματικώς αποσιωπώμενη πραγματικότητα του νόμου, όπως αυτή προκύπτει από την πράξη («law in action»), αλλά και τη μυθοπλαστική λειτουργία της νομικής θεωρίας («law in books»). Ενώ λοιπόν η τελευταία αναπαράγει την ιδέα ότι ο νόμος βασίζεται σε μια συναίνεση αναφορικά με τις προστατευόμενες αξίες (έννομα αγαθά) και αποσκοπεί στην προστασία του δημόσιου συμφέροντος, η πραγματικότητα αποδεικνύει ότι κάτι τέτοιο αποτελεί ιδεολόγημα για τον απλούστατο λόγο ότι το βασικό χαρακτηριστικό των σύγχρονων πολύπλοκων και με έντονη διαστρωμάτωση κοινωνιών είναι η ύπαρξη ανταγωνιστικών αξιακών συστημάτων. Σε αυτό το πλαίσιο, το δημόσιο συμφέρον είναι συνώνυμο με τη διατήρηση του υφιστάμενου συστήματος σχέσεων εξουσίας.

---

⁷² Ibid., σελ. 261-269.

⁷³ Ibid., σελ. 473-474.

Επομένως, τὸ κράτος δὲν προσφέρει ἓνα αξιακῶς ουδέτερο πλαίσιο διευθέτησης τῶν κοινωνικῶν συγκρούσεων οὔτε ὁ νόμος ἓνα ουδέτερο μέσο. Ἀμφότερα αποτελοῦν εργαλεῖο στα χέρια τῶν κυρίαρχων ομάδων διὰ τῶν ὁποίων ἐξυπηρετοῦν τὰ συμφέροντά τους⁷⁴.

4. Αποτίμηση

Ἡ συγκρουσιακὴ ἀντίληψη γιὰ τὴν κοινωνία προσφέρει ἓνα ολιστικὸ κοινωνιολογικὸ παράδειγμα, ἀνάλογο –αν καὶ ἀντίθετο– με ἐκεῖνο τοῦ λειτουργισμοῦ⁷⁵. Ἐν προκειμένῳ, προτάσσεται μιὰ δυναμικὴ ἀντίληψη τῆς κοινωνίας, σύμφωνα με τὴν ὁποία αὐτὴ τελεῖ σε μιὰ κατάσταση διαρκούς μεταβολῆς. Ἀν ἡ σύγκρουση προσδιορίζεται ὡς ἡ βασικὴ πηγὴ ἀλλαγῆς, ὁ καταναγκασμὸς συνιστᾷ τὴν ἀντίρροπη δύναμη, πού ἐγγυάται καὶ ἐξασφαλίζει τὴν ἰσορροπία τοῦ κοινωνικοῦ συστήματος. Τὸ νομικὸ σύστημα ἐν γένει καὶ ὁ ποινικὸς νόμος εἰδικὰ αποτελοῦν τὰ κατεξοχὴν νομιμοποιημένα μέσα καταναγκασμοῦ στὶς σύγχρονες δυτικὲς κοινωνίες. Ὁ ποινικὸς νόμος ὅμως δὲν ἀντιμετωπίζεται ὡς ἓνα ουδέτερο μέσο γιὰ τὴν εἰρηνικὴ διευθέτηση τῶν κοινωνικῶν συγκρούσεων, ἀλλὰ ὡς εργαλεῖο μέσω τοῦ ὁποίου οἱ κυρίαρχες κοινωνικὲς ομάδες κατορθώνουν νὰ ἐξυπηρετοῦν τὰ συμφέροντά τους σε βάρος τῶν ἀντίθετων συμφερόντων τῶν λοιπῶν ομάδων. Ὑπὸ αὐτὴ τὴν ὀπτική, ὁ ποινικὸς νόμος ἀντιπροσωπεύει μόνον τὰ ἰδιαίτερα συμφέροντα αὐτῶν πού ἐλέγχουν τὴ νομοθετικὴ παραγωγή, συντελώντας ἔτσι στὴ διατήρηση καὶ ἐπαύξηση τῆς ἐξουσίας τους. Ἡ ἐγκληματοποίηση συμπεριφορῶν πού ἐρχοῦνται σε ἀντίθεση με τὰ συμφέ-

---

⁷⁴ Ibid., σελ. 502-507.

⁷⁵ G. RITZER, «Δομικὸς λειτουργισμὸς καὶ ἡ ἐμφάνιση μιᾶς ἐναλλακτικῆς θεωρίας με ἐμφάση στὶς συγκρούσεις», ὅ.π., σελ. 78. Τὰ ολιστικὰ θεωρητικὰ συστήματα («total systems of theory») ἀντιπαράτιθενται στὶς θεωρίες μέσου βεληνεκούς («middle range theories»), οἱ ὁποῖες αποτελοῦν τὴν κυρίαρχη τάση στὴν σύγχρονη κοινωνιολογικὴ ἐπιστημολογία. Ἐνῶ τὰ πρῶτα ἐπιδιώκουν τὴ δόμηση μιᾶς γενικῆς θεωρίας ικανῆς νὰ συλλάβει τὸ σύνολο τῶν ἐκφάνσεων τοῦ κοινωνικοῦ γίνεσθαι, ἀπὸ τὴν ὁποία στὴ συνέχεια μποροῦν νὰ συναχθοῦν καὶ εἰδικότερες θεωρίες (μέσου βεληνεκούς) γιὰ συγκεκριμένα κοινωνικά φαινόμενα (π.χ. παρεκκλίνουσα συμπεριφορά), οἱ δεῦτερες, συνδυάζοντας τὴ θεωρία με τὴν ἐμπειρικὴ ἐρευνα, περιορίζονται στὴ διατύπωση θεωριῶν ἐφαρμόσιμων σε εἰδικὰ πεδία κοινωνικῆς δράσης. Ἡ δεῦτερη αὐτὴ προσέγγιση ἀναπτύχθηκε ἀπὸ τὸν MERTON, ὁ ὁποῖος προσδιόρισε τὸ νέο κοινωνιολογικὸ διακύβευμα ὡς ἐξῆς: «Sociological theory, if it is to advance significantly, must proceed on these interconnected planes: (1) by developing special theories from which to derive hypotheses that can be empirically investigated and (2) by evolving, not suddenly revealing, a progressively more general conceptual scheme that is adequate to consolidate groups of special theories.» R. MERTON, *Social Theory and Social Structure*, ὅ.π., σελ. 39επ. (σελ. 51).

ροντά τους δεν αποτελεί παρά έναν από τους περισσότερους τρόπους για την επίτευξη αυτού του σκοπού.

Οι βασικές λοιπόν αρχές των εν λόγω θεωριών μπορούν να συνοψιστούν ως ἑξῆς⁷⁶: Η κοινωνία αποτελείται από διαφορετικές κοινωνικές ομάδες (αα), υπάρχουν διαφορετικοί ορισμοί αναφορικά με το δίκαιο και το άδικο, το καλό και το κακό, οι οποίοι αντανακλούν και διαφορετικά συμφέροντα που βρίσκονται σε διαρκή σύγκρουση (ββ), το βασικό διακύβευμα των συγκρούσεων που λαμβάνουν χώρα ανάμεσα στις διάφορες κοινωνικές ομάδες είναι η πολιτική εξουσία. Η σύγκρουση φανερώνει πάντα μια διασάλευση της κοινωνικής ισορροπίας που πηγάζει από την προσπάθεια κάποιων να διατηρήσουν την εξουσία που κατέχουν και κάποιων άλλων να την αποκτήσουν (γγ), ενώ το βασικό συμφέρον αυτού που κατέχει την εξουσία να διαμορφώνει το νόμο είναι η διατήρηση αυτής της εξουσίας (δδ). Οι θέσεις αυτές προσφέρουν το θεμέλιο για την ανάπτυξη μιας γενικής συγκρουσιακής θεωρίας για το έγκλημα, τα βασικά στοιχεία της οποίας συνίστανται στο ότι: η διαδικασία εγκληματοποίησης προηγείται λογικά της εγκληματικής συμπεριφοράς, προσδιορίζοντάς την (αα), εξαρτάται λειτουργικά από τη δυναμική των συγκρούσεων που αναπτύσσονται κάθε φορά στο κοινωνικό πεδίο (ββ) και έχει αμιγώς πολιτικό χαρακτήρα (γγ). Με δύο λόγια, το εγκληματικό φαινόμενο συνιστά ένα εξορισμού πολιτικό ζήτημα, καθώς θεωρείται ειδική έκφανση της ευρύτερης σύγκρουσης που επιλύεται μέσω της εργαλειοποίησης του ποινικού δικαίου από τις κυρίαρχες ομάδες⁷⁷.

Αν η παρουσίαση του ευρύτερου κοινωνικοπολιτικού πλαισίου μέσα στο οποίο σμιλεύεται μια θεωρία αποτελεί προϋπόθεση για την ουσιαστική κατανόησή της, τότε η χρονική απόσταση από εκείνο προσφέρει την αναγκαία συνθήκη για την αντικειμενική αξιολόγησή της. Υπό αυτό το πρίσμα, η πάροδος 40 περίπου χρόνων από τη διατύπωση των συγκρουσιακών θεωριών για το έγκλημα λειτουργεί συνάμα ως δικλείδα ασφαλείας και ως μεγεθυντικός φακός στην προσπάθεια ανάδειξης των αρνητικών και θετικών τους στοιχείων.

Ξεκινώντας από τα πρώτα, κατέστη προφανές από την παρουσίαση που προηγήθηκε, ότι οι υπό εξέταση θεωρίες για το έγκλημα ενσωματώνουν και τελικά στηρίζονται στη θεμελιακή παραδοχή ότι η κοινωνία τελεί σε μια κα-

---

⁷⁶ M. PAVARINI, *Control y Dominación*, ό.π., σελ. 138-141.

⁷⁷ Πρβλ. και την ενοποιημένη συγκρουσιακή θεωρία για το έγκλημα που περιλαμβάνει 13 θέσεις σε T.J. BERNARD/J.B. SNIPES/A.L. GEROULD, *Vold's Theoretical Criminology*, ό.π., σελ. 256-258.

τάσταση μόνιμης και αδιάλειπτης σύγκρουσης, θέση που τελικά είναι το ίδιο υπερβολική ὅπως και η αντίθετή της περί διαρκούς ισορροπίας και αρμονίας. Ὑπὸ αὐτὴν την ἔννοια, οἱ συγκρουσιακές θεωρίες για τὸ ἔγκλημα φαίνεται να φτάνουν λίγο-πολύ στο ἴδιο παράδοξο συμπέρασμα με τὸ δομικὸ λειτουργισμό, δεδομένου ὅτι μιλούν ουσιαστικά για μια νέα ισορροπία, ἡ ὁποία ὁμως ἔχει πλέον χαρακτήρα δυναμικὸ κι ὄχι στατικὸ. Ἀκόμα δηλαδή κι αν δυνάμει τῆς σύγκρουσης προωθούνται μεταβολές, αὐτές εἶναι τελικά πάντα ενδοσυστημικές και εξισορροπητικές (ὁ καταναγκασμὸς αποτρέπει δομικὲς αλλαγές), δηλαδή λειτουργικές για τὸ *status quo*, δεδομένου ὅτι τελικά συμβάλουν στη διατήρηση και αναπαραγωγή του. Ἐπομένως, ἐνῶ οἱ θεωρίες αὐτές ἐκκινούν ἀπὸ τὴ συγκρουσιακὴ κοινωνιολογικὴ θεωρία τοῦ DAHRENDORF, ἐντούτοις ἀγνοοῦν τὴν καταστατικὴν τῆς θέση ὅτι τὰ δυο μοντέλα ἀνάλυσης (σύγκρουση-συναίνεση) δὲν τελοῦν σε σχέση ἀμοιβαίου ἀποκλεισμοῦ ἀλλὰ συμπληρωματικότητας, γεγονός που υπογραμμίζει τὴν ἀνάγκη συνδυασμοῦ τους στὴν ἐξέταση τῶν κοινωνικῶν φαινομένων⁷⁸.

Ἀπ' τὴν ἄλλη πλευρά, οἱ συγκρουσιακές θεωρίες για τὸ ἔγκλημα φαίνεται να ἀδυνατοῦν να κεφαλαιοποιήσουν μια ἀπὸ τῆς βασικότερες συνεισφορές τους, τὴ μετατόπιση τοῦ ἐνδιαφέροντος ἀπὸ τὸ ἄτομο στὴ διαδικασία ἐγκληματοποίησης. Αὐτὸ οφείλεται στο γεγονός ὅτι ἡ ἀνάλυση τους ἐπικεντρώνεται και τελικά περιορίζεται στο ἀρχικὸ στάδιο δημιουργίας τοῦ ποινικοῦ νόμου, γνωστὸ και ὡς *διαδικασία πρωτογενούς ἐγκληματοποίησης*. Ἀντίθετα, ἀν και δὲν ἀγνοοῦν παντελῶς, ὡστόσο σίγουρα παραβλέπουν τὸ ἐπόμενο στάδιο, που συνίσταται στὴν ἐφαρμογὴ τοῦ ποινικοῦ νόμου ἀπὸ τους διάφορους θεσμοὺς ποινικῆς δικαιοσύνης (ὅπως ἡ ἀστυνομία, τὰ δικαστήρια, τὸ σωφρονιστικὸ σύστημα), γνωστὸ και ὡς *διαδικασία δευτερογενούς ἐγκληματοποίησης*⁷⁹. Ὡστόσο, ἀποτελεῖ πλέον κοινὸ τὸπο στὴν ἐγκληματολογία ὅτι εἶναι σε αὐτὸ τὸ δεύτερο

---

⁷⁸ A. BARATTA, *Criminología crítica y crítica del derecho penal*, ὁ.π., σελ. 142-144. M. PAVARINI, *Control y Dominación*, ὁ.π., σελ. 146. Ὡστόσο και ἡ θεωρία τῆς σύγκρουσης ἐν γένει, ἀλλὰ και ἡ θεωρία τοῦ DAHRENDORF εἰδικά (που, ἀν και μίλησε για τὴν ἀνάγκη συνδυασμοῦ τῶν προσεγγίσεων, ἐντούτοις ἐπικεντρώθηκε τελικά στὴ δόμηση μιᾶς θεωρίας τῆς σύγκρουσης), ἔχει ἐπικριθεῖ «ὡς ἓνα εἶδος ἀντεστραμμένου δομικοῦ λειτουργισμοῦ παρά μια ἀληθινὰ κριτικὴ θεωρία τῆς κοινωνίας». G. RITZER, «Δομικὸς λειτουργισμὸς και ἡ ἐμφάνιση μιᾶς ἐναλλακτικῆς θεωρίας με ἔμφαση στὶς συγκρούσεις», ὁ.π., σελ. 70, 92.

⁷⁹ Πρέπει ὡστόσο να σημειωθεῖ ὅτι μια πρώτη ολοκληρωμένη μελέτη τοῦ σταδίου αὐτοῦ και τῶν θεσμῶν που ἐνεργοποιοῦνται στο πλαίσιο τοῦ ὑπάρχει σε W.J. CHAMBLISS/R.B. SEIDMAN, *Law, Order, and Power*, ὁ.π., σελ. 250-472, γεγονός που ἀποδεικνύει ὅτι ἡ συγκρουσιακὴ θεωρία για τὸ ἔγκλημα υπῆρξε σταθερὰ ικανὴ να ἐνσωματώσει σε θεωρητικὰ σχήματα τὴν κοινωνικὴν πραγματικότητα, που ἐδῶ ἐκφράστηκε με τὴ μορφή κριτικῆς.

στάδιο που γενικές και αφηρημένες προσταγές και απαγορεύσεις, θεωρητικά εφαρμόσιμες σε οποιονδήποτε επιδείξει ανάλογη συμπεριφορά (ισότητα απέναντι στο νόμο), δοκιμάζονται σε πραγματικές συνθήκες, αποκτούν συχνότητα εφαρμογής σε δεδομένο κοινωνικό πλαίσιο και προσφέρουν τελικά την πρωτογενή ύλη για τη συναγωγή των κοινωνικών χαρακτηριστικών της εγκληματικότητας⁸⁰. Πρόκειται στην ουσία για μια επιλεκτική διαδικασία που ερείδεται άλλοτε σε νόμιμα, άλλοτε σε παράνομα και κατά βάση σε εξωδικαστικά κριτήρια, τα οποία και καθιστούν τελικά δυνατή τη μεταμόρφωση μιας εν δυνάμει εγκληματούσας πλειοψηφίας στην εν τοις πράγμασιν εγκληματούσα μειοψηφία. Είναι σε αυτό το στάδιο που οι συγκρουόμενες ομάδες διακρίνονται σε κυρίαρχες και υποτελείς και αναγνωρίζονται ως τέτοιες⁸¹. Κι αυτό γιατί, όπως και οι ίδιες συγκρουσιακές θεωρίες έχουν διακηρύξει, η εγκληματικότητα δεν αποτελεί εγγενή οντολογική ιδιότητα κάποιας πράξης ή κάποιου ατόμου, αλλά αποδιδόμενη κοινωνική ιδιότητα («social status»). Υπό αυτή την έννοια, μπορεί να υποστηρίξει κανείς με ασφάλεια ότι και οι συγκρουσιακές θεωρίες εμφανίζουν την ίδια βασική αδυναμία με τη θεωρία της ετικέτας (βλ. παραπάνω)⁸².

Η διαπίστωση αυτή οδηγεί νομοτελειακά και σε μια άλλη: αν το έγκλημα συνίσταται αποκλειστικά και μόνο σε έναν ορισμό που εξαρτάται από τον εκάστοτε συσχετικό δυνάμεων σε μια κοινωνία, τότε αυτό στερείται οποιοσδήποτε κανονιστικής ηθικοπολιτικής θεμελίωσης, γεγονός που ευνοεί ένα αόρητο σχετικισμό, ο οποίος τροφοδοτεί με τη σειρά του τον (αξιακό, ηθικό, κ.λπ.) σκεπτικισμό. Προς αποφυγή οποιασδήποτε παρεξήγησης: δεν υποστηρίζεται εδώ ότι ο ποινικός νόμος αποτελεί ή πρέπει να αποτελεί έκφραση ορισμένης ηθικής. Παράλληλα όμως, σε πείσμα της θετικιστικής παράδοσης στο ποινικό δίκαιο που ευαγγελίζεται τον απόλυτο διαχωρισμό μεταξύ δικαίου και ηθικής, θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς με ασφάλεια ότι τελικά η εγκληματοποίηση μιας συμπεριφοράς ενέχει πάντα μια ηθική αξιολόγηση, αλλά και δικαιολόγηση, χωρίς αυτό βεβαίως να σημαίνει ότι το ποινικό δίκαιο αποτελεί προνομιακό ή έστω γνήσιο εκφραστή της κοινωνικής ηθικής⁸³. Επομένως,

⁸⁰ Β. ΚΑΡΥΔΗΣ, *Όψεις κοινωνικού ελέγχου στην Ελλάδα – Ηθικοί Ποινικοί, Ποινική Δικαιοσύνη*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή, 2010.

⁸¹ Σε αυτό το πλαίσιο πρέπει να ερμηνευτεί η κριτική ότι οι εν λόγω θεωρίες δεν προσφεύγουν στην εμπειρική απόδειξη ή στη στατιστική τεκμηρίωση των υποθέσεών τους. Χ. ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ, *Εισηγήσεις Εγκληματολογίας*, ό.π., σελ. 270.

⁸² Μ. PAVARINI, *Control y Dominación*, ό.π., σελ. 146-148.

⁸³ Χ.Χ. ΜΥΛΩΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Ποινικό Δίκαιο – Γενικό Μέρος I: «Δίκαιο & Οικονομία»* – Π.

υποστηρίζεται ἐδῶ ὅτι τὸ στοιχειώδες αἴτημα γιὰ ἀσφάλεια καὶ βεβαιότητα δικαίου, ὡς ἀντιπρόταση σὲ ἓνα ἀφόρητο σχετικισμό προσταγῶν, δὲν μπορεῖ νὰ ἐξαντλεῖται στὴν ἀπαίτηση τήρησης ὀρισμένων τυπικῶν προϋποθέσεων (τὸ δίκαιο ὅπως εἶναι – *Sein*), ἀλλὰ ἐπεκτείνεται καὶ στὴν ἐπιταγὴ τήρησης ὀρισμένων οὐσιαστικῶν προϋποθέσεων (τὸ δίκαιο ὅπως πρέπει νὰ εἶναι – *Sollen*)⁸⁴. Με ἄλλα λόγια, τὸ ποινικὸ φαινόμενο πρέπει νὰ προσεγγίζεται ὄχι μόνον στὴν πολιτικὴ του διάσταση (μέσο καταναγκασμοῦ), ἀλλὰ καὶ στὴν κανονιστικὴ του διάσταση (περιεχόμενο προσταγῶν). Οἱ συγκρουσιακὲς θεωρίες γιὰ τὸ ἐγκλημα ἀποτυγχάνουν σὲ αὐτὸ τὸ δεῦτερο σημεῖο, καθὼς ἀρθρώνονται ὡς ἀμιγῶς περιγραφικὲς θεωρίες⁸⁵. Ὑπάρχει ἐκδηλὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ πὼς παράγονται οἱ ποινικοὶ νόμοι, ἀλλὰ ὑπάρχει ἀδιαφορία γιὰ τὸ περιεχόμενό τους. Εἶναι σ' ἓνα ἐπόμενο στάδιο, με τὴν ἔλευση τῆς «νέας ἐγκληματολογίας», ποὺ ἡ ἐν λόγω ἐπιστῆμη ἀποκτᾶ σαφὲς κανονιστικὸ πρόταγμα, ἀρυόμενο ἀπὸ τὴ μαρξιστικὴ καὶ τὴ κριτικὴ παράδοση⁸⁶.

Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 2007, σελ. 8-9. Κ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, «Ποινικοποίηση καὶ ἠθικὴ», *Ισοπολιτεία*, Τόμος V, τχ. 1, 2001, σελ. 115-150. Ν. ΜΠΙΤΖΙΛΕΚΗΣ, «Ἡ ἠθικὴ νομιμοποίηση τοῦ ποινικοῦ δικαίου», στο: *Τμητικὸς Τόμος γιὰ τὸν Νικόλαο Κ. Ἀνδρουλάκη*, Ἀντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνὴ, 2003, σελ. 411-440. Ν. ΔΗΜΗΤΡΑΤΟΣ, «Ποινικὸ Δίκαιο καὶ Ἠθικὴ», *ΠΧρ*, 1/2011, σελ. 3-11. Βλ. ἀναλυτικότερα καὶ J. SCHONSHECK, *On Criminalization. An Essay in the Philosophy of the Criminal Law*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 1994.

⁸⁴ Βλ. σχετικὰ Φ.Κ. ΒΑΣΙΛΟΓΙΑΝΝΗΣ, *Βεβαιότητα καὶ Ἀσφάλεια Δικαίου. Συνταγματολογικὲς χρήσεις ἐνὸς ἐπιχειρήματος*, Ἀντ. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνὴ, 2004. Πρβλ. καὶ Α. ΤΑΚΗΣ, *Ἡ Ἠθικὴ Ἀδιαφορία τοῦ Νόμου. Νομικὸς Θετικισμὸς καὶ Ἀναλυτικὴ Φιλοσοφία*, Πόλις, Αθήνα, 2006.

⁸⁵ Δὲν εἶναι ἄλλωστε καθόλου τυχαίὸ ὅτι οἱ TURK, QUINNEY καὶ CHAMBLISS δημοσιεύουν τὰ βασικὰ βιβλία τους τὸ 1969 ὡς ἐν θερμῷ ἐφαρμογῇ τοῦ μοντέλου τῆς κοινωνικῆς σύγκρουσης στὸ ἐγκληματικὸ φαινόμενο. R. LILLY/F.T. CULLEN/R.A. BALL, *Criminological Theory*, ὁ.π., σελ. 157.

⁸⁶ I. TAYLOR/P. WALTON/J. YOUNG, *The New Criminology*, ὁ.π., σελ. 248, 280, 268επ. I. TAYLOR/P. WALTON/J. YOUNG (eds.), *Critical Criminology*, Routledge, London-New York, 1975. Οἱ QUINNEY καὶ CHAMBLISS ἐνσωματώνουν συστηματικὰ σὲ ἐπόμενο στάδιο τοῦ ἔργου τους τὴν μαρξιστικὴ ἀνάλυση καὶ προσέγγιση. Βλ. R. QUINNEY, *Critique of Legal Order. Crime Control in Capitalist Society*, Transaction Publishers, New Brunswick-London, 2002 [1974]. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Class, State and Crime. On the theory and practice of criminal justice*, David McKay, New York, 1977. W.J. CHAMBLISS, «Toward a Political Economy of Crime», *Theory and Society*, Vol. 2, 1975, σελ. 149-170. Ο ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ, ἀφοῦ παρατηρεῖ ὅτι ἡ οικονομικὴ ἐκμετάλλευση καὶ ἡ ἀδίκη κατανομή τοῦ εἰσοδήματος ἀπουσιάζει ἀπὸ τὴν ἀνάλυση τῶν συγκρουσιακῶν θεωριῶν, ὡς ἐξηγητικὲς μεταβλητὲς ἢ ὡς δομικὲς αἰτίες τῆς ἐγκληματικότητας, προχωρᾶ στὴ συμπληρωματικὴ συνεισφορά τῶν μαρξιστῶν θεωρητικῶν. Χ. ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ, *Εἰσηγήσεις Ἐγκληματολογίας*, ὁ.π., σελ. 270-272. Τα ἀνωτέρω ἀντανακλοῦν φυσικὰ τὴ γενικότερη τάση στὴν κοινωνιολογία νὰ ἐνσωματώσει τὴ μαρξιστικὴ θεωρία (νεο-μαρξισμός).

Ἡ βασική, τέλος, θέση των συγκρουσιακῶν θεωριῶν ὅτι τὸ δίκαιο –ὡς θέληση του κράτους– ταυτίζεται με τὴ θέληση του πιο δυνατοῦ καὶ ἄρα ὅτι τὸ ποινικὸ δίκαιο ἀποτελεῖ τὸ δίκαιο ἐκείνου που διατάσσει συνοδευόμενο με τὴν ἀπειλὴ χρήσης βίας (ποινικὴ επέμβαση) δεν μπορεῖ παρά να ηγεῖ παράξενα στη σύγχρονη συγκυρία. Πρόκειται για μιὰ υπερβολικὴ καὶ ἰσοπεδωτικὴ θέση, που ἀδυνατεῖ να συλλάβει τὸ σύνθετο χαρακτήρα τῆς κρατικῆς παρέμβασης καὶ του νομικοῦ φαινομένου στις σύγχρονες κοινωνίες καὶ σε κάθε περίπτωση δε φαίνεται να ἀνταποκρίνεται στο κοινωνικοπολιτικὸ μοντέλο του κράτους δικαίου⁸⁷, ὅπου γίνεται ευρέως δεκτὸ ὅτι τὸ ποινικὸ δίκαιο ἐπιτελεῖ μιὰ διττὴ λειτουργία: τιμωρητικὴ τῆς προσβολῆς των ἔννομων ἀγαθῶν καὶ ἐγγυητικὴ του ἀτόμου ἀέναντι στην αυθαιρεσία τῆς ἐξουσίας⁸⁸.

Οἱ παραπάνω περιορισμοὶ δεν εἶναι ἱκανοὶ οὔτε να ἀκυρώσουν οὔτε να ἀπομειώσουν τὴ σημασία των ἐν λόγῳ θεωριῶν, ἀλλὰ μάλλον συμβάλλουν στην οριοθέτηση τῆς συνεισφοράς τους, ἀλλὰ καὶ στον προσδιορισμὸ τῆς διαχρονικῆς τους ἀξίας στην ἀνάλυση του ἐγκληματικοῦ φαινομένου. Πιο συγκεκριμένα, στα θετικὰ στοιχεῖα τους καταγράφεται ὅτι κατέστησαν πρόδηλο τὸ γεγονός ὅτι τελικὰ τὸ ἐγκληματικὸ φαινόμενο δεν μπορεῖ να προσεγγιστεῖ στις πραγματικὲς του διαστάσεις παρά μόνο ὡς ἀποτέλεσμα του ἀνταγωνισμοῦ που ἐνυπάρχει καὶ ἀναπτύσσεται στην πολιτικὰ οργανωμένη κοινωνία. Κάτι τέτοιο δε σημαίνει ἀπλῶς ὅτι τὸ ἐγκληματικὸ φαινόμενο ἀποτελεῖ συνέπεια τῆς συγκρουσιακῆς σχέσης που ἀναπτύσσεται ἀνάμεσα σε ἄτομα ἢ μεταξύ ἀτόμου καὶ κοινωνίας (θέση που υποστήριξε ἄλλωστε τόσο ὁ λειτουργισμὸς ὅσο καὶ οἱ ψυχαναλυτικὲς θεωρίες), ὅσο ὅτι αὐτὸ ἀποτελεῖ συνέπεια τῆς δράσης κοινωνικῶν ομάδων με συγκρουόμενα συμφέροντα. Εἶναι αὐτὴ ἡ ποιοτικὴ μετατόπιση ἐστίασης που ἐπιτρέπει καὶ πλέον ἐπιτάσσει τὴν ἀνάλυση τῆς σύγκρουσης σε θεσμικὸ ἐπίπεδο καὶ ἀντιστοίχως τὴ μελέτη του ἐγκληματικοῦ φαινομένου σε ἓνα μακρο-ἐπίπεδο. Ἀκολουθῶς, τὸ ἐπίκεντρο του ἐπιστημονικοῦ ενδιαφέροντος μετακινεῖται ἀπὸ τὴν παθογένεια του ἀτόμου (μικρο-ἐπίπεδο), ὡς βασικὴ αἰτία του ἐγκλήματος, στο ρόλο των κοινωνικῶν δομῶν, των ἀντικρουόμενων

Ο RITZER, ἀναφερόμενος στο ἔργο του A.G. FRANK, κάνει λόγο για τὴν προσπάθεια δόμησης μιᾶς μαρξιστικῆς θεωρίας για τὴ σύγκρουση. G. RITZER, «Δομικὸς λειτουργισμὸς καὶ ἡ ἐμφάνιση μιᾶς ἐναλλακτικῆς θεωρίας με ἐμφαση στις συγκρούσεις», ὁ.π., σελ. 88-90.

⁸⁷ Βλ. μεταξύ πολλῶν Α. ΜΑΝΙΤΑΚΗΣ, *Κράτος Δικαίου καὶ Δικαστικὸς Ἐλεγχὸς τῆς Συνταγματικότητας*, Ἐκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 1994.

⁸⁸ Βλ. μεταξύ πολλῶν Α. ΚΩΣΤΑΡΑΣ, *Ἐννοιες καὶ Θεσμοὶ του Ποινικοῦ Δικαίου*, ὁ.π., σελ. 58-62. Χ.Χ. ΜΥΛΩΝΟΠΟΥΛΟΣ, *Ποινικὸ Δίκαιο – Γενικὸ Μέρος I*, ὁ.π., σελ. 5-7. Α. ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΑΚΗΣ, *Σύνοψη Ποινικοῦ Δικαίου*, ὁ.π., σελ. 13-22, 23-27.

κοινωνικῶν συμφερόντων, τῶν ανταγωνιστικῶν σχέσεων ἀνάμεσα σε διάφορες κοινωνικὲς ομάδες στὸν προσδιορισμὸ τοῦ ἐγκληματικοῦ φαινομένου.

Ἡ ἐπιστημολογικὴ αὐτὴ ἐξέλιξη ἐπηρεάζει καταλυτικὰ τόσο τὴν ἐγκληματολογικὴ ἔρευνα ὅσο καὶ τὴν ἴδια τὴν ἀντίληψη καὶ ἀνάλυση τοῦ ποινικοῦ φαινομένου. Ἀπόρροια τῆς πρώτης εἶναι ἡ ἀποκάλυψη τοῦ μονόπλευρου προσανατολισμοῦ τοῦ ποινικοῦ συστήματος στὴν τιμωρία συμπεριφορῶν ποὺ ἀπαντῶνται κυρίως στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα («criminality of the powerless») καὶ ἡ ἀνάπτυξη τῆς κατηγορίας τῆς «ἐγκληματικότητας τῶν ισχυρῶν» («criminality of the powerful») ⁸⁹, ἡ ὁποία δὲν ἀποσκοπεῖ μόνο στὴν ἀνάδειξη τοῦ ἐγκληματικοῦ φαινομένου στὸ σύνολό του (περιλαμβάνει οικονομικά καὶ περιβαλλοντικά βλαπτικὲς συμπεριφορὲς ποὺ προέρχονται ἀπὸ ἐπιχειρήσεις, συστηματικὲς παραβιάσεις τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων ἀπὸ τὸ κράτος, κ.λπ.), ἀλλὰ καὶ ἐπιβεβαιώνει τὴ σημασία τῶν *οργανωμένων ομάδων συμφερόντων* στὴ διαμόρφωση τοῦ ⁹⁰. Συνέπεια τοῦ δευτέρου ἄλλωστε φαίνεται νὰ εἶναι ὁ ὀρισμὸς τοῦ σύγχρονου ποινικοῦ φαινομένου ὡς μορφῆς κοινωνικῆς παθολογίας: «τὸ “ποινικὸ φαινόμενο” ἐνυπάρχει, ὡς ἐγγενὲς χαρακτηριστικὸ τοῦ *κοινωνικοῦ ανταγωνισμοῦ*, σὲ κάθε ἀνθρώπινη κοινωνία ποὺ τὸν περιέχει ἀναπαραγόμενὴ μέσα ἀπὸ αὐτόν. “Ποινικὸ φαινόμενο” καὶ κοινωνικὸς ἀνταγωνισμὸς γεννήθηκαν μαζὶ καὶ θὰ πεθάνουν (ὅταν πεθάνουν) μαζὶ», ἀπόφανση ποὺ σημαίνει ὅτι «στὸ ἔγκλημα “μετέχουν” συνήθως εἴτε μέλη κοινωνικῶν ομάδων ποὺ (*αντ-*)*αγωνίζονται* γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς ἐξουσίας (οικονομικὸ ἰδίως ἔγκλημα, οργανωμένο ἔγκλημα) εἴτε άτομα τοῦ “περιθωρίου”, ποὺ ἀποτελεῖ τὴ “φύρα” τοῦ κοινωνικοῦ ανταγωνισμοῦ» ⁹¹.

Τελικὰ ἡ καταλυτικὴ σημασία τῶν ἀντικρουόμενων κοινωνικῶν συμφερόντων στὸν προσδιορισμὸ τοῦ ἀντικειμένου τῆς ποινικῆς προστασίας ἀποτελεῖ πλέον κοινὸ τύπο καὶ στὴ σύγχρονη θεωρία τοῦ ποινικοῦ δικαίου. Ἐντελῶς ἐνδεικτικὰ, ἀλλὰ ἀκρῶς χαρακτηριστικὰ, παρατηρεῖται ὅτι «οἱ *συγκρουόμενοι*

---

⁸⁹ F. PEARCE, *Crimes of the Powerful. Marxism, Crime and Deviance*, Pluto Press, London, 1976. D. SIMON, *Elite Deviance*, Pearson, USA, 8th edition, 2006. D. FRIEDRICHS, *Trusted criminals. White Collar Crime in Contemporary Society*, 3rd edition, Thomson, Belmont, USA, 2007. S. TOMBS/D. WHYTE (eds.), *Unmasking the Crimes of the Powerful. Scrutinizing States & Corporations*, Peter Lang Publishing, New York, 2003. R. COLEMAN/J. SIM/ S. TOMBS/D. WHYTE (eds.), *State, Power, Crime*, Sage, Los Angeles-London-New Delhi, 2009.

⁹⁰ A. BARATTA, *Criminología crítica y crítica del derecho penal*, ὁ. π., σελ. 150.

⁹¹ I. ΜΑΝΩΛΕΔΑΚΗΣ, *Τὸ ἔννομο αγαθὸ ὡς βασικὴ ἔννοια τοῦ Ποινικοῦ Δικαίου*, ὁ.π., σελ. 3-4.

στόχοι του Ποινικού δικαίου αποτυπώνουν συγκρουόμενα κοινωνικά συμφέροντα»⁹². Ἐτσι, παρόλες τις διακηρύξεις περί του αντιθέτου, ο «κοινωνικός εκλεκτισμός» αποτελεί χαρακτηριστικό που ποινικού δικαίου: «οι κυρίαρχες και ομαλά ενταγμένες κοινωνικές ομάδες προσβλέπουν το Ποινικό δίκαιο ως μηχανισμό προστασίας. Τα συμφέροντά τους βρίσκουν έκφραση κατά κύριο λόγο στους αντεγκληματικούς του στόχους και κατ' εξαίρεση στις εγγυητικές του λειτουργίες. Αντίστροφα οι κοινωνικά αποκλεισμένοι (φτωχοί, μετανάστες) θεωρούν το Ποινικό δίκαιο ως μηχανισμό καταστολής: Στα συμφέροντά τους ανταποκρίνεται κυρίως η φιλελεύθερη – εγγυητική λειτουργία της ποινής»⁹³.

Κατ' ἄλλη προσέγγιση, «η επιλογή των κοινωνικο-ηθικών αξιών, που αναβαθμίζονται σε έννομα αγαθά και από αυτά η επιλογή εκείνων που χρειάζονται ποινική προστασία, γίνεται από την άρχουσα κοινωνική ομάδα, η οποία έχει την εξουσία στα χέρια της και μπορεί να νομοθετεί. Επομένως η επιλογή αυτή είναι έκφραση των ιδεολογικό - πολιτικών συσχετισμών, που επικρατούν τη δεδομένη στιγμή μέσα στη συγκεκριμένη κοινωνία»⁹⁴. Η δήλωση αυτή δεν έχει φυσικά το νόημα και το εύρος της βασικής θέσης των συγκρουσιακών θεωριών, ότι το ποινικό δίκαιο είναι το δίκαιο του ισχυρού, αλλά στην ουσία επιβεβαιώνει τον πρωτίστως πολιτικό χαρακτήρα του ποινικού δικαίου. Η συμπληρωματική παρατήρηση που ακολουθεί, ότι δηλαδή «φιλελεύθερες Κυβερνήσεις δίνουν φιλελεύθερο χαρακτήρα στις επιλογές τους, συντηρητικές αποτυπώνουν το συντηρητισμό τους, ενώ μαρξιστικά καθεστώτα καθορίζουν αλλιώς τα πράγματα και τους κανόνες του παιχνιδιού»⁹⁵, λειτουργεί προς επίρρωση αυτής της διαπίστωσης. Τα ανωτέρω φαίνεται να οδηγούν και στην παραδοχή ότι το ποινικό δίκαιο, πέρα από τη τιμωρητική και εγγυητική του λειτουργία, επιτελεί αναπόφευκτα και μια ιδεολογική λειτουργία, σε έκταση ανάλογη του βαθμού έντασης της σύγκρουσης που χαρακτηρίζει τους εκάστοτε κοινωνικοπολιτικούς συσχετισμούς: «στο μέτρο που το ποινικό δίκαιο ξεφεύγει από τα κοινωνικά πράγματα, για να προστατέψει αφηρημένες ιδεολογικές κατασκευές προς το συμφέρον των κρατούντων, αποτελεί ένα ισχυρό όπλο ιδεολογικού προσανατολισμού και μοιραία μέσο ιδεολογικής καταπίεσης των “αντιφρονούντων”»⁹⁶.

---

⁹² Ν. ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ, *Τα θεμέλια του Ποινικού Δικαίου. Γενικό Μέρος: Το Έγκλημα*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2008, σελ. 13.

⁹³ Ibid., σελ. 14-15.

⁹⁴ Α. ΚΩΣΤΑΡΑΣ, *Έννοιες και Θεσμοί του Ποινικού Δικαίου*, ό.π., σελ. 59.

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ Ι. ΜΑΝΩΛΕΔΑΚΗΣ, *Ποινικό Δίκαιο. Γενική Θεωρία*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσ-

Ἡ τελευταία αὐτὴ παρατήρηση υποδεικνύει τὸ εἰδικὸ ἐκεῖνο πεδίο στὴν ἀνάλυση τοῦ ὁποῖου ἡ συμβολὴ τῶν συγκρουσιακῶν θεωριῶν γιὰ τὸ ἔγκλημα υπῆρξε διαχρονικὰ καίρια: τὴν ποινικοποίηση παρεκκλίσεων πολιτικῆς συμπεριφοράς (δράση υπέρ τῆς ἐλευθερίας, πολιτικὴ ἀνυπακοή, ἀνταρσία, πολιτικὸ ἔγκλημα, τρομοκρατία)⁹⁷. Ὁ ὅρος «παρεκκλίσεις πολιτικῆς συμπεριφοράς» χρησιμοποιεῖται ἐδῶ ευρέως ὥστε νὰ συμπεριλάβει ἐννοιολογικὰ τὸ σύνολο τῶν δράσεων ποὺ ἐμπεριέχουν κάποια πολιτικὴ στοχοθεσία καὶ οἱ ὁποῖες δὲν εὐθυγραμμίζονται ἀπόλυτα με τοὺς κυρίαρχους κοινωνικοὺς κανόνες συμπεριφοράς⁹⁸. Ἀπ' τὴν ἄλλη πλευρά, ἡ χρῆση τοῦ ποινικοῦ δικαίου ἐπιτελεῖ ἀναμφισβήτητα ἐδῶ μιὰ τριπλὴ λειτουργία: τιμωρητικὴ, ἐγγυητικὴ καὶ ἰδεολογικὴ, ἡ ὁποία (ἰδεολογικὴ) συνίσταται στὴν ἀπολιτικοποίηση τῆς ὑπὸ κρίσης συμπεριφοράς⁹⁹. Τὸ πρόβλημα ὠστόσο ποὺ ἀνακύπτει στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶναι ὅτι ἡ ἐγ-

---

σαλονίκη, 2004, σελ. 32. Ἡ διαφωνία τοῦ ΚΩΣΤΑΡΑ στὸ σημεῖο αὐτὸ δε φαίνεται νὰ εἶναι καίρια ἀπὸ ἀποψη οὐσίας, δεδομένου ὅτι καὶ ὁ ἴδιος τελικὰ κάνει λόγο γιὰ ἔμμεση κι ὄχι ἄμεση, ὅπως ὁ ΜΑΝΩΛΕΔΑΚΗΣ, ἰδεολογικὴ λειτουργία τοῦ ποινικοῦ δικαίου. Α. ΚΩΣΤΑΡΑΣ, *Ἐννοιες καὶ Θεσμοὶ τοῦ Ποινικοῦ Δικαίου*, ὁ.π., σελ. 61-62. Γιὰ «τὸ ποινικὸ δίκαιο ὡς μηχανισμὸ ἐπιβολῆς τῆς κυρίαρχης ἰδεολογίας» κάνει λόγο καὶ ὁ Α. ΧΑΡΑΛΑΜΠΑΚΗΣ, *Σύνοψη Ποινικοῦ Δικαίου*, ὁ.π., σελ. 22-23. Πρβλ. τόσο τὶς πρόσφατες γενικὲς παρατηρήσεις τοῦ ΜΑΝΩΛΕΔΑΚΗ ἀναφορικὰ με τὴ σχέση δικαίου καὶ ἰδεολογίας ὅσο καὶ τὴν εἰδικὴ ἀνάλυση τοῦ ΜΕΛΟΣΣΙ, ὁ ὁποῖος ὑπὸ τὸν τίτλο «ἰδεολογία καὶ ποινικὸ δίκαιο» κάνει λόγο γιὰ διττὴ λειτουργία τοῦ ποινικοῦ δικαίου: συμβολικὴ καὶ ἐργαλειακὴ (*funzione simbolica e strumentale del diritto penale*). Ι. ΜΑΝΩΛΕΔΑΚΗΣ, *Δίκαιο καὶ Ἰδεολογία. Κριτικὲς Σκέψεις*, Ἐκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2011, σελ. 107-113, 215-231. D. ΜΕΛΟΣΣΙ, “Ideologia e diritto penale”, *Dei delitti e delle pene*, 1/1991, σελ. 17-34, ἀντιστοίχως.

⁹⁷ Ὁ TURK υπῆρξε ὁ μόνος ποὺ παρέμεινε πιστὸς στὴν ἀρχικὴ γραμμὴ τῆς συγκρουσιακῆς θεωρίας γιὰ τὸ ἔγκλημα, ἐπικεντρώνοντας τὴν ἐρευνα τοῦ στὸ πεδίο τῆς πολιτικῆς ἐγκληματικότητας («political criminality»). Α.Τ. TURK, “Analysing Official Deviance. For Nonpartisan Conflict Analyses in Criminology”, *Criminology*, Vol. 16, 1979, σελ. 468επ. Καὶ διεξοδικὰ Α.Τ. TURK, *Political Criminality. The Defiance and Defence of Authority*, Sage, Beverly Hills-London-New Delhi, 1982. Ἐχει παρατηρηθεῖ χαρακτηριστικὰ ὅτι «ἡ ἐνλόγω θεωρία φαίνεται καταλληλότερη γιὰ τὴν ἀνάλυση συμπεριφοράς τῶν ἀτόμων καὶ τῶν ὁμάδων ποὺ ἀναμειγνύονται σὲ ἰδεολογικὲς καὶ πολιτικὲς ἀντιπαραθέσεις καὶ λιγότερο κατάλληλη γιὰ τὴν ἐξήγηση τῆς συμπεριφοράς ἐκεῖνων ποὺ ἐμπλέκονται σὲ διάφορους τύπους ἐγκλημάτων τοῦ κοινού ποινικοῦ δικαίου, σὲ συνήθειες παρεκκλίσεις καὶ σὲ ἐγκλήματα κατὰ τῶν ἠθῶν». Χ. ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ, *Εἰσηγήσεις Ἐγκληματολογίας*, ὁ.π., σελ. 271.

⁹⁸ Δε συμπίπτει λοιπὸν με τὸ περιεχόμενο ποὺ τῆς ἀποδίδει ὁ ΛΟΒΕΡΔΟΣ, ὁ ὁποῖος, ἀν ἀντιλαμβάνομαι σωστὰ, τὴν περιορίζει στὸ πολιτικὸ ἔγκλημα καὶ τὴν τρομοκρατία. Α. ΛΟΒΕΡΔΟΣ, *Παρεκκλίσεις πολιτικῆς συμπεριφοράς καὶ σύνταγμα*, Ἐξάντας, Αθήνα, 1988.

⁹⁹ Ἐξαίρεση ἀποτελεῖ τὸ πολιτικὸ ἔγκλημα, τοῦ ὁποῖου ὅμως τὸ ἐννοιολογικὸ εὖρος καὶ πεδίο ἐφαρμογῆς στὴν Ελλάδα εἶναι πλέον ἀπὸ ελάχιστο ἕως ἀνύπαρκτο. Ἐνδεικτικὴ εἶναι ἡ τοποθέτηση τοῦ καθηγητῆ Γ. - Α. ΜΑΓΚΑΚΗ, «Σκέψεις γιὰ τὴ διαστολὴ τῆς τρομοκρατίας ἀπὸ τὸ πολι-

γυητική-εξασφαλιστική των δικαιωμάτων του ατόμου λειτουργία του ποινικού δικαίου φαίνεται να συνθλίβεται υπό την πίεση μιας εντεινόμενης κατασταλτικής πρακτικής που λαμβάνει τα χαρακτηριστικά «τιμωρητικής εκτροπής», η οποία επιπλέον εμφανίζει μια έντονη συμβολική διάσταση. Αν ως τιμωρητική εκτροπή νοείται εν προκειμένω η παρέκκλιση του ποινικού δικαίου από τις αρχές του κράτους δικαίου¹⁰⁰, τότε γίνεται λόγος για συμβολική ποινική νομοθεσία όταν λανθάνοντες σκοποί επικυριαρχούν των διακηρυγμένων, όταν δηλαδή οι επιδιωκόμενοι στόχοι δεν είναι αυτοί που δηλώνονται στον κανόνα αλλά άλλοι –ή είναι απλά δευτερεύοντες¹⁰¹. Η ελληνική εμπειρία προσφέρει ουκ ολίγα παραδείγματα: από την αντικομμουνιστική νομοθεσία που υλοποιήθηκε μέσω ενός ιδιότυπου συνονθυλεύματος κανόνων («παρασύνταγμα»), ανάμεσα στους οποίους ξεχωρίζει η εργαλειακή χρήση του ποινικού δικαίου (Γ΄ ψήφισμα της

τικό ἔγκλημα», *NoB*, Τόμος 50, τχ. 10, σελ. 1813-1818. Πρβλ. και την κριτική αξιολόγηση αυτής της προσέγγισης από Χ. ΠΑΠΑΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ, «Πολιτικό ἔγκλημα και τρομοκρατία», *Ποιν-Δικ*, 3/2003, σελ. 311-313, ο οποίος παρακάτω, αναφερόμενος στην τρομοκρατία, σωστά επισημαίνει ότι κατά την αξιολόγησή της δεν πρέπει να συγχέεται το νομιμοποιητικό με το πολιτικό στοιχείο: «η τρομοκρατική εγκληματικότητα δεν μπορεί να διεκδικεί καμία πολιτική νομιμοποίηση. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι ως ανομιμοποίητη είναι και μη πολιτική εγκληματική δράση, αν υιοθετηθεί η ασθενής υποκειμενική θεωρία». *Ibid.*, σελ. 317. Έτσι άλλωστε και ο Α. ΛΟΒΕΡΔΟΣ, *Για την Τρομοκρατία και το Πολιτικό Έγκλημα*, «Interbooks», Αθήνα, 1987, σελ. 100επ.

¹⁰⁰ Ι. ΜΑΝΩΛΕΔΑΚΗΣ, *Το έννομο αγαθό ως βασική έννοια του Ποινικού Δικαίου*, ό.π., σελ. 13επ., 30επ. Βλ. και Ι. ΜΑΝΩΛΕΔΑΚΗΣ, «Τρομοκρατία και νομοκρατία (η τήρηση της νομιμότητας ως απάντηση στην τρομοκρατία)», *ΠοινΔικ*, 1/2003, σελ. 65-69. Πρβλ. και Ι. ΜΑΝΩΛΕΔΑΚΗΣ, «Η κατάχρηση της ποινικής καταστολής», σε ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Μελέτες για εμβάθυνση στο ποινικό δίκαιο (1978-2004)*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, στ΄ έκδοση, 2004, σελ. 89-101.

¹⁰¹ Ο ΠΑΠΑΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ, περιγράφει τη συμβολική διάσταση της αντιτρομοκρατικής νομοθεσίας ως εξής: «η νομοθεσία αυτή υποδηλώνει την εσκεμμένη πολιτικοποίηση του φαινομένου, με την ανάληψη ενός συμβολικού-ιδεολογικού πολέμου εναντίον του για την προάσπιση του κρατικού κύρους, που τείνει, κατά πλήρη χειραγώγηση του δικαίου, σε αποδιαφοροποίηση των προστατευόμενων έννομων αγαθών από την πλευρά των επίσημων θεσμών, αυτή τη φορά, διαταράσσοντας τη λεπτή ισορροπία κράτους-πολιτικής κοινωνίας. Η ενδεχομένως παράνομη επικοινωνιακή αντιπαράθεση προς τις παρενέργειες της νομοθεσίας αυτής μπορεί να διεκδικήσει εκ νέου ιδιάζουσα, κατά τα ανωτέρω, μεταχείριση, διατηρώντας σπειροειδώς ενεργό τη συμβολική “μάχη”». Χ. ΠΑΠΑΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ, «Πολιτικό ἔγκλημα και τρομοκρατία», ό.π., σελ. 315. Αναλυτικά για την έννοια του συμβολικού ποινικού δικαίου: W. HASSEMER, “Derecho penal simbólico y protección de bienes jurídicos”, Α. BARATTA, “Funciones instrumentales y simbólicas del Derecho penal una discusión en la perspectiva de la Criminología crítica”, J. A. MUÑOZ, “Derecho e impunidad”, όλα σε *Pena y Estado*, No. 1, 1991, σελ. 23επ., 57επ. 67επ., αντιστοίχως. Πρβλ. και Ν. ΔΗΜΗΤΡΑΤΟΣ, «Αντεγκληματική Πολιτική και Συμβολικό Ποινικό Δίκαιο», *NoB*, 1993, σελ. 1045-1055.

18/6/1946 και αναγκαστικός νόμος 509 της 27/12/1947) ἀπὸ τὴν κυρίαρχη ομάδα («εθνικόφρονες»)¹⁰², τὶς σύγχρονες ἀντιτρομοκρατικὲς νομοθεσίες που σχετικοποιούν γενικὲς συνταγματικὲς ἀρχές¹⁰³ και μορφοποιούν στὴν οὐσία ἓνα εἶδος «ποινικοῦ δικαίου τοῦ ἐχθροῦ»¹⁰⁴ μέχρι τὸ ἀξιόποινο τῆς «κουκουλοφορίας» που, ὅπως κι ἀν ἀποπειράται νὰ δικαιολογηθεῖ κοινωνικά και νομικά¹⁰⁵, εἶναι δύσκολο νὰ ἀκυρώσει τὴν ὑπόνοια οποιοδήποτε ἔχει ἀμεση επαφή

¹⁰² Βλ. διεξοδική παρουσίαση σε Ν. ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ, *Οἱ Πολιτικοὶ Θεσμοὶ σε Κρίση 1922-1974*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1995, σελ. 447επ.

¹⁰³ Μεταξὺ πολλῶν: Δ. ΜΠΕΛΑΝΤΗΣ, *Αντιτρομοκρατικὴ Νομοθεσία και Αρχὴ τοῦ Κράτους Δικαίου*, Δίκαιο & Οικονομία - Π.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 1997. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Αναζητώντας τὸν «Ἐσωτερικὸ Ἐχθρό»*. Διαστάσεις τῆς Ἀντιτρομοκρατικῆς Πολιτικῆς, Προσκήνιο - Ἄγγελος Σιδεράτος, Αθήνα, 2004. Ι. ΜΑΝΩΛΕΔΑΚΗΣ, *Ασφάλεια και Ἐλευθερία*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2002. Ν. ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ, *Οἱ πλειοψηφίες στὸ στόχαστρο. Τρομοκρατία και κράτος δικαίου*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, 2003. Α. ΜΑΝΙΤΑΚΗΣ/Α. ΤΑΚΗΣ (επιμ.), *Τρομοκρατία και Δικαιώματα. Ἀπὸ τὴν ἀσφάλεια τοῦ κράτους στὴν ἀνασφάλεια δικαίου*, Σαββάλας, Αθήνα, 2004. Μ. ΚΑΪΦΑ-ΓΚΜΠΙΑΝΤΙ, «Ἡ πρόληψη τῆς τρομοκρατίας και τὸ ποινικὸ δίκαιο τῆς προ-προληπτικῆς καταστολῆς: Νέες ἀξιόποινες πράξεις γιὰ τὴν καταπολέμηση τῆς τρομοκρατίας στὴν Ε.Ε.», *ΠοινΧρ*, ΝΘ/2009, σελ. 385-400.

¹⁰⁴ G. JAKOBS, «Τὸ Ποινικὸ Δίκαιο τοῦ πολίτη και τὸ Ποινικὸ Δίκαιο τοῦ ἐχθροῦ», *ΠοινΔικ*, 7/2005, σελ. 868-877. Και κριτικά ἐπ' αὐτοῦ: C. MELIÁ/G.-J. DÍEZ (coord.), *Derecho Penal del Enemigo. El discurso penal de la exclusión*, Vol. I-II, Edisofer s.l./ Editorial B de F, Madrid, Montevideo-Buenos Aires, 2006. M. DONINI/M. PAPA (a cura di), *Diritto Penale del Nemico. Un dibattito internazionale*, Guiffrè Editore, Milano, 2007. A. GAMBERINI/R. ORLANDI (a cura di), *Diritto politico e diritto penale del nemico*, Monduzzi Editore, Bologna, 2007.

¹⁰⁵ Τὴν ποινικοποίηση τῆς «κουκουλοφορίας» ὡς ἰδιώνυμου ἀδικήματος πρότεινε ἡ Α. ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΜΑΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΥ, «Ὁ νομικὸς χειρισμὸς τοῦ προβλήματος τῶν “κουκουλοφόρων”», *ΠοινΔικ & Εγκληματολογία*, 1/2009, σελ. 4-8. Τελικά, δυνάμει τοῦ Ἄρθρου 25 τοῦ Ν. 3772/2009 ἡ κάλυψη ἢ ἡ ἀλλοίωση τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ προσώπου θεσμοθετήθηκε ὡς ἐπιβαρυντικὴ περίπτωση στὴν τέλεση τῶν ἐγκλημάτων που προβλέπονται στα ἄρθρα 189, 308Α, 310, 380, 382 ΠΚ. Γιὰ νομοθέτημα που σχετίζεται με τὴν «ἀναποτελεσματικὴτητα τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ και ὄχι με πιθανὰ δικαιικά κενά», τὸ ὁποῖο ἐπιπλέον ἐγείρει ζητήματα ἀντισυνταγματικότητας κάνει λόγο ἡ Ε.ΣΥΜΕΩΝΙΔΟΥ-ΚΑΣΤΑΝΙΔΟΥ, «Τα μέτρα τοῦ Υπουργείου Δικαιοσύνης γιὰ τὴ διασφάλιση τῆς κοινωνικῆς εἰρήνης», *ΠοινΔικ*, 5/2009, σελ. 608-609. Κριτικός ὡς πρὸς τὸ μοντέλο τοῦ ἰδιώνυμου και ἐπιφυλακτικὸς ὡς ἐκεῖνο τῆς ἐπιβαρυντικῆς περιστάσεως ὁ Α. ΧΑΡΑΛΑΜΠΑΚΗΣ, «Ἡ ἀλλοίωση τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ δράστη και ἡ ἀντιμετώπισή τῆς στὴν ἐλληνικὴ και ἀλλοδαπὴ νομοθεσία», *ΠοινΔικ*, 5/2009, σελ. 611-614. Κριτικός ἐπὶ ἀμφοτέρων τῶν μοντέλων, τα ὁποῖα ἀναλύονται ὡς μορφές ἐκδήλωσης τοῦ «ποινικοῦ δικαίου τοῦ ἐχθροῦ» ὁ Κ. ΒΑΘΙΩΤΗΣ, «Πολίτες - Ἐχθροὶ - Κουκουλοφόροι», *ΠοινΔικ*, 5/2009, σελ. 615-625. Στὴν ἴδια κριτικὴ κατεύθυνση και οἱ παρατηρήσεις τοῦ ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ, ὁ ὁποῖος κάνει λόγο γιὰ «πολιτικοποίηση τοῦ διακυβεύματος τῆς (ἀ)ασφάλειας και τὴν ἐπεξεργασία ἐνός ολοποιητικοῦ ποινικοῦ προτάγματος», «εργαλειοποίηση τῆς ποινικῆς νομοθεσίας» (σελ. 732) και «ποινικὸ πληθωρισμὸ» (σελ. 740). Θ.Π. ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ, «Συμβολισμοὶ και ρητορικὴ τῶν πολιτικῶν ἀσφαλείας. Τὸ παράδειγμα τῆς ποινικοποίησης τῆς “κουκούλας”», σε Α.Γ. ΠΙΤΣΕΛΑ

με την πραγματικότητα της κοινωνικής διεκδίκησης και της νομικής πράξης ότι θα επιφέρει κυρίως «παράπλευρες απώλειες», επιτελώντας ουσιαστικά το ρόλο του δούρειου ίππου στο μαζικό δημοκρατικό αγωνιστικό κίνημα¹⁰⁶. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, όπου η νομιμότητα υποχωρεί μπροστά στη σκοπιμότητα, η πρόσληψη και ανάλυση του εγκληματικού φαινομένου από τις συγκρουσιακές θεωρίες ως κατεξοχήν πολιτικού ζητήματος, ως αποτέλεσμα με άλλα λόγια πολιτικού ανταγωνισμού, αλλά τελικά και ως «όπλο» στην κοινωνική σύγκρουση που εντείνεται σε περιόδους κρίσης ή πλέον σε μια κατάσταση γενικευμένου «πολέμου» (κατά του εγκλήματος, της τρομοκρατίας, οποιουδήποτε πλέον προβάλλεται ως «εχθρός»), αποκτά την απαραίτητη εννοιολογική συστολή – ειδική εφαρμογή που τις καθιστά, ίσως, περισσότερο επίκαιρες από ποτέ.

Athanasios Chouliaras

La fonction du droit pénal du point de vue des théories conflictuelles sur le crime (Résumé¹)

Dans les sciences pénales, il est généralement admis que le point de départ de la problématique concernant la justification des systèmes répressifs contemporains remonte à des réformes qui eurent lieu pendant le dix-huitième

---

(επιμ.), *Εγκληματολογικές Αναζητήσεις. Τιμητικός Τόμος για τον Καθηγητή Στέριο Αλεξιάδη*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2010, σελ. 731-743.

¹⁰⁶ Όπως προσφύως παρατηρείται, ο νομοθέτης στοχοποιεί συγκεκριμένο κύκλο δραστών (νέες «επικίνδυνες τάξεις») κι όχι συγκεκριμένο τύπο αδικήματος: «η απόκρυψη των χαρακτηριστικών ποινικοποιείται αυστηρότερα σε σχέση με την τέλεση μιας εγκληματικής πράξης, όχι γιατί η πράξη θεωρείται πάντα ιδιαίτερος επικίνδυνος, αλλά γιατί ο δράστης θεωρείται περισσότερο επικίνδυνος επειδή αποκρύπτει τα χαρακτηριστικά του». Θ.Π. ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ, «Συμβολισμοί και ρητορική των πολιτικών ασφαλείας. Το παράδειγμα της ποινικοποίησης της “κουκούλας”», ό.π., σελ. 741. Είναι λοιπόν προφανής εν προκειμένω η διολίσθηση από το «ποινικό δίκαιο της πράξης» στο «ποινικό δίκαιο του δράστη». Αξίζει να σημειωθεί ότι, προφανώς υπό το φως των ανωτέρω, η κατάργηση της «κουκουλοφορίας» ως επιβαρυντικής περιστασης αποτέλεσε προεκλογική δέσμευση του ΠΑΣΟΚ, που επαναλήφθηκε από τον υπουργό Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Χ. Καστανίδα, και τον υπουργό Προστασίας του Πολίτη, Μ. Χρυσοχόϊδη (ο οποίος την έχει χαρακτηρίσει ως «αστεία ρύθμιση»). Καταγράφεται δηλαδή εν προκειμένω μια σαφής διαφοροποίηση των δυο κομμάτων εξουσίας ως προς την αναγκαιότητα και την ενδεχόμενη αποτελεσματικότητα της εν λόγω ρύθμισης

¹ L'auteur voudrait remercier Monsieur Yiannis Rodopoulos, qui a bien voulu traduire le présent résumé en langue française.

La fonction du droit pénal du point de vue des théories conflictuelles sur le crime

siècle. Les conditions scientifiques et sociopolitiques spéciales qui dominent (humanisme, individualisme, laïcisation, libéralisme, rationalisme, révolution scientifique, etc.), rendent obsolète toute fondation transcendantale du pouvoir répressif de l'État et imposent sa reconstruction sur la base de valeurs rationnelles concrètes, qui reflètent la valeur humaine en soi (principe de légalité des délits et des peines, principe de la responsabilité individuelle etc.).

Il n'est donc pas par hasard que, dans le champ de la justice pénale, la théorie du contrat social est également dominante. L'idée essentielle de cette théorie est que l'individu ne concède à la société organisée qu'une partie de sa liberté, voire cette partie absolument nécessaire pour la création de conditions d'ordre et de justice qui puissent garantir le libre développement de sa personnalité. Bien entendu, cette idée présuppose l'existence de certaines règles, la violation éventuelle desquelles légitime l'intervention punitive de la société organisée. Dans une telle optique, le crime est par principe conçu en tant qu'atteinte à la société elle-même (et non pas à une quelconque autorité, à un ordre divin, etc.), autrement dit en tant qu'opposition de l'individu face à la société civile, en tant qu'une atteinte directe portée aux intérêts de la majorité légitime, tels que convenus dans le contrat social, par une déviante minorité.

L'empreinte la plus classique de la conception du susmentionnée crime se trouve dans l'œuvre de DURKHEIM. Ce dernier désigne comme point commun de tous les comportements incriminés leur désapprobation unanime par l'ensemble social, considérant que ces comportements portent atteinte aux sentiments humains les plus fondamentaux qui structurent le noyau dur de la «conscience collective». Par conséquent, l'intervention punitive de l'État ne peut que remplir une double fonction, morale et en même temps sociale, consistant non seulement en la confirmation de l'ordre moral mais également en le rétablissement de la solidarité sociale, perturbées par la commission de l'acte criminel. Il s'agit, en effet, d'une conception naturaliste du crime, selon laquelle ce dernier possède une base ontologique, sous-tendue par l'universalité des valeurs et des intérêts atteints. La notion de crime naturel, en opposition à celle du crime légal, est formulée par GAROFALO afin précisément d'exprimer cette approche. De plus, on considère que le crime naturel (*mala in se*) constitue l'objet par excellence régularisé par les codes pénaux, ce qui ne signifie pas pour autant que les crimes légaux (*mala prohibita*), à savoir les actes qui atteignent exclusivement certains arrangements politiques et économiques précis, seraient exclus.

La fonction du droit pénal du point de vue des théories conflictuelles sur le crime

Ces acceptions fondamentales entraînent le déplacement de la base justificative du droit de punir «de la vengeance du souverain à la défense de la société» (FOUCAULT). Dorénavant, l'intervention répressive du pouvoir ne peut qu'émaner du besoin fondamental de la protection et de la perpétuation de l'ensemble social lui-même, au sein duquel fonctionne d'ailleurs l'individu. Il est donc possible de soutenir que «l'idéologie de la défense sociale» constitue le nouveau discours autour de la répression pénale, au moyen duquel cette dernière est légitimée et réorganisée. Celle-là offre le fondement commun de toutes les «écoles» du droit pénal: de l'école classique, de l'école anthropologique positiviste, de l'école néoclassique, de l'école sociologique positiviste, de l'école de la défense sociale, ancienne et nouvelle.

La conception ci-dessus exprimée constitue également une des thèses principales du fonctionnalisme structurel, tel qu'il fut principalement formé dans les travaux de PARSONS et de MERTON. Selon cette conception, la société est perçue comme un ensemble complet qui se compose de structures collaborant étroitement et ayant comme objectif la préservation de leur continuité. En opposition à cette conception consensuelle, se développe la compréhension conflictuelle de la société, selon laquelle la caractéristique principale des sociétés humaines n'est pas le consensus mais le conflit. Par ailleurs, ce dernier ne devrait pas être perçu comme exceptionnel mais plutôt comme faisant partie des traits principaux, réguliers et stables, de toute constitution sociale. Autrement dit, ce paradigme, partant d'une critique réaliste du fonctionnalisme structurel, aboutit à la formulation des thèses radicalement opposées.

Il est symptomatique que DAHRENDORF, un des fondateurs principaux du paradigme discuté, critique le fonctionnalisme structurel en tant que système utopique d'analyse correspondant à une conception utopique de la société. Au contraire, le modèle conflictuel de la société puise ses sources dans l'observation même de la réalité et constitue par conséquent un modèle réaliste, qui correspond à une forme de société ouverte. Il faut pourtant souligner que, selon DAHRENDORF, l'explication des problèmes sociaux nécessite l'utilisation tant des modèles conflictuels que de ceux consensuels. Autrement dit, la société doit être d'une part analysée dans une perspective de stabilité, d'harmonie et de consentement et d'autre part, dans une perspective de changements, de conflits et de contrainte.

Dans les années 1960, une série de faits sociopolitiques importants crée des conditions favorables au développement de nouvelles approches concer-

La fonction du droit pénal du point de vue des théories conflictuelles sur le crime

nant l'organisation de la société et le traitement de questions sociales essentielles (mouvements pour les droits civils, mouvements anti-guerre, étudiant, anti-impérialiste, féministe et en général «l'anti-culture»). Le mécontentement social croissant face au fonctionnement antidémocratique et, parfois, même autoritaire de la plupart des États occidentaux mène à une polarisation sociale et à des conflits. L'éclatement de tensions sociales et l'expression de positions radicalement opposées quant aux principales questions sociales constituent des signes irréfutables d'une réalité en transition et en changement perpétuel qui, dans plusieurs cas, prend l'allure d'une guérilla urbaine. Dans ces conditions, un modèle sociopolitique qui s'appuie sur les notions de stabilité, d'équilibre et d'homogénéité ne peut que fonctionner de manière imaginaire. Le paradigme conflictuel dans les sciences sociales constitue l'issue nécessaire pour la simple raison qu'au lieu de résulter d'une nouvelle lecture des classiques de la sociologie il cherche à articuler une nouvelle alternative théorique, qui s'appuie sur des faits ayant lieu en temps réel. Les premiers auteurs qui transposent le paradigme en question dans le domaine de la criminologie sont VOLD, TURK, QUINNEY et CHAMBLISS.

La conception conflictuelle de la société offre un paradigme sociopolitique holistique, analogue –quoique opposé– à celui du fonctionnalisme. Plus précisément, une nouvelle conception de la société est mise en exergue, selon laquelle cette dernière existe dans un état de changement perpétuel. Si le conflit est considéré comme la source principale du changement, la répression constitue la force opposée qui garantit et préserve l'équilibre du système social. Le système légal en général et plus précisément la loi pénale représentent les moyens répressifs par excellence légitimes des sociétés occidentales modernes. Or, la loi pénale n'est pas considérée comme un moyen neutre pour la résolution des conflits sociaux, mais plutôt comme un outil qui permet aux groupes sociaux dominants de satisfaire leurs intérêts face aux intérêts opposés d'autres groupes. Selon une telle optique, la loi pénale reflète seulement les intérêts de ceux qui contrôlent la production législative et, de cette manière, contribue à la conservation et à la fortification de leur pouvoir. La criminalisation des intérêts qui s'opposent aux leurs ne devient qu'un des moyens divers qui puissent servir cet objectif.

Nous pourrions donc résumer les principes fondamentaux des théories en question de la manière suivante: la société est constituée de différents groupes sociaux (aa); il y a des définitions différentes concernant ce qui est juste ou

La fonction du droit pénal du point de vue des théories conflictuelles sur le crime

injuste, ce qui est bien ou mal, lesquelles reflètent de différents intérêts, se trouvant en conflit perpétuel (bb); l'enjeu principal des conflits qui ont lieu entre les différents groupes sociaux n'est autre que le pouvoir politique. Le conflit est toujours indicatif d'une perturbation de l'équilibre sociale, résultat de la volonté de certains à préserver leur pouvoir et de celle d'autres à le conquérir (cc), alors que l'intérêt principal des détenteurs du pouvoir à former la loi n'est autre que cette conservation du pouvoir (dd). Ces thèses offrent le fondement principal du développement d'une théorie conflictuelle sur le crime, dont les traits principaux sont les suivants: le processus de criminalisation précède normalement le comportement criminel et le détermine (aa), il est dépendant, de manière fonctionnelle, des conflits sociaux qui apparaissent chaque fois (bb) et son caractère est finalement exclusivement politique. Autrement dit, le phénomène criminel est par définition une question politique, puisqu'il est considéré comme un aspect spécial d'un conflit plus ample qui se résout à travers l'instrumentalisation du droit pénal par les groupes dominants.

Si la présentation du contexte sociopolitique au sein duquel une théorie se forge devient une condition *sine qua non* à sa vraie compréhension, la distance chronologique nous séparant de ce contexte offre de son côté la condition nécessaire à sa valorisation. Sous ce prisme, le déroulement de 40 ans depuis la première apparition des théories conflictuelles sur le crime, permet, à titre de soupape de sûreté, de mettre à la loupe les éléments positifs et négatifs de ces théories afin de mieux les comprendre.

Si l'on commence d'abord par les éléments négatifs, les théories conflictuelles sur le crime intègrent et finalement s'appuient sur l'acceptation fondamentale que la société fonctionne en un état de perpétuel et incessant conflit. Or cette thèse est finalement aussi exagérée que son opposée, qui s'appuie sur l'équilibre constante et l'harmonie. De ce point de vue, les théories conflictuelles semblent tirer, peu ou prou, la même conclusion paradoxale que le fonctionnalisme structurel, en ce sens qu'elles avancent l'idée d'un nouvel équilibre qui a pourtant un caractère non statique mais dynamique. Or, même si, à travers le conflit, s'effectuent des changements, ces dernières sont toujours intrasystémiques et tendent à rétablir un équilibre (la répression empêche les changements structurels); ils sont donc opératoires pour le *status quo* pour autant qu'ils contribuent aussi bien à son conservation qu'à sa reproduction. En conséquence, quoique ces théories partent de la théorie sociologique conflictuelle de DAHRENDORF, elles négligent pourtant sa base constitutive, à savoir le

La fonction du droit pénal du point de vue des théories conflictuelles sur le crime

fait que les deux modèles (conflit et consensus) n'opèrent pas en contradiction mais en complémentarité; ce dernier constat souligne la nécessité d'un examen combinatoire des faits sociaux.

De l'autre côté, les théories conflictuelles sur le crime ne semblent pas pouvoir capitaliser une de leurs principales contributions, à savoir, le déplacement l'intérêt scientifique, de l'individu au processus de criminalisation. Cette conclusion se fonde sur le fait que leur analyse se concentre sur et finalement se limite au stade initial de création de la loi pénale, connue comme *processus de criminalisation primaire*. En revanche, bien qu'elles ne le négligent pas complètement, elles ne prennent pas suffisamment en compte le stade suivant qui consiste à l'application de la loi pénale par les divers institutions de la justice pénale (telle la police, les tribunaux, le système pénitentiaire), c'est-à-dire le *processus de criminalisation secondaire*. Toutefois, il est généralement admis que c'est pendant ce stade que s'éprouvent dans la pratique les impératifs et les interdictions abstraites, théoriquement applicables à tous ceux qui développent un comportement analogue (égalité face à la loi), car ils obtiennent une fréquence d'application dans un contexte social donné et offrent ainsi la matière première pour le recensement des traits sociaux de la criminalité. Il s'agit finalement d'un processus sélectif qui s'appuie, selon le cas, à des critères licites, illicites ou en principe extrajuridiques, qui rendent finalement possible la transformation d'une majorité criminelle potentielle en une minorité criminelle effective. C'est pendant ce stade que les groupes affrontés sont divisées en groupes dominants et groupes subordonnés et sont reconnus comme tels. Conformément d'ailleurs à ce que proclament les théories conflictuelles, cela est le résultat du fait que la criminalité n'est pas une propriété ontologique en soi d'une action ou d'un individu mais un statut socialement attribué.

Ce constat mène inévitablement à un autre : si le crime consiste exclusivement en une définition selon la corrélation variable des forces dans la société, il est dépourvu de tout fondement politico-moral normatif ce qui est à l'origine d'un insupportable relativisme qui alimente à son tour le scepticisme moral. Pour éviter tout malentendu : nous n'avançons pas ici l'idée que la loi pénale est ou doit être l'expression d'une éthique/morale précise. Toutefois, en dépit de la tradition positiviste du droit pénal, qui proclame la séparation absolue entre droit et morale, on pourrait parallèlement soutenir que la criminalisation d'un comportement contient toujours en son sein un jugement moral ainsi qu'une justification, sans que cela signifie que le droit pénal est l'expression

vraie et par excellence de la morale sociale. Par conséquent, nous soutenons ici que l'exigence fondamentale de sûreté et de sécurité juridiques, en tant que contre-poids à un insupportable relativisme d'impératifs, ne doit pas se limiter à la demande de conservation de quelques présuppositions formelles (le droit tel qu'il est – *sein*) mais doit également s'étendre à l'exigence de conservation de certaines présuppositions essentielles (le droit comme il devrait être – *sollen*). En d'autres termes, le phénomène pénal doit être traité non seulement sous sa dimension politique (moyen de répression) mais aussi sous sa dimension normative (contenu des impératifs). Les théories conflictuelles sur le crime échoient à ce deuxième point, car elles se présentent comme théories exclusivement descriptives. Elles se caractérisent par l'intérêt qu'elles portent sur les modalités de production des lois, mais aussi par une grande indifférence quant à leur contenu. Il ne sera que plus tard, dans un deuxième stade, avec l'arrivée de la « nouvelle criminologie », que la science en question acquiert un projet normatif évident, inspiré du marxisme et de la tradition critique.

Enfin, la thèse principale des théories conflictuelles sur le crime, selon laquelle le droit – en tant que volonté de l'état – s'identifie à la volonté du plus fort et, de cela, le droit pénal n'est que le droit de celui qui commande, associé au menaçement du recours à la violence (intervention pénale), ne peut que paraître étrange dans les conjonctures modernes. Il s'agit d'une thèse excessive et absolutiste qui ne peut pas saisir le caractère compliqué de l'intervention de l'État et du phénomène juridique dans les sociétés modernes et, dans tous les cas, ne semble pas correspondre au modèle sociopolitique de l'État de droit, dans lequel il est largement admis que le droit pénal accomplit une double fonction : il est punitif quand il s'agit de l'atteinte aux droits et il garantit l'individu contre l'arbitraire du pouvoir.

Les réserves ci-dessus formulées, ne pouvant ni annuler ni diminuer l'importance des théories en question, visent plutôt à délimiter l'apport de ces dernières et à déterminer leur valeur diachronique en ce qui concerne l'analyse du crime. De fait on ne peut pas méconnaître que les théories en cause ont permis de se rendre compte de ce que le phénomène criminel ne peut finalement être approché sous sa vraie dimension, que s'il est envisagé comme le résultat de l'antagonisme qui existe et se développe dans une société politiquement organisée. Cela ne signifie pas tellement que le phénomène criminel résulte de la relation conflictuelle entre les individus ou entre l'individu et la société (thèse avancée tant par le fonctionnalisme que par les théories psychanalytiques) mais

plutôt que celui-ci est la conséquence de l'action des groupes sociaux ayant des intérêts contradictoires. Ce déplacement qualitatif de focalisation permet et rend nécessaire non seulement l'analyse du conflit à un niveau institutionnel mais également l'étude du phénomène criminel à un macro-niveau. Ils' ensuit que le centre de l'intérêt scientifique se déplace de la pathogénèse de l'individu (micro-niveau), considérée comme la cause principale du crime, au rôle des structures sociales, des intérêts sociaux contradictoires et des relations concurrentielles entre les divers groupes sociaux à la définition du phénomène criminel. Cette évolution épistémologique affecte radicalement tant la recherche criminologique que la conception et l'analyse du phénomène pénal. Ainsi, au sein de la première, transparait la direction unilatérale du système pénal à la punition des comportements qui se rencontrent surtout dans les classes inférieures et se développe aussi la catégorie de «criminalité des puissants», qui ne vise pas simplement à présenter le phénomène criminel dans son intégralité mais elle confirme également la contribution des groupes d'intérêts organisés à sa formation. La définition du phénomène pénal contemporain comme phénomène de pathologie sociale semble être le deuxième résultat.

L'importance cruciale des intérêts sociaux concurrents à la définition de l'objet de la protection pénale est dès lors largement reconnue au sein de la théorie moderne du droit pénal. Il est donc soutenu que le choix des valeurs socio-morales érigées au rang de biens juridiques –dont certains nécessitent une protection pénale– s'effectue par le groupe social dominant, qui détient le pouvoir et qui peut légiférer. Ce choix est donc l'expression des corrélations sociopolitiques dominantes à un moment donné dans une société donnée. Bien que cette acception n'ait pas le sens et l'entendu de la thèse fondamentale que les théories conflictuelles avancent, à savoir que le droit pénal est le droit du plus fort, elle confirme, pour autant, le caractère principalement politique du droit pénal. Ce qui précède semble mener à la reconnaissance de la fonction non seulement punitive et protectrice mais inévitablement idéologique du droit pénal, accomplie selon l'entendue du conflit qui chaque fois caractérise les corrélations sociopolitiques.

Cette dernière remarque désigne ce champ spécial dont l'analyse était diachroniquement sous-tendue, de manière efficace, par les théories conflictuelles: la pénalisation des comportements politiques déviants (action pour la liberté, désobéissance politique, rébellion, crime politique, terrorisme). Le terme « comportements politiques déviants » est ici employé *lato sensu* afin

La fonction du droit pénal du point de vue des théories conflictuelles sur le crime

de comprendre conceptuellement l'ensemble des actions qui sont motivées par une finalité politique et qui ne s'alignent complètement aux normes dominantes de comportement. D'un autre côté, l'usage du droit pénal accomplit ici une triple fonction : punitive, protectrice et idéologique, cette dernière se consistant en la dépolitisation du comportement jugé. Le problème qui émerge cependant ici est que la fonction protectrice du droit pénal –garantissant les droits de l'individu–, semble s'écraser sous le poids d'une pratique répressive qui s'accroît et qui prend les caractéristiques d'une surpénalisation, qui, de surcroît, acquiert une forte dimension symbolique. Si cette surpénalisation est entendue dans le sens d'une déviation des principes de l'État de droit, quand des motivations latentes prévalent à celles manifestes, à savoir quand les buts à accomplir ne sont pas celles qui sont déclarés pas la règle mais d'autres –ou ils sont simplement secondaires–, on peut parler de législation pénale symbolique.

L'expérience grecque est riche d'exemples: législation anticomuniste mise en œuvre par une combinaison paradoxale de règles (« para-constitution ») dont certaines laissent transparaître l'utilisation instrumentale du droit pénal (3e Scrutin du 18 avril 1946 et Loi 509 du 27 décembre 1947) par le groupe nationaliste dominant, législations antiterroristes contemporaines qui relativisent des principes constitutionnels généraux et façonnent finalement une sorte de « droit pénal de l'ennemi », incrimination du port de la cagoule lors des manifestations qui, malgré les efforts pour sa justification sociale et juridique, risque de s'avérer un Cheval de Troie pour le mouvement revendicatif démocratique massif. Dans tous ces cas, là où la *légalité* se replie en faveur de *l'opportunité*, la perception et l'analyse du phénomène criminel par les théories conflictuelles en tant que question par excellence politique (autrement dit en tant que résultat d'une concurrence politique), mais finalement aussi en tant qu'arme dans le conflit social qui s'aggrave lors de périodes de crise, voire durant une situation de « guerre » généralisée (contre le crime, contre le terrorisme, contre tout « ennemi »), obtient la réduction sémantique et l'application stricte nécessaire, qui les rendent plus actuelles que jamais.